

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри, к.політ.н., доцент

_____ О.Л. Гільченко

« ____ » _____ 20__ р.

**«МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН В УМОВАХ
МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ»**

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньо-професійної програми

«Міжнародні відносини»

Дунаєва Олексія Віталійовича

Науковий керівник: Рябінін Є.В., к.політ.н., доцент

Рецензент: Трима К.А., к.політ.н., старший науковий

співробітник відділу взаємодії університетів та

суспільства Інституту вищої освіти Національної

академії педагогічних наук України

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20__ р.

Маріуполь 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	9
РОЗДІЛ 2. МАСОВА МІГРАЦІЯ В ЄВРОПІ І СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ: ГЕНЕЗИС І СУЧАСНИЙ СТАН.....	43
РОЗДІЛ 3. МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА І ПРАВОВІРЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	68
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	106

ВСТУП

Актуальність дослідження міграційних процесів визначається політичними трансформаціями, які відбуваються у країнах сучасної Європи. Аналіз міграційних потоків, їх впливу на економічне та політичне життя європейських держав – у центрі уваги дослідників. Одним з найбільш значущих наслідків міграційних потоків, що посилюються, є «розмивання» ідентичності. Криза ідентичності та пошуки виходу із ситуації задають особливий ракурс інтерпретації та вивчення міграційних процесів у Європі. Масова міграція ставить перед європейськими країнами низку питань, як практичного, так і теоретичного характеру. У теоретичному плані дуже важливо осмислити процеси, що відбуваються, з метою виробити теоретичні моделі, в рамках яких могли б вирішуватися проблеми сучасного суспільства; у практичному відношенні - виробляти систему тактичних заходів щодо вирішення міграційних проблем та їх наслідків. Міграційні процеси в сучасній Європі набувають все більшого розмаху, впливаючи як на внутрішню політику європейських країн, так і зовнішньополітичні міжнародні відносини. У країнах зростає соціальна та політична напруженість, активізується діяльність правих партій та рухів, у суспільстві посилюються настрої ксенофобії, що може призвести до ескалації соціальних конфліктів, політичної нестабільності європейського суспільства. Наразі вирішення кризи ідентичності є однією із центральних соціальних та політичних проблем, з якими стикаються європейські держави.

Вибір скандинавських країн під час аналізу цієї теми не випадковий. Насамперед цей вибір пояснюється тим, що ці держави мають однакову форму правління - конституційну монархію, вони етнічно гомогенні, мають єдину історію, єдиний релігійний простір (протестантизм) та схожі мови. Але що особливо важливо в контексті завдань дослідження - це та обставина, що соціальна система цих країн є моделлю держави загального добробуту. Норвегія не входить до складу Євросоюзу, а Данія та Швеція зберегли

національну валюту, що говорить про їхню певну самостійність та незалежність як економічної, так і політичної. Відповідно на їх прикладі можна вибудовувати та аналізувати теоретичні моделі ідентичності та інтеграційної політики в умовах масових міграційних потоків та робити висновок про роль подібної соціальної системи у врегулюванні процесів міграції.

Криза ідентичності у цих країнах багато в чому пов'язана саме з кризою вищеописаної соціальної моделі. Відповідно, можна проаналізувати тиск, який зазнають соціальні інститути за мультикультурної моделі інтеграції (Швеція) та республіканської (Данія) політики, і зробити висновки саме про роль соціальної системи та можливість політичного вирішення проблеми. В рамках дослідницьких завдань необхідно здійснити порівняльний аналіз обох систем адаптації мігрантів до нового суспільства.

Гомогенність трьох скандинавських держав робить порівняльний аналіз найяскравішим, усуваючи більшість спірних моментів, що виникають під час аналізу країн із іншими первісними характеристиками.

Подібний аналіз міграційних процесів та ідентичності у країнах, де реалізована модель держави загального добробуту дозволяє виявити та прояснити низку тенденцій та значущих процесів, що багато в чому змінюють політичний вигляд Європи та зробити відповідні дослідницькі висновки та прогнози.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси у скандинавських країнах.

Предметом дослідження є міграційна політика Швеції, Норвегії, Данії в умовах міграційної кризи.

Історіографічна база дослідження.

Аналіз проблем міграційних потоків у Європі протягом ХХ - початку ХХІ ст. присвячено чимало досліджень. Можна розділити всю літературу на кілька напрямків.

Перша група досліджень - це роботи вітчизняних учених, в яких аналізується проблематика масової міграції на сучасному етапі. Це

дослідження В. А. Ачкасова [14], Н.М. Большової [18], Г.С. Вітковської [20], В.А. Іонцева [38], В.П. Любіна [45], В.С.Малахова [46], А.Г. Осипова, О.А. Потьомкіної [59], О.Ю. Потьомкіної [60], Л.Л. Рибаківського [64], С. Рязанцева [65], І.С. Семенової [67], Б. Хорева [86], В.А. Шнірельман, А.Ф. Яковлевої та ін.

До другої групи дослідницької літератури належать роботи політологів скандинавських країн, серед яких можна виділити істориків Ф.Седжерстеда та У.Хедетофта [121], Б.Петерсона [124], у роботах яких розкривається генезис міграції у скандинавських країнах; дослідників Г.Брочмана [107], А. Хагелунда, Й. Андерсена [96], А.Джуве, Х.Кальві, Й. Рідгрена, А. Відфельта, Л. Штурфельта, Т.Гюра, у роботах яких дано аналіз політичних рішень у галузі міграційних процесів та інтеграційної політики аналізованих країн. Особливо слід виділити авторський колектив монографії «Парадокси культурного розпізнавання» Ш. Алгхасі, Х. Гораші та Т. Еріксена. У цій роботі вони аналізують причини перегинів та проблем в інтеграційній політиці низки країн Скандинавії.

До третьої групи належать роботи вітчизняних та зарубіжних авторів, у яких містяться теоретико-методологічні основи дослідження. Це дослідження, присвячені концепції мультикультуралізму (Б. Парех [50], Ч. Кукатас, П. Келлі, У. Кімліка, Ч. Тейлор, А. Янг), аналізу інтеграційного підходу (Р. Купменс, К. Циммерман), проблемі «іншого» (Ю. Хабермас) [85], аналізу держави загального добробуту в рамках міграційних процесів (М.Уолцер, К.Джопке, Дж.Фрімен), соціальній єдності (М.Уолцер, К.Джопке, Бенхабіб), цивілізаційному підході (С.Хантінгтон [85], Б.Тібі [73], Ф.Фукуяма [80]), концепції національної ідентичності (К.Лефор [44], Е.Ренан [62], Е. Геллнер [22]), виявленню психологічних підстав ідентичності (Ж. Лакан, І.Кон, В. Франкл [76], Е.Еріксон [90]), і супутніх їй понять, таких як стрес акультурації, культурна адаптація та ін. (К. Оберг [146], П.Бок [103], П.Алдер [92], С.Бочнер [102]).

Мета дослідження - проаналізувати політичну складову кризи міграційних процесів у скандинавських країнах.

Мета визначає завдання:

- Сформувати термінологічний апарат дослідження, розкрити зміст поняття ідентичність, визначити політичну складову ідентичності;
- Розглянути основні напрями політики Швеції, Норвегії та Данії щодо мігрантів, виявити спільне та особливе, вивчити правові засади міграційної політики скандинавських країн;
- Проаналізувати концепції мультикультуралізму та республіканської моделі інтеграції та розглянути їх критику;
- Охарактеризувати основні теоретичні підходи до аналізу кризи держав загального добробуту;
- Проаналізувати наслідки міграційних процесів для етнічної та національної ідентичності у країнах Скандинавії (Норвегія, Данія, Швеція).

Основними **джерелами** дослідження стали конституції скандинавських країн, правові документи, що визначають міграційну політику країн. (наприклад, Конвенція № 29 від 1990 р., Дублінська Конвенція від 1990 р. (пункт 5 ст. 3) Регламент № 539 від 15 березня 2001 р., Гаазька програма зі стратегії ЄС у галузі правового регулювання міграційної політики тощо); міжнародні договори, документи ООН 7 (Резолюція 62/1 Генеральної Асамблеї ООН, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 319(IV) тощо). Другу групу джерел становлять офіційні документи, інтерв'ю офіційних осіб та промови політиків в урядах скандинавських держав. Третю групу джерел становлять інформаційні ресурси, у яких відбилися сучасні міграційні проблеми скандинавських держав. Четверта група джерел – це теоретичні дослідження, присвячені питанням ідентичності та інтеграційної політики.

Методологічна основа дослідження.

Основними методами магістерської роботи є метод порівняльного аналізу, що дозволяє виявити специфіку, своєрідність політичних позицій різних країн щодо регулювання міграційних процесів на

сучасному етапі; системний метод, що дозволяє дати цілісне уявлення та показати динаміку настільки складного явища, як криза ідентичності у скандинавських країнах; метод політичного прогнозування, що дозволяє виявити основні тенденції та перспективи політичних процесів у сучасній Європі. Для вирішення поставлених завдань використовуються також функціональний аналіз, логічно-концептуальний аналіз, що дозволяє побудувати понятійну структуру дослідження.

Наукова новизна

У роботі здійснено комплексний аналіз кризи масової міграції у Скандинавії у контексті кризи ідентичності міграційних процесів на сучасному етапі (1960-і – 2010-ті). У роботі використовуються нові джерела та дослідження, що дозволяють побудувати найбільш повну картину міграційних процесів у скандинавських країнах. На даний момент українською мовою не існує детального огляду міграційної політики трьох скандинавських країн.

До елементів наукової новизни можна віднести такі положення:

Наведено авторський аналіз концепції ідентичності в контексті міграційних процесів у скандинавських країнах.

Проведено порівняльний аналіз міграційних процесів у Данії, Норвегії та Швеції, що дозволяє виділити спільні риси, що характеризують ці процеси в європейській спільноті та особливості міграції у скандинавських країнах.

У контексті цього дослідження були проаналізовані моделі республіканської та мультикультурної інтеграції. Було зроблено висновок, що ці моделі повинні розглядатися і застосовуватися як цілісні регулятивні системи. Мультикультурна модель неспроможна існувати без комунікативного базису, що формується внаслідок застосування республіканської моделі.

Проаналізовано модель держави загального добробуту та її роль у врегулюванні міграційних процесів у скандинавських країнах. Виявлено, що

дана модель позбавляє мігрантів мотиву до інтеграції і, таким чином, перешкоджає інтеграційному процесу.

Зроблено висновок про те, що найоптимальнішою моделлю інтеграції є інтеграція, що здійснюється через трудовий ринок із використанням економічних та політичних стимулів.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали даного дослідження можуть бути використані при розробці навчальних курсів з політичних дисциплін у вузах України, а також враховуватись при розробці міграційного законодавства.

Структура дослідження. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі проведено аналіз поняття «ідентичність» з погляду політичної науки. Продемонстровано генезис цього поняття та супутні термінологічні запозичення з психологічної науки – такі як стереотипи, стрес акультурації, культурна адаптація, негативна та позитивна ідентичність тощо.

Розібрано та проаналізовано такі супутні поняття, ключові для даного дослідження, як етнічна та національна (державна) ідентичність.

Проаналізовано основні підходи до аналізу моделей республіканської та мультикультурної інтеграції. Розглянуто причини кризи ідентичності у світі. У другому розділі наводиться короткий аналіз причин масової міграції у Європі та аналіз її наслідків, розглядається історія міграції у Скандинавських країнах та основний символ-маркер загрози в рамках масової міграції як для Європи загалом, так і для Скандинавії – іслам.

У третій главі аналізується міграційне законодавство та міграційна політика скандинавських країн. Робляться основні висновки.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались на Декаді студентської науки МДУ–2021 (м. Маріуполь, 2021 р.).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідження міграційної політики починається з розгляду самого феномена міграції населення і внесення термінологічної ясності в поняття «міграція». Міграція - такий феномен соціально-політичного життя, до дослідження якого необхідний міждисциплінарний підхід. Як динамічний процес, міграція пов'язана з демографічними, географічними, етнічними, історичними факторами життєдіяльності держав. Відповідно, розглядають і вивчають міграцію цілий ряд наукових дисциплін - політологія, міжнародні відносини, соціологія, економіка та інші. [14]

У міграції безліч функцій: вона виступає як важливий фактор розвитку економіки держави, окремих її регіонів, знімає соціальну напруженість. Вітчизняна наука розходиться в питаннях визначення терміна «міграція». Російський дослідник Володимир Іонцев свідчить про майже 36 різних визначень даного терміну: це і пересування, переміщення, переселення, і перерозподіл, мобільність, рухливість. Складнощі, пов'язані з однозначним трактуванням самого терміна «міграція» полягають в протиріччі з трьох основних питань: фактор відстані - територіальне переміщення людей; фактор часу - враховується час перебування людей на одній території, регулярність міграції; фактор кордону - переміщення людей відбувається через адміністративні або державні кордони. Досить точним і, що дуже важливо, що задовольняє всі основні підходи до розуміння міграції є наступне визначення: «міграція населення – будь-яке територіальне переміщення населення, пов'язане з перетинанням як зовнішніх, так і внутрішніх меж адміністративно-територіальних утворень з метою зміни постійного місця проживання або тимчасового перебування на території для здійснення навчання або трудової діяльності незалежно від того, під

переважаючим впливом яких чинників воно відбувається - притягує або відштовхує». [38]

Слід розуміти під міграцією будь-які територіальні переміщення, що мають на меті зміну постійного місця проживання. Це може бути переїзд на іншу вулицю, а може і в іншу державу. Зміна проживання - це головна ознака міграції. Звідси випливають критерії: тимчасові, географічні. Міграції сильно розрізняються по тимчасовому критерію: постійний переїзд, на час, сезонний, маятниковий, епізодичний і ін.

Географічний критерій включає в себе зовнішню і внутрішню міграцію. Остання, в свою чергу, підрозділяється на міжрайонні, міжобласні та т.п. Міграція, що йде з країни, називається еміграцією. Емігрант, в'їжджаючи в приймаючу країну стає в ній іммігрантом. Цілі міграції в більшості своїй носять економічний (пошук роботи), рідше політичний (політичний притулок, втеча від війни) і науковий (навчання в університеті) характер. Міграція не зводиться до переміщення саме трудових людських ресурсів. Крім роботи, мігранти прагнуть підвищити рівень життя опинившись в іншій соціокультурному середовищі проживання. [12]

Вивчення феномена міграції налічує більше століття і на даний момент є актуальним напрямком для дослідження. Довгий час в західній науково-дослідницької літературі панувала концепція «Push & Pull» - міграція, як процес зіткнення притягуючих і відштовхуючих чинників на макро- і мікрорівнях. Перше серйозне дослідження на тему міграції належить Ернсту Георгу Равенштайну, який в 1885 році опублікував три наукових статті на основі даних перепису населення Великобританії. Равенштайна цікавила графа про місце народження, на основі якої він вивів основні принципи, якими керувалися піддані Сполученого Королівства в своїх переміщеннях. Не можна обійти стороною його класифікації типів міграції:

- Локальний тип - місце проживання змінюється мігрантом в межах міста, району;
- Тимчасовий тип - мігрант, переміщається в пошуках роботи;

- Міграція на короткі відстані - основна частина від всієї маси мігрантів;
- Міграція на великі відстані - чверть від усієї маси.

Равенштайн вивів основні закони міграції, деякі з яких актуальні й досі: мігрантів, які прямують на короткі відстань - більше, ніж інших; переселення на великі відстані обумовлено прагненням мігранта потрапити в центр економічного і промислового розвитку; сільські жителі більше схильні до міграції, ніж міські; міста ростуть за рахунок прибувають мігрантів, а не від природного приросту населення. І ключовий закон, практично аксіома сучасності: головні причини міграції - економічні. Однак слід зазначити, що Равенштайн розглядав виключно внутрішню міграцію і не торкався питання про іммігрантів або емігрантів. Деякі з його поглядів неминуче застаріли через малу репрезентативність початкового матеріалу, однак на основі його вчення виникли нові, більш сучасні.[14]

По інший бік Атлантики в 1940 році Семюель Стоффер публікує статтю в журналі Американський Соціологічне Огляд (American Sociological Review): «втручаючі обставини: теорія взаємодії рухливості і відстані». Ці самі «втручаючі обставини» є деяка об'єктивна реальність, що перешкоджає мігранту досягти своєї мети. Перешкодою може бути відстань, перенаселеність бажаного пункту призначення, вартість подорожі, міграційне законодавство, брак або відсутність інформації, негативна думка корінного населення - все це на думку соціолога не хвилює мігранта і не є стримуючим фактором.[16]

Новим етапом у розвитку теорії міграції західної школи став перегляд теорії Равенштайна і її доповнення новими дослідженнями. Так, соціолог Еверетт С. Лі розумів міграцію як постійне або тимчасове зміну проживання. Міграцію на внутрішню і зовнішню він не поділяв, але брав до уваги різні види мотивації, як спонукають силу, і наслідків цих двох видів міграції. Вчений привніс в теорію такі поняття, як притягуючі і відразливі чинники. Вони ж свою чергу, як відзначав Лі, завжди позитивні і негативні: бажання переїхати в місто, де більше можливостей знайти кращу роботу, бути поруч з

сім'єю. Негативні фактори пов'язані з безробіттям, низька зарплата, злочинність, соціальні лиха і конфлікти. Це лише кілька з численних і різноманітних обставин. Всього Лі виділив чотири групи чинників, які спонукають мігрувати:

1. Область походження;
2. Область призначення;
3. Проміжні перешкоди;
4. Особистісні чинники.

Автор відзначав існування «втручання перешкод» (intervening obstacles), не кажучи вже про фактори відстані, різниці між старими доходами і новими витратами, витрати грошей і ресурсів на переїзд. З огляду на і економічні, і політичні, і соціальні, і культурні, автор будує свою теорію цілком навколо притягуючих і відштовхуючих чинників для мігранта, при цьому точно не кажучи про те, як саме мігрантом виводиться кінцевий вердикт «їхати / залишитися». Чи вказує про наявність суб'єктивної оцінки у мігранта заснованої на раціональному підході до даного питання. Таким чином, відмовившись від раніше популярної математичної моделі з точними кількісними величинами, Лі повернувся до поглядів Равенштайна і модернізував їх. Але всі ці концепції вкрай обмежено підходили до питання зовнішньої міграції, зосереджуючись лише на внутрішніх процесах.[19]

Друга половина ХХ століття ознаменувалася зростанням інтересу економічної науки по відношенню до країн, що розвиваються. Очевидно, що вивчення міграційних процесів набуло неймовірно актуальний характер. Так, наприклад, неокласична економічна теорія на перший план висуває раціонального чинного універсального індивіда: йому важлива найбільша вигода при найменших витратах. Його мотивація виходить з відмінності в географічно обумовленої різниці в попиті і пропозиції. У цьому спектрі, міграційні процеси - це питання регулювання попиту і пропозиції на ринку праці. Відповідно, держава, регіон або місто, що відчувають нестачу в робочій силі (обмежена пропозиція) повинні підвищувати попит,

пропонуючи пільги, більше заробітні плати та інше. Однак, як показує практика і дослідження, з країн, що розвиваються в розвинені частіше емігрує саме середній клас. Дослідження ринків праці в країнах третього світу стає частиною дослідження міграції як такої.

Суттєвий внесок вніс Вільбур Зелінські зі своєю концепцією міграційного переходу. Він структурував весь міграційний процес в п'яти фазах:

1. Епоха первісного суспільства - носить обмежений характер. Пов'язана зі зміною місця проживання, пошуком найбільш сприятливою територією.

2. Епоха раннього мобільного суспільства - масова міграція в міста з сільської місцевості. Колонізація і освоєння ранні незайманих територій. Невеликий рівень імміграції кваліфікованих фахівців. Зростання еміграції населення в пошуках найбільш благополучних країн.

3. Епоха пізнього мобільного суспільства - міграція з села в місто, як і колонізація нових територій, як і еміграція населення йде на спад або припиняється.

4. Епоха розвиненого суспільства - низька мобільність населення. Відбувається міграція між містами і імміграція некваліфікованих кадрів в доступніші країни.

5. Епоха надрозвиненого суспільства - практична вся міграція відбувається між містами. З'являється можливість строго регулювати імміграцію і еміграцію. [17]

Дана модель покликана зобразити динаміку зміни міграційних процесів, представляючи ідеальний тип і не беручи до уваги різні історичні катаклізми на кшталт воєн, стихійних лих і тому подібного.

Подальші дослідження міграційних процесів відбуваються під впливом глобалізації. Пересування товарів і капіталу тягне за собою пересування людей. Стаючи масовими, міграційні потоки перетворюються в одну з характерних рис процесу глобалізації. Економічне зростання в розвинених країнах Заходу, високий рівень життя і розвинена міська культура притягує

до себе вихідців з країн світової периферії, що породжує цілий ряд наслідків. Економічна допомога у вигляді об'ємних іноземних інвестицій в слаборозвинені країни, що розвиваються, на думку американського соціолога Саскии Сассен, не створює бажаного ефекту, а лише навпаки - збільшує потоки емігрантів. До 90-х років теорія міграції остаточно актуалізувалася, а міграційні потоки набули міжнародного характеру, що створило потребу у відповідній концепції. Її створенням зайнявся Дуглас Массей, який висунув ідею про те, що в глобальних міжнародних міграційних потоках переважаючими факторами є притягуючі, а не відразливі. При цьому, Массей вважає економічний фактор (висока зарплата, наприклад) далеко не самим вирішальним, тому що не він провокує початок міграції. Цікаво, що дослідник звернув увагу на створення іммігрантами особливої інфраструктури, що відповідає за зв'язок з родиною, з батьківщиною, з діаспорою. Більш того, ця сама інфраструктура є грошовим потоком. [16]

Поряд з дослідженням міжнародної міграції під впливом процесів глобалізації, на даний момент вкрай популярним науковим напрямком є вивчення гендерного аспекту в міжнародній міграції. Актуальність і складність даного напрямку полягає в двох аспектах: в нашій свідомості образ трудового мігранта, гастарбайтера (Gastarbeiter) міцно закріплений за чоловіками; згідно міграційної теорії Равенштайна саме жінки найбільше схильні до внутрішньої міграції. Дійсно, дослідження свідчать про те, що частка жінок в міжнародній міграції більш ніж істотна і займає приблизно 50% від загального числа мігрантів. Актуальними проблемами зайнятості жінок-мігрантів, їх інтеграцією в нове суспільство, впливом на поведінку чоловіків-мігрантів, і соціальним статусом таких жінок взагалі, займається ряд фахівців: Ойші, Пайпер, Златник і інші. Сучасна західна школа вивчення міграційних процесів багата дослідженнями вчених з різних областей науки: географія, соціологія, економіка, лінгвістика та ін. Найбільш актуальною є тема кризових явищ міжнародної міграції і пов'язана з цим проблема процесів глобалізації. [44]

Сучасні теорії міжнародної трудової міграції розглядають процеси переміщення трудових ресурсів між державами на макрорівні і мікрорівні: на першому рівні міграція здійснюється з політичних, економічних і культурних каналів між державами, в той час як на мікрорівні міграція розглядається з точки зору окремо взятого індивідуального рішення. У західній літературі існують два основних напрямки дослідження міжнародної міграції: теорія виникнення міграції робочої сили і теорія постійної міграції.

До першого напрямку традиційно відносять неокласичну економічну теорію (Харіс, Тодаро), теорію нової економіки міграції (Старк і Блум), теорія подвійного ринку праці (Піоре), теорія світових систем (Валлерстайн). До теорії постійної міграції відносять теорію мережі (Массей), інституційну теорію, теорію кумулятивної обумовленості, теорію міграційної системи.[13]

Неокласична економічна теорія на макрорівні складається з декількох основних положень:

- Міжнародна міграція є наслідком різниці в рівні доходів населення різних країн;
- Відсутність цієї різниці усуне причину міграції;
- Вирішальне значення для міжнародної міграції грає саме ринок праці, і ніякий інший ринок;
- Впливаючи на ринок праці, уряди різних країн можуть регулювати міжнародну міграцію.

На мікрорівні цієї теорії окремі раціональні індивіди оцінюють витрати і прибуток пов'язані з переїздом і приймають рішення. В теорії чистий прибуток повинен покрити всі попередні витрати, пов'язані з переїздом, що дещо відрізняється від тез макрорівня:

- Мігрант керується очікуваннями чистого прибутку від переїзду;
- Індивідуальні характеристики, що підвищують очікуваний рівень зарплати (гарну освіту, висока кваліфікація) збільшують ймовірність міжнародної міграції;

- Міжнародна міграція не відбувається при відсутності серйозної різниці в доходах населення або рівень його зайнятості. Відповідно, збільшення різниці веде до збільшення міжнародної міграції.

Можна вивести наступні висновки з неокласичної економічної теорії:

- Міжнародну міграцію ініціюють роботодавці, зацікавлені в праці іммігрантів;
- Потреби розвиненої економіки, її попит на дешеву працю не дозволяє дати всім іммігрантам високий рівень заробітної плати. Наймаючи іммігранта, роботодавець залишає зарплату на колишньому рівні;
- Невелика зарплата не відштовхує іммігрантів, але лише до тих пір, поки вона значно не зменшиться, що неминуче за умови загального зростання числа іммігрантів в країні-реципієнті. [20]

Цікава теорія подвійного ринку праці Майкла Піоре, яка не акцентує увагу на індивідуальних рішеннях на мікрорівні і звертає увагу на чинники макrorівня. Основна причина міграції по Піоре - потреби сучасних розвинених економік. Фактори, що обумовлюють міграцію, відповідно до даної теорії, виключно притягують: зменшення числа зайнятості населення в нижньому професійному ярусі в країні-реципієнті. Така країна відчуває нестачу в недорогих кадрах з кількох причин: структурна інфляція, економічний дуалізм праці і капіталу, демографічні факторами тощо.

Теорії світових систем обумовлює міжнародну міграцію через кілька різних гіпотез:

1. Міграція - це наслідок становлення в країнах, що розвиваються в рамках капіталістичної економіки.
2. Міграція слід за переміщенням товарів і капіталів.
3. Міжнародна міграція найбільше властива колишнім колоніям і метрополіям.
4. Регулюючи закордонні інвестиції корпорацій, уряд впливають на ринок праці і рівень міжнародної міграції.

5. Захищаючи ті ж інвестиції за кордоном за допомогою військового втручання, держави провокують інший вид мігрантів - біженці.

6. Залежачи від глобального ринку праці і становлення капіталістичної економіки в розвинених країнах, міграція слабо пов'язана з різницею в доходах населення різних країн.

Виникнувши в чому як протипагу неокласичної економікою теорії, нова економіка міграції підходить до питання про рішення мігрувати не з боку індивіда, а групи - сім'ї. Іммігрантами розглядається не тільки ринок праці, але і вся сукупність ринків в своїй рідній країні. Рішення про імміграцію сім'я приймає, спираючись не на бажання максимізувати прибуток і покрити витрати, а озираючись саме на мінімізацію ризиків, і витрат для сімейного господарства. Чи не відповідаючи на всі питання про причини міграції, теорія пояснює лише рішення на рівні невеликого сімейного господарства, яке прагне зменшити свої ризики.

Марксистська теорія розглядає міграційну політику як інструмент поповнення трудових резервів держави, необхідних для підтримки ефективності виробництва. Більш того, ефективна політика в області міграції сприяє зниженню рівня напруженості в суспільстві, особливо серед робітників. [40]

Теорія міграційних мереж полягає в гіпотезі про існування тісних міжлюдських обмінів між мігрантами, родичами на батьківщині, друзі, сім'ї, діаспори. Мережі, зв'язки зменшують ризики і витрати при переїзді, допомагають освоїтися на новому місці. Зростаючи, мережі можуть максимально мінімізувати будь-які ризики для мігрантів, що дозволяє мігрувати будь-кому. Урядам важко контролювати такі неформальні мережі, особливо якщо ці заходи є програмами возз'єднання сімей.

Інституційна теорія міграції заперечує попит і пропозицію в контексті міграції праці, пропонуючи натомість міжнародні та приватні організації, які задовольняють дисбаланс між малою кількістю імміграційних віз і бажаними в'їхати. Захищаючи права легальних і нелегальних іммігрантів,

такі організації збільшують потік світової міграції. Процес інституціоналізації міграції, через заохочення і легальну підтримку мігрантів, складно контролювати урядами, в зв'язку з чим міжнародна міграція перестає залежати від її початкових причин, чинників, які викликали б її.

Теорія міграційної системи намагається поєднати факти макро- і мікрорівня і основні положення вищезазначених теорій для створення єдиної теорії міжнародної міграції. Основним завданням для дослідників цієї теорії є вивчення основних міжнародних міграційних потоків, які на даний момент набули досить стійку форму у вигляді постійних країн-, регіонів-донорів і приймаючої сторони.

Теорія транснаціоналізму походить від ідеї розуміння міграції як процесу, при якому мігранти встановлюють і підтримують постійні соціальні взаємини з представниками колишньої громадської середовища проживання. Автори теорії дотримуються думки, що в сучасному світі при появі доступних цивільних авіап перевезень, розвитку технології стільникового зв'язку, інтернету мігрант не втрачає зв'язок з родиною, батьківщиною. Навпаки, підтримувати їх стало простіше, що тягне за собою утворення транснаціональних мереж, спільнот, контактів по обидва боки кордону, які грають в житті мігрантів істотну роль. Так, такі зв'язки на основі існуючих персональних відносин сприяють формуванню особливих економічних асоціацій. В рамках даної концепції мігрант сприймається не як розірваний зв'язки з батьківщиною індивід, перед яким стоїть мета інтегруватися або асимілюватися в новому суспільстві. Транснаціональний мігрант є носієм мінімум двох ідентичностей і бере участь в соціально-економічному і політичному житті кількох спільнот.

На проблематику транснаціональної міграції звернули увагу і в вітчизняному науковому співтоваристві. Так, дослідниця міграційних процесів М. С. Блінова, підкреслюючи підвищену мобільність транснаціональних мігрантів, звертала увагу на їх, тим не менше, міцний зв'язок з країною походження: «розвивають і підтримують множинні сімейні,

економічні, соціальні, організаційні, релігійні відносини, які перетинають кордони». [33]

На думку інших фахівців, транснаціональні мігранти, перетинаючи державні кордони і змінюючи місце проживання, залишаються представниками певної однієї нації. «Транснаціональними» їх робить здійснювана ними діяльність. Даний термін актуальний для макроаналітичних досліджень, де мігрант взаємодіє з націями, великими соціальними групами, в той час як для дослідження соціальних змін і трансформацій повсякденності мігрантів доречніше використовувати термін «транслокальний». [34]

Таким чином, на підставі численних теорій, концепцій розуміння феномену міграції населення, пересування трудових мігрантів слід внести ясність в таке поняття, як державна міграційна політика. Будучи таким же важливим напрямком державної діяльності як зовнішня чи внутрішня політика, міграційна політика в рівній мірі існує в області зовнішніх відносин з іншими країнами, так і в області внутрішньодержавних справ. Міграційна політика змінює і підтримує популяційний склад держави в окремих її регіонах. Через залучення трудових мігрантів, вона покликана наповнити і збалансувати національний ринок праці для підтримки життєздатності економіки. Постійне населення країни потребує раціональне розміщення по всій площі країни заради ефективної роботи всієї державної системи. В цьому одна з цілей міграційної політики - через раціональний розподіл мас населення планомірно розвивати регіональні економіки, зрівнювати різницю в соціально-економічному розвитку, тим самим згладжуючи відмінності в рівні життя громадян.

З соціально-економічної точки зору, як вже було сказано, використовуючи економічні важелі, держава створює в окремому регіоні відносні переваги, які залучають громадян з інших областей країни або іммігрантів, в залежності від потреб. Теоретично, це сприяє підтримці

здорового економічного середовища в регіоні, актуалізує місцевий ринок праці і задовольняє потребу в трудових ресурсах.

З політичної точки зору є два аспекти: внутрішньополітичний і зовнішньополітичний. З точки зору першого, залучаючи іммігрантів, держава поповнює нестачу як в дешевій робочій силі, так і в кваліфікованих кадрах, що позитивно позначається на ставленні суспільства до політики влади з питання підтримки соціально-економічного рівня в країні. Другий аспект стосується гуманітарної діяльності держави про допомогу біженцям, освітніх програм для іноземних студентів, що частково формує імідж країни в світовому співтоваристві і підтримує її престижний статус. Варто зауважити, що наявність великих спільнот іммігрантів з певних країн впливає на відносини держави-реципієнта з державою-донором, і сприяє встановленню тісних взаємин з низки питань.

Другий аспект, зовнішньополітичний, говорить про те, що між країною донором і реципієнтом встановлюються особливі відносини: батьківщина так чи інакше підтримує і захищає права діаспори за кордоном, прагне впливати на політичну орієнтацію своїх емігрантів, чутливо ставиться до утисків і конфліктів з місцевим населенням і властями. Все це накладає свій відбиток на міждержавні відносини і ставить зовнішньо- і внутрішньополітичний порядок денний певним чином.[35]

Масштаби сучасної транснаціональної міграції носять безпрецедентний характер. Для наочного порівняння варто зазначити, що кількість мігрантів у світі з 2000 року до 2009 збільшено з 120 мільйонів до більш ніж 200 мільйонів чоловік. За даними ООН в 2015 році в світі налічується більше 240 мільйонів мігрантів, 20 мільйонів з яких - біженці. Зростання даного показника з початку нового тисячоліття склав 41%, і при збереженні таких високих темпів до 2050 року число мігрантів досягне більш ніж 300 мільйонів. У глобалізованому світі міжнародна міграція населення як динамічне явище звертає на себе увагу розвинених держав Європи, як одних з основних реципієнтів потенційних іммігрантів. У зв'язку з цим дослідження

міграційної політики європейських країн на предмет своєрідної «відповіді» викликам хвилі транснаціональної міграції є актуальним. [36]

Що стосується правового регулювання міграційних процесів в Європі, то воно відбувається на двох рівнях: національне міграційне законодавство європейських країн, і наднаціональна нормативно правова база Європейського Союзу. З огляду на той факт, що єдина міграційна політика в ЄС так і не була вироблена, національні уряди самостійно розробляють і реалізують політику по відношенню до мігрантів. Проте, неможливо досліджувати міграційні процеси в даному регіоні тільки на національному рівні, без оглядки на діяльність ЄС. Особливо якщо брати до уваги ту обставину, що процес гармонізації міграційної політики в Європі так чи інакше просувається. Перед розглядом деяких національних особливостей регулювання міграційних процесів, варто приділити увагу політиці Євросоюзу в цьому напрямку.

З грудня 2009 року в силу вступив Лісабонський договір - новий важливий етап в європейському інтеграційному проекті. Документ, який є альтернативною відкинутої конституції, вніс серйозні структурні зміни в Європейський Союз як інститут. Відбувається інтеграція права за допомогою двох установчих актів: Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу. У них закріплюються принципи, цілі та завдання ЄС, декларуються інституційна структура, загальна ідея зовнішньополітичної діяльності і способи функціонування об'єднання. [8]

Міжнародні норми закріплюють за державами суверенне право регулювати порядок в'їзду іммігрантів на території країни, організацію трудової і освітньої діяльності і т.п. Нормативно-правові норми ЄС гармонійно вбудовані в універсальні міжнародні акти, що регулюють права людини в галузі міграції: Конвенція Міжнародної організації праці №47 про трудящих-мігрантів, Конвенція Міжнародної організації праці №143 про зловживання в області міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам

рівності можливостей і звернення до , Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей. [11]

Одним з перших основних документів, що регулюють міграційну політику ЄС є Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів від 24 листопада 1977, яка закріплює основні права трудових мігрантів. Хоча конвенція і носить скоріше рекомендаційний характер, вона окреслила основні тенденції розвитку норм міграційного контролю. [18]

Питання про створення єдиної міграційної політики піднімалися на самітах в Тампере (1999 рік) і в Брюсселі (2004 рік) учасники відзначали, що рішення проблеми надання притулку біженцям і регулювання міграції загальними силами, є важливим етапом для подальшої інтеграції. В Амстердамському договорі від 2 жовтня 1997 року на розділ «За» включена стаття 73і «Візи, притулок, імміграція та інші напрямки політики, пов'язані з вільним переміщенням осіб». Вона регулює пересування представників громадян країн, що не входять в ЄС, тобто третіх осіб. Надалі з'явилися директиви: 109 від 25 листопада 2003 - регулює проживання громадян третіх країн на довгостроковій основі, 86 від 22 вересня 2003 - роз'яснює право на возз'єднання сімей. [27]

У Гаазької програмою 2004 року береться курс на уніфікацію юридичних норм з метою ефективної протидії нелегальній міграції. Логічне продовження даний документ отримав вигляді Стокгольмської програми 2010-2014 рр., Де йшлося про візову політику ЄС, полегшеному в'їзді легальних іммігрантів, гарантії по прийому гуманітарних біженців. Регламент 539/2001 знаменитий перш за все тим, що ввела так звані «чорні списки» країн, громадяни яких зобов'язані мати візу для перетину кордонів країн-учасниць ЄС, що сприяло стримуванню нелегальної імміграції в європейський регіон. Одним з базових документів є Директива 2004/81 / ЄС, яка регламентує видачу посвідки на проживання жертвам торгівлі людьми. Залученню кваліфікованих кадрів повинна була посприяти Директиви 2009/50 / ЄС, що регламентує сприятливі умови в'їзду і перебування на

території Союзу фахівців з третіх країн. Варто згадати директиву 2008 року за номером 115, що встановила єдину для всього Євросоюзу систему висилки нелегальних іммігрантів назад на батьківщину, описує умови утримання нелегалів і правила повторного в'їзду. Кримінальні та адміністративні покарання за наймання особи, нелегально знаходить в країні, були введені роком пізніше Директиви 2009/52 / ЄС. [38]

На основі перерахованих вище нормативно-правових актів можна зробити висновок про трьох принципових напрямках міграційної політики ЄС: по-перше, залучення кваліфікованих кадрів; по-друге, допомога біженцям; по-третє, боротьба з нелегальною імміграцією. Єврокомісія визнає за мігрантом порушення закону за умови відсутності у громадянина третьої країни громадянства ЄС або дозволу на в'їзд в одну з країн Союзу (*illegally entering*); перебування на території ЄС довше покладеного за законом терміну в рівній мірі визнається незаконним, як і зміна початкової мети перебування на території Союзу без дозволу авторитетних влади (*illegally overstaying*). Законодавство ЄС в області боротьби з незаконною імміграцією продовжує розвиватися і на сьогоднішній день носить інноваційний характер, аналогів якому в світі практично немає. Однак, зіткнувшись з викликом у вигляді масового потоку біженців, в тому числі і нелегальних, з країн Північної Африки і Близького Сходу, дане законодавство демонструє нездатність дати адекватну і конструктивну відповідь. [39]

Залишаючись ще не сформованою, наднаціональна система регулювання міграційних потоків в Європі поступається по опрацьованості, ефективності та багатьма іншими параметрами національного законодавства у відповідній області. У зв'язку з цим слід звернути увагу на деякі з європейських країн, які безпосередньо прилягають головними транснаціональними міграційними «маршрутами» в даному регіоні, і провести короткий огляд політико-правових особливостей їх діяльності з регулювання міграції.

Ще на початку 90-х років з проблемою нелегальних іммігрантів зіткнулася Греція. Замість жорсткої політики депортації була проведена

процедура легалізації іммігрантів за допомогою президентських указів від 1997 року: «про надання свідоцтва про тимчасовий дозвіл на проживання» №358 / 97 - надавав так звану «білу картку» - шестимісячний термін для підготовки іммігрантом необхідного пакету документів та легалізації свого перебування в Греції та отримання «зеленої карти»; «Підстави і процедура для законного перебування та роботи іноземних громадян, які не є громадянами держав-членів Європейського Союзу» №359 / 97 - дає дозвіл працювати в Греції терміном від року до п'яти при пред'явленні необхідного пакету документів. [41]

Треба визнати, вжиті заходи не відрізнялися підвищеною ефективністю: до початку 2000 року лише 40% від загального числа нелегальних іммігрантів перейшли на легальне становище і отримали «зелені карти», інші ж, опинившись поза законом, потрапили в поле зору правоохоронних органів, що спричинило депортації.

Закон 2910/2001 є новою віхою в історії грецької міграційної політики. Відтепер вона перебувала в компетенції Міністерства громадського порядку і Міністерства внутрішніх справ, громадського управління та децентралізації. Створювався Координаційний міжвідомчий орган імміграційної політики, що складається з 14 членів, серед яких був міністр внутрішніх справ, який очолював орган. Закон створював механізм отримання дозволу на роботу - обов'язкова умова подальшої легалізації. Крім іншого, було передбачено право на отримання освіти для дітей іммігрантів, відбувалося рівняння в трудових правах греків та іммігрантів, спрощення системи возз'єднання сімей і затверджувалася кримінальна відповідальність за ксенофобію і расизм. Проте, закон не викликав бажаного ефекту. Бюрократизм все так же ускладнював процедуру легалізації, але більш суттєвою перешкодою були грошові збори на дозвіл працювати - сума в 400 євро помітно обтяжувала трудових іммігрантів і уповільнює весь процес, що призводило до видачі прострочених документів. [44]

Унаслідок морального старіння міграційне законодавство Греції потребувало реформування. Більш того, Греція, будучи не самою передовою економікою Європи, потребувала залучення до себе уваги іммігрантів. У зв'язку з цим, новий закон 2005 року, значно спрощував отримання дозволу на проживання та на роботу, об'єднавши ці документи в одне ціле, що було досить вдалим рішенням з точки зору часових та економічних витрат як для іммігрантів, так і для міжурядової комісії, в яку тепер входив міністр економіки, внутрішніх справ, закордонних справ, оборони, зайнятості та інші міністри. Повноцінна централізація структури міграційного управління в одному органі значно підвищила ефективність міграційної політики. [46]

Надалі законодавство Греції в сфері міграційної політики формувалося в загальноєвропейському фарватері спрощення отримання дозволу на роботу, навчання, постійне проживання. Новий закон 4251/2014 «Імміграційний кодекс, соціальна інтеграція і інші додатки» поєднав в собі безліч, що накопичилися з 1991 року, законів в області міграції і став єдиним нормативно-правовим документом, що регулює всі аспекти імміграції. [48]

Для Італії новітня історія з імміграційним законодавством почалася в 1981 році з нагоди підписання Конвенції №143 «про нелегальну імміграцію» Міжнародної організації праці. У 1986 році вступає в силу закон 943/86, що регулює трудову імміграцію: термін дозволу на перебування в країні безпосередньо залежить від тривалості трудового контракту. Проте, безробітні особи не підлягали депортації, як нелегальні іммігранти. Центрами зайнятості створювалися списки безробітних іммігрантів для постановки на облік і подальшого найму. Незабаром закон показав свою неефективність: імміграція стала рости стрімкими темпами, з чим не могла впоратися адміністративна система. Більш того, серйозною проблемою стало зростання нелегальної імміграції і створення цілого сектора тіньової економіки: громадяни третіх країн могли проживати в Італії без дозволу на проживання, будучи зареєстрованими як безробітні. Однак, це давало роботодавцям можливість найняти дешеву робочу силу, яка не обкладається соціальними

гарантіями і пільгами. Сам легальний в'їзд був незабаром припинений за рішенням Міністерства праці: імміграція не зупинилася, а придбала виключно незаконний, неконтрольований характер. До 1988 року була проведена вимушена амністія. На легальне становище було переведено близько 400 тисяч іммігрантів, всі з яких отримали і вид на проживання, і дозвіл на заняття трудовою діяльністю. [50]

Якісно і технічно новим етапом у розвитку в розвитку міграційного законодавства і політики в цій галузі став так званий «Закон Мартеллі» 1990 року. У новому законодавстві стиралися раніше існуючі обмеження на в'їзд для біженців з певних країн, були відредаговані правила перебування в країні і депортації, відбувалося фінансування центрів по адаптації новоприбулих іммігрантів. Однак заходів щодо інтеграції мігрантів виявилось недостатньо: громадськість вкрай негативно ставилася до такого роду міграційної політики. Число країн, громадянам яких надають візи дійсно зросло. Однак, «дозвільний» характер закон не носив - скоріше навпаки. Кількість виданих дозволів зменшилася з 649 тис. В 1992 році до 589 тис. В 1993 році. Більше проблем принесло вступ Італії в Шенгенську угоду в червні 1990 року. Європейські партнери розглядали Італію як пролом в спільному кордоні для нелегальних іммігрантів, тому що ефективного національного законодавства по депортації таких осіб з країни не було. [47]

Подальшим етапом у реформуванні та розвитку міграційної політики став «декрет Діні» 1995 року - серйозний законопроект, який заповнює недоліки свого попередника. Але пройшовши п'ять читань і не отримавши схвалення в парламенті, документ був відірваний і була прийнята вкрай урізана його версія, що носить «заборонний» характер.

Італійський політичний істеблішмент взяв курс на подальше посилення міграційної політики. Лютий 1998 року відзначився вступом в силу «закону Турко-Неаполітано», що дозволяв поліцейським супроводити іммігранта до кордону і надалі призвести депортацію. Це не допомогло впоратися з наростаючим потоком нелегальних іммігрантів: «закон Боссі-Фінні» був

прийнятий практично в розпачі від нездатності контролювати безперервний потік нелегалів з Північної Африки. Посилення міграційного законодавства не привело до відчутних позитивних результатів: південь Італії до сих пір залишається одним з найбільш вразливих і привабливих пунктів призначення для нелегальної імміграції. Так, в 2011 році в зв'язку з подіями в Тунісі на італійський острів Лампедуза хлинув багатотисячний потік біженців. До Центру Тимчасового Перебування, розрахований на 200 осіб, потрапило кілька тисяч африканців. Спроби переправити біженців до Франції мало не привели до скандалу. Ситуацію ускладнили журналісти, які потрапили на острів і освятили ситуацію в максимально не вигідному вигляді для італійського політичного керівництва. З огляду на, що політика мультикультуралізму в Італії офіційно ніколи не проголошувалася, та беручи до уваги той факт, що в 2010 році рівень народжуваності іноземців в країні перевищив рівень народжуваності італійців, в країні намічаються деякі проблеми. [51]

Франція завжди була відкритою країною по відношенню до іммігрантів. Тільки за початок двадцятого століття в неї іммігрували: колір радянського суспільства, рятувавшись з Радянського Союзу; іспанські республіканці, які програли громадянську війну; німецькі, австрійські євреї тощо. До набуття Алжиром незалежності в 1962 році міграційної політики не приділяли багато уваги: ключові питання в цій сфері стосувалися підтримки здорового демографічного балансу з точки зору омолодження населення, і задоволення структурних потреб економіки в робочих іммігрантів. Пізніше, міграційна політика стане ключовим питанням у передвиборній кампанії кандидата в президенти Ніколя Саркозі.

Але перед цим, в 80-х роках Франція зіткнулася з труднощами контролю нелегальних імміграційних потоків з Північної Африки. Абсолютно ясно було взято курс на посилення контролю: закон Бонні 1980 року визначав статус іммігранта як «іноземний резидент»; контроль за іммігрантами було посилено; вводилася миттєва депортація нелегально прониклих в країну.

Було взято курс на «нульову імміграцію»: закон Паскуа 1993 роки позбавив іноземців права на постійне перебування в країні. Для інших категорій іноземних громадян (студентів, дітей громадян Франції) була ускладнена процедура отримання дозволу на проживання. 1998 рік ознаменувався ще двома законодавчими рішеннями в сфері міграційної політики: закон Гігу про громадянство, закон Шавенмана про імміграцію. На цей раз було полегшений в'їзд іноземним студентам, підвищений контроль за процедурою возз'єднання сімей і наданні притулку, посиленими темпами проводилися депортації нелегалів. [52]

Надалі відбувається посилення міграційної політики, що призвело до рішення про обмеження в'їзду в країну більше ніж на три місяці; робоча імміграційна політика націлена виключно на допуск цінних високо кваліфікованим кадрів. Закон від 31 травня 2011 року (Circulaire Guéant du 31.05.2011) передбачає існування двох типів виду на проживання: однорічний з можливістю відновлення терміном на 10 років, і вид на проживання з дозволом на 10 років, що отримується після тривалого проживання у Франції і дотриманні ряду умов (володіння мовою, знайомством з основами французької культури, відсутність нелегального минулого). Політика по відношенню до біженців знаходиться у веденні громадської організації ОФПРО (OFPRA). Після визнання іноземного громадянина в якості біженця йому видається десятирічний вид на проживання. Чисто політичним маневром є регулярні хвилі амністій нелегальних іммігрантів. Таким чином досягаються дві мети: підвищується контроль над масою іноземних громадян в країні, і керівництво країни уникає жорстку критику численних правозахисних організацій. Проте, в 2010 році Франція поступалася лише Німеччині за кількістю іммігрантів у країні - 6,7 мільйонів чоловік. Малоефективним було і чинне з 1 січня 2012 року правило обов'язкової здачі екзамену з французької мови для бажаючих отримати громадянство. [53]

Для Ніколя Саркозі міграційна політика була одним з основним напрямком його діяльності. Перш, перебуваючи на посаді Міністра внутрішніх справ, майбутній президент вів селективну міграційну політику, орієнтуючись на роботу з інтеграції невеликих і лише необхідних мас іммігрантів. Пізніше широкий резонанс в суспільстві отримав циркуляр МВС про ліквідацію незаконних стоянок циган, але справжнє громадське обурення було викликано законом «про паранджі» 11 жовтня 2010 року. [54]

Протилежним курсом пішов Франсуа Олланд, який намагався залучити на свою сторону як іммігрантів, так і ліволіберальну громадськість. Його президентська компанія, заснована частково на повному протиставленні себе Саркозі в сфері питань міграційної політики, принесли йому підтримку тієї частини населення, яка виступала за послаблення для іммігрантів. Для французів президентство Олланда запам'ятається виконанням знаменитого передвиборчої обіцянки: слова «раса» з усіх законодавчо-правових документів французької держави було прибрано. [55]

Причин і наслідків у такій суперечливій політики може бути кілька. З одного боку, у Франції багате колоніальне минуле, особливо в Африці. Комплекс провини за колоніалізм в латентному вигляді, почуття відповідальності за долю колишніх підконтрольних народів може штовхати французьке керівництво витратити 5 мільярдів євро на забезпечення інтеграції іммігрантів. Але іншого боку, крім вже 5 мільярдів витрат державних коштів, іммігранти не виконують свою основну функцію - заповнення трудових резервів країни: дані свідчать про 23% безробітних серед загальної маси приїжджих громадян. Немає сумнівів в тому, що дана категорія осіб користується досить щедрою соціальною допомогою держави - інакше важко пояснити такий рівень безробіття. [57]

Підводячи підсумок короткого розгляду політико-правової основи французької міграційної політики, варто відзначити набирає популярність партія «Національний фронт»: партія послідовних противників чинної влади на президентських виборах 2012 року партійному лідеру Марін Ле Пен

вдалося взяти 20% голосів, а муніципальні вибори 2014 року ознаменувався перемогою партії в Авіньйоні, Перпіньяні.

До початку 80-х років в Західній Німеччині налічувалося 1,8 мільйона іммігрантів. Обережні спроби депортувати більшу частину гастарбайтерів, більшість з яких турки, не привели до успіху і спровокували скандал з Туреччиною. Аж до 2004 року в Німеччині були відсутні повноцінні систематизовані законодавчі акти, що стосуються в'їзду в країну висококваліфікованих фахівців і інтеграції вже живуть в ній іммігрантів. В'їхати в країну і отримати громадянство не становило жодних проблем. Про це докладно говорять цифри: в 1997 в країні проживало 2 млн. 100 тис. Громадян Туреччини. Лише пізніше законодавство було посилено. У 2010 році в Німеччині нараховувалося 2,4 мільйона турків. Приблизно 860 тисяч з них в 2011 році отримали громадянство, в той час як інші залишаються іноземцями, тобто громадянами Туреччини. [30]

З 1 січня 2005 року в Німеччині набув чинності закон «Про контроль і обмеження імміграції та про регулювання перебування, зайнятості та інтеграції громадян Європейського Союзу та іноземців», що передбачає два типи видів на проживання: тимчасовий і постійний. Для отримання необхідно довести знання німецької мови і надати певний пакет документів, в тому числі про відсутність судимості. Була налагоджена система ефективного залучення в країну кваліфікованих кадрів, і депортації нелегалів та порушників федерального закону. [28]

Новий закон про громадянство вводить ряд нових обов'язкових умов для отримання паспорта громадянина ФРН: проживання на території країни не менше 8 років, володіння німецькою мовою, відсутність судимості, наявність заробітку, демонстрація знань німецької культури, історії, Конституції. Останні поправки в законодавство про громадянство стосувалися біпатризму для дітей іммігрантів: за умови проживання в Німеччині не менше 8 років і закінчення навчання в німецькій школі, дозволяється мати паспорт країни

походження. Раніше при досягненні віку 23-х років дитина іммігрантів робив вибір на користь лише одного з двох можливих громадянств. [40]

У зв'язку з напливом іммігрантів, в більшій мірі біженців, в Європу, федеральний уряд вніс поправки в чинне законодавство, за якими деякі категорії біженців з Балкан будуть поступово відправлені на батьківщину; скоротять потік робочої імміграції, через безпрецедентне збільшення числа заяв на притулок від біженців і деякі інші заходи далекі від кардинальних.

2015 рік увійде в історію, як період небувалого напливу іммігрантів до Європи: як нелегальних, так і політичних біженців. До кінця 2015 року Управління Верховного комісара ООН у справах біженців оприлюднило цифру в 834 тисячі біженців. Слідом за Німеччиною, лідером за кількістю клопотань про надання притулку, йде Австрія. Перед цим біженці продовжують шлях через Балканський півострів через Угорщину, Румунію, Болгарію, Грецію: остання країна відзначилася 30 тисячами біженців в січні 2016 року. Прогнози досить невтішні: в 2016 році варто очікувати повноцінний мільйон чоловік з Сирії, Іраку, Північної Африки. [58]

Розміщенням біженців займається Дублінський регламент III. Дана угода як конвенції (Дублінська конвенція), яка регулює розгляд клопотань про надання притулку біженцям, була підписана країнами 12-ма країнами Європейського Союзу в 1990 році (в силі з 1997 року). Згідно з цим документи, заяву на притулок повинні розглядати в тій країні Європи, межа якої була пересічена мігрантом першої. Тобто якщо відповідні служби виявлять, що мігрант потрапив, наприклад, у ФРН через Францію, то він буде депортований назад в першу «безпечну країну». Список «безпечних країн» визначається угодою, як країни-учасники Дублінського регламенту. Друга редакція даного документа була прийнята в 2003 (Дублінський регламент II) і схвалена всіма учасниками попередньої конвенції, за винятком Данії. Окремі протоколи були підписані з країнами, що не входять в ЄС: Швейцарія, Норвегія, Ісландія. У 2013 році була прийнята нова третя редакція регламенту, до якої увійшли деякі зміни і коректування на користь здобувача

притулку. Основний принцип Дублінського режиму в Європі полягає в недопущенні обману системи з боку мігранта, який прагне подати відразу кілька заяв на надання притулку в декількох країнах, що може підвищити його шанси на легальну імміграцію. Більш того, виключаючи можливість «пересилання» претендентів притулку в інші країни, проголошується ідея про відповідальність країн, які взяли на себе зобов'язання, перед один одним. [59]

Механізм регламенту не влаштовує деяких учасників ЄС, які потребують більш справедливого розподілу біженців за квотами, з урахуванням рівня безробіття в країні, рівня ВВП, чисельності населення і т.п. [60]

Причин у такій потужній і щільній міграції в Середземному регіоні може бути декілька:

- Демографічний вибух на африканському континенті: за деякими розрахунками, до середини XXI століття чисельність населення Африки досягне 2 мільярди людей - в основному це країни центрального регіону континенту;
- Наслідки «Арабської весни»: соціальні, військові конфлікти і різке падіння і без того невисокого рівня життя більшої частини населення, привели до підвищення мобільності серед населення;
- Виникнення перманентних «гарячих точок» в Лівії, Іраку, Сирії, Сомалі, Ємені. Війна в цих регіонах найбільше б'є саме по цивільному населенню, звертаючи до втечі цілі міста; [66]
- Сусідні держави (Туреччина, Ліван, Йорданія) просто не можуть задовольнити численних потреб біженців, не кажучи вже про прийняття тієї кількості людей, яке робить спроби мігрувати. [64]

Для біженців є кілька шляхів потрапити на європейську землю. Один з найбільш очевидних і популярних маршрутів - східне Середземномор'я і Балканський півострів. Біженці з Єгипту, Сирії, Іраку, Афганістану потрапляють, іноді через Туреччину до Греції і Сербії, потім добираються до

Угорщини - за період липень-серпень 2015 року цією дорогою скористалися 130 тисяч біженців. Для громадян Лівії, Еритреї, Сомалі, Алжиру, Судану привабливим є морський шлях в Італію через Середземне море - 150 тисяч чоловік за три перші квартали 2015 року. Найменш популярним шляхом через віддаленості від основних проблемних регіонів є західний середземноморський шлях через Марокко і Гібралтар в Іспанію.

Наочна таблиця, наведена нижче демонструє процентне співвідношення іммігрантів, що прибувають до Європи (без урахування більш незначних потоків). [65]

Таблиця 1:

Країна походження біженців	% прибулих до Європи в першому семестрі 2013 року	% прибулих до Європи в першому семестрі 2014 року	% прибулих до Європи в першому семестрі 2015 року
Сирія	7	14	14
Афганістан	6	6	11
Ірак	5	7	10
Сербія	7	4	14
Пакістан	5	4	3
Еритрея	2	6	4
Албанія	2	3	5

Агентство ООН у справах біженців свідчить, що кількість біженців, які шукали в Європі притулку, до кінця 2017 року досягла майже 1 мільйона чоловік. Близько половини людей з усієї маси були громадянами Сирії. Питання про початок міграційної кризи ще залишається відкритим і

дискусійним, проте сучасні імміграційні процеси в європейському регіоні періоду 2014-2017 рр. носять безпрецедентний характер і кидають виклик сучасному міграційному законодавству і політичному керівництву європейських країн. [39]

Також, щоб проаналізувати концепцію мультикультуралізму та полікультурної інтеграційної політики, що базується на ній, слід розглянути основні моделі інтеграційної політики. У сучасній світовій практиці можна виділити три основні моделі інтеграції іноземних громадян у суспільне та політичне життя держави:

- етнічна (німецька) модель, в якій ідентичність постулюється і ґрунтується насамперед на кривній спорідненості, а також на мовній, культурній та релігійній спільності. За цією моделлю громадяни з іншою етнічною ідентичністю не розглядаються, як підлягають асиміляції, і політика, що проводиться, не ставить своїм завданням перетворити їх на громадян країни, прищеплюючи відповідну ідентичність;

- республіканська (французька) модель, згідно з якою в основу надання громадянства покладено ідею приєднання до суспільного договору («право ґрунту») і, як наслідок, набуття відповідної ідентичності. І тут всі форми так званої етнічної ідентифікації витісняються зі сфери державної у сферу приватну, а метою політики є акультурація, та був інтеграція кожного іммігранта через школу та інші громадські інститути на загальну громадянську ідентичність. При цьому приватно культура, мова і побут може бути збережений. Варто зазначити, що дана модель використовується у роботі у своєму ідеальному сенсі. У разі порівняння з Францією не доречно, через відсутність тих соціальних інститутів, які у аналізованих країнах Скандинавії;

- полікультурна (англосаксонська) модель, яка заснована на визнанні того факту, що всі групи в суспільстві мають рівні громадянські права на збереження своєї ідентичності та культурної самобутності. Ці права можуть

бути закріплені у законодавчих актах держави, всіляко постулюються суспільством та транслуються на всіх рівнях. У людей створюється фактично полікультурна ідентичність, що, по суті, може призвести до «розмивання» оної, кризи ідентичності, кризи сенсу і фрустрації. Як можливий результат – соціальне невдоволення. Прикладами країн, де набула розвитку полікультурна модель інтеграції, є Австралія, Канада, США, Швеція. Сутністю цієї моделі є політика мультикультуралізму. [58]

Отже, слід проаналізувати відмінності між полікультурною моделлю інтеграції та республіканською, що використовуються у процесі інтеграції мігрантів, виявляючи переваги та недоліки обох типів. Автор даного дослідження робить висновок про ефективність саме інтеграційної політики, спираючись на дослідження, у тому числі апологетів мультикультуралізму, таких як У.Кімліка, Б. Парекх, Ч. Тейлор, М. Уолцер.

Як критики концепції мультикультуралізму можна навести роботи Крепса, С. Бенхабіб, Р Купменса, Б. Беррі, А. Прокоф'єва та інших.

Суттю політики мультикультуралізму в Європі є «визнання та підтримка культурної відмінності та різноманіття в рамках єдиної національної держави». По суті, ця теорія бере свій початок у роботах канадського дослідника Чарльза Тейлора, і є, за словами П.Келлі, «новим ізмом», що виник близько 30 років тому в діалозі лібералів з комунітаристами. Комунітаризм, який знайшов своє вираження у роботах Майкла Сандела, Чарльза Тейлора, Аласдера Макінтайра, Майкла Уолцера і Амітаї Етціоні, таким чином, був, перш за все, нормативною критикою лібералізму. Безумовно, ми можемо спостерігати зв'язок комунітаризму та мультикультуралізму, але так само мультикультуралізм пов'язаний і з лібералізмом. [67]

За висловом одного з апологетів мультикультуралізму У Кімлікі, лібералізм, який захищає права людини і не здатний визнати його право бути іншим, надає свою власну сутність, тому будь-який ліберал має стати

мультикультуралістом. Але повернемося до основоположника цих ідей, Чарльза Тейлора. Спочатку у своїх роботах він говорив, у рамках республіканського комунітаризму, про ідеї згуртованості громадян, єдину ідентичність, солідарність. Але потім Тейлор, внаслідок змін у політичній карті світу, створених міграцією, скоригував свою теорію. Він став виступати за нове, фрагментоване суспільство, де люди, зберігаючи свою ідентичність, можуть жити в країнах з іншою ідентичністю, не боячись утисків. «...деякі групи іммігрантів все ще в морально-культурному і навіть політичному відношенні функціонують як «діаспора» країни свого походження», вважаючи, втім, що це явище «цілком нормальне». «Все більш повсякденним і таким, що не викликає заперечень, стає уявлення, що ти, наприклад, корінний канадець, — що зовсім не скасовує найсильнішої твоєї прихильності до культурно-політичної плоти якоїсь іншої країни».

Відповідно до прагматичної логіки західних демократій, Тейлор пропонує теорію, за якою суспільства можуть у рамках раціонального діалогу домовитися про спільне співіснування, що є досить утопічною теорією на думку низки авторів — критиків мультикультуралізму. Зокрема, низка суспільств та людей з іншою етнічною ідентичністю можуть не захотіти інтегруватися чи взагалі вступати у діалог. Ідея діалогу та раціонального способу вирішення проблем міграції є найслабшою точкою при порівнянні моделі полікультурної інтеграції з республіканською моделлю. [69]

Іншим апологетом теорії мультикультуралізму, який підхопив ідеї Тейлора, був британець індійського походження Бхіку Парекх. Його тези про те, що люди «включені в культуру», а також «усі культури обмежені внутрішньо» і потребують комунікації з іншими культурами. І знову-таки британський дослідник говорить про необхідність діалогу. Бути прийнятною для деяких її спільнот, так і тому, що вона перешкоджає його майбутньому розвитку. Натомість воно починає з прийняття реальності та бажаності культурної різноманітності, відповідним чином структуруючи своє політичне

життя. Воно діалогічно конститується, і його постійна турбота полягає в тому, щоб сприяти продовженню діалогу та плекати клімат, в якому він може ефективно здійснюватись...» . Проте на тих самих сторінках автор стверджує, що для цього потрібне єдине комунікаційне поле, в рамках якого відбуватиметься діалог.

Досить радикальним послідовником мультикультурної парадигми є Кукатас, ідеї якого дуже співзвучні ідеям анархістів і є суспільства серед суспільств, коли будь-яке об'єднання може всередині себе робити все, що завгодно, а індивід може тільки вийти або вступити в ту чи іншу спільноту, ставлячи тим самим її залежність від прав групи.

Для Кімліки основа його теорії – індивідуальна автономія кожного індивіда. Таким чином, Кімліка виступає послідовником Раца та розвиває власну теорію ліберального перфекціоністського мультикультуралізму. Він виступає за створення якогось культурного середовища, в якому буде забезпечена культурна автономія та можливість самореалізації індивіда. Цю автономію держава має всіляко розвивати та заохочувати. Втім, Кімліка зазначає, що культура заслуговує на підтримку лише за умови її внутрішньої лібералізації, тобто неможливо бути толерантним до того, хто сам не толерантний. Тож питання лібералізації культур досі залишається відкритим.

Таким чином, основними напрямками мультикультуралізму можна назвати ліберальний перфекціоністський мультикультуралізм (Кімлік), діалогічний мультикультуралізм (Б. Парекх), лібертаристський мультикультуралізм (Ч. Кукатас), радикальний егалітарний мультикультуралізм групових відмінностей (А.М. Янг) і комунітаристський мультикультуралізм «визнання» (Ч. Тейлор).

Багато мультикультуралістів у принципі, виявляють далеку від своїх поглядів впевненість у своїй правоті. Так ми можемо навести цитати У Кімлікі, що «з точки зору загального питання про те, чи є права меншин внутрішньо несправедливими, суперечка закінчена, і захисники прав меншин

здобули перемогу», а також жорсткішу заяву Натана Глейзера, що «ми всі сьогодні мультикультуралісти », На доказ зайвої самовпевненості, при врахуванні провалу та небезпеки політики мультикультуралізму для низки суспільств (наприклад, Голландії). [70]

За всіх переваг і недоліків теорії мультикультуралізму подібний підхід багато в чому перемістив думку саме на культурні особливості і, на думку авторів книги "парадокси культурного розпізнавання" зробив можливим "культурний расизм". Про "культуралізації політики" та "політизації культури" говорили й інші автори. З погляду британської дослідниці Еллі Васта, політики, які впроваджують полікультурну модель суспільства, просто не змогли зробити процес комунікації у рамках її двостороннім. Тобто не було створено комунікаційного поля, в рамках якого відбуватиметься діалог. А багато тверджень Бхіку Пареха цей діалог взагалі виключають, наприклад, право деяких меншин обмежувати права жінок фактично ображає носія європейських цінностей, якщо таке відбувається в країні його проживання (для данців ідеї Пареха табу). У той же час слід розуміти, що іноді поведінка самих європейців може бути образливою для людини з іншою культурою. І без повноцінного діалогу неможливо усунути це нерозуміння. Так як дані "обставини мультикультуралізму" абсолютно незрозумілі і, часто неприємні людині з європейською ідентичністю. Однак саме у цьому діалозі і відмовляють прихильники мультикультуралізму, не створюючи єдиних майданчиків для нього. Ідеї мультикультурного суспільства, таким чином, можливі тільки в рамках інтеграційної політики за республіканською моделлю інтеграції, яка вигідна економічно (Клаус Циммерманн, Роберт Купменс), і створює якраз-таки простір для діалогу, інституціонує єдину комунікаційну сферу - спільну мову, можливість політику та правові інститути. [72]

Слід зазначити, що політику мультикультуралізму у скандинавських країнах обрала Швеція. Данія і Норвегія (Норвегія меншою мірою) пішли шляхом, близьким до республіканської інтеграції, з елементами

полікультурної моделі. Критика концепції республіканської моделі очевидна - під подібною інтеграцією може бути замаскована примусова асиміляція, частина інтеграційних процесів можуть суперечити правам мігрантів (подібні приклади можна побачити в Данії), та й питання - чи є примусове навчання мови та європейським культурним цінностям демократичним процесом залишається відкритим. Однак очевидно, що без інтеграційних процесів теорія мультикультуралізму залишається утопією, а її впровадження призводить до розмивання ідентичності та суспільної кризи. Підвищення активності праворадикальних партій у Швеції, низька інтеграція на ринку праці мігрантів, а також соціальні проблеми, що впливають, вкотре доводять цю тезу.

У даного дослідження найзначнішим поняттям виступає інтеграція. Як було розібрано вище, існує три моделі інтеграції громадян у нове суспільство. Республіканська, етнічна та полікультурна. [78]

Етнічна модель інтеграції в даному дослідженні не буде розглянута, оскільки не є репрезентативною для аналізованих країн. Полікультурна модель ґрунтується на принципах мультикультуралізму. Республіканська модель є за своєю суттю, на відміну від полікультурної, саме «інтеграційною» моделлю в буквальному значенні цього слова. Ми можемо дозволити собі подібну тавтологію виключно тому, що полікультурна модель інтеграції не передбачає «інтеграцію» мігрантів у суспільство (за наведеною вище класифікацією Бочнера), а постулює, фактично, добровільну сегрегацію та ізоляцію, зводячи культурну ідентичність у своєрідний культ, формуючи «апартеїд» доброзичливим обличчям». Слід ще раз наголосити, що ми беремо дещо ідеальне, абстрактне формулювання республіканської моделі інтеграції. Якщо у Франції основа інтеграційної політики - освіта, ми, не применшуючи важливості освіти, пов'язуємо інтеграцію мігрантів з ринком праці, що є дуже важливим показником для країн із соціальною моделлю держави загального добробуту. Адже трудящийся мігрант знижує навантаження на економіку держави. Також, незважаючи на те, що влада

Франції відмовилася від терміну «асиміляція» на користь терміна «інтеграція» з пропагандистських міркувань, для нас дані терміни матимуть велике значення, оскільки під «республіканською моделлю інтеграції» в даній роботі розуміється саме «інтеграція» Клаусу Циммерману або за вже згаданою концепцією С.Бочнера, про що йтиметься далі у цій роботі. [79]

Виходячи з вищенаписаного, у цьому дослідженні під республіканською моделлю інтеграції розуміється присвоєння мігрантом цінностей та адаптація до культури приймаючої сторони, зі збереженням власної позитивної етнічної ідентичності та культурних цінностей. Таким чином, індивід набуває однієї нової позитивної ідентичності — приймаючої сторони, стаючи солідарною з її жителями, водночас зберігаючи свою позитивну ідентичність, маючи уявлення, хто він і звідки.

Однак інколи інтеграційні процеси переростають в асиміляційні. Промовистим у цьому плані є приклад «країни інтеграції, що перемогла» - Норвегії. У країні, де дітей у школах навчають святкувати християнські свята незалежно від віросповідання, а мусульманським дітям не дозволено брати вихідний на їхні релігійні свята, де не прийнявши норвезьку культурну ідентичність неможливо нормально існувати, проте пролунав теракт. Андерс Брейвік, пояснюючи свої дії, апелював насамперед до ідей паневропеїзму, які свого часу висловлював Семюель Хантінгтон у «Зіткненні Цивілізацій» та Фукуяма у «Кінці Історії». Те, що в Норвегії, де політика інтеграції простежується найбільш яскраво, стався подібний акт, говорить нам про можливі помилки інтеграційного підходу. Хоча не варто виключати того, що враження на Брейвіка справила політика інших країн Європи — Німеччини, Франції, Нідерландів, з мультикультуралізмом, що їх переміг (тоді).

Як завершення теоретичного розділу дослідження розглянемо можливі сценарії розвитку та кризи, джерелом яких багато в чому є «розмивання» етнічної ідентичності і які самі багато в чому сприяють їй. Однією з головних причин «розмивання» ідентичності є масова міграція, коли величезні маси людей з різною етнічною ідентичністю приїжджають в одну країну і поки що

не здатні разом із корінним населенням сформувати єдину позитивну національну ідентичність. Без більш докладного аналізу загальносвітової ситуації складно аналізувати конкретно європейську проблему. Нижче будуть наведені основні проблеми сучасності, проблема ісламу та конфлікт Заходу та Сходу. [80]

У разі «розмивання» ідентичності громадяни тієї країни, в якій відбувається цей процес, перестають розуміти, що ж є саме їхньою культурою. Втрачаються матеріальні, культурні зв'язки усередині країни, між місцевим населенням, а й у міжнародному рівні. Наприклад, маленька Данія розривається між датською та загальноєвропейською ідентичністю, і водночас приймає досить велику кількість мігрантів, зовсім іншої ідентичності, що не додає стабільності в країні. У соціальному аспекті це проявляється, коли корінний громадянин країни не визнає громадянина тієї країни, чий предки іммігрували до неї покоління назад. Підсумок – мігранти почувуються «невизнаними», "втраченими". В результаті - зростання націоналізму, сепаратизму, ксенофобії та інтолерантності. [81]

Р. Генон у своїй «Кризі сучасного світу», каже що криза «пронизує» практично всі сфери суспільства. І один із аспектів цієї загальної кризи - кризи ідентичності може бути фатальним для суспільства в цілому. У попередньому параграфі було сказано, що криза ідентичності – нормальний стан сучасного суспільства. Так, це, в принципі, так. Але зараз ми говоримо про почуття загальнонаціональної власності. Про дві ідентичності - етнічну та національну. І, в принципі нормальна з соціологічної та психологічної точки зору криза може бути фатальною в політичному плані. Саме на основі цієї «нормальної» кризи праворадикальні партії набувають все більшої підтримки. Втрата ідеї, втрата почуття приналежності до чогось не менш небезпечна, ніж можлива економічна криза, а в деяких випадках навіть більш небезпечна. У індивіда, що ототожнює себе з якоюсь країною, суспільством є надія пережити економічну чи соціальну кризу разом із цим суспільством. При втраті почуття приналежності, ідентичності чомусь людина «губиться».

Р. Генон пише, що той факт, що така значна кількість людей сьогодні одержима ідеєю "кінця світу", є далеко не випадковим. У певному сенсі це дуже сумна обставина, тому що всі екстравагантні форми, в яких проявляється ця неадекватно зрозуміла ідея, всі, що виникають у різних колах вульгарні месіанські рухи, - словом, всі типові для нашої епохи прояви невірноваженості та дисгармонії лише ще більше посилюють загальний хаос. Але як би там не було, факт залишається фактом, і одержимість "кінцем світу" сьогодні очевидна». [82]

Потрібно врахувати, що Рене Генон – філософ середини 20-го століття. На даний момент ситуація з відчуттям «кризи» та невлаштованості світу ще більше посилилася.

Відчуття людьми «кінця світу», поява творів культури та мистецтва, і навіть літератури, описують процес виживання людини у «дикому» суспільстві, людини, кинутого державою і сподівається лише він, є також тривожними дзвіночками, що і пише Р. Генон. «Смутне передчуття справді близького кінця спонтанно діє на уяву деяких людей, природним чином породжуючи дикі та грубо матеріальні образи, що виражаються потім у екстравагантних месіанських рухах». Це почуття «кінця світу» може говорити також про відсутність відчуття приналежності до чогось. або, або відсутність відчуття надійності тієї організації, тієї країни, тієї нації, до якої належить. За ясної та чіткої колективної ідентичності подібні ідеї просто не прижилися б у суспільстві.

Криза ідентичності в результаті може призвести до зростання соціальної напруженості, загострювати конфлікти на етнічному ґрунті, відсутності будь-якої любові до країни, в якій людина виросла, але з якою її мало що пов'язує.

РОЗДІЛ 2. МАСОВА МІГРАЦІЯ В ЄВРОПІ І СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ: ГЕНЕЗИС І СУЧАСНИЙ СТАН

Проблема міграції на даний момент є однією з центральних в європейському політичному дискурсі. Це обумовлено об'єктивними причинами зростання числа мігрантів в європейських суспільствах (перш за все це стосується Німеччини і Франції). У зв'язку з цим актуалізується проблема «Іншого», описана класиками сучасної філософської думки, перш за все, Юргеном Хабермасом. Суть цієї проблеми в сприйнятті носіїв «іншої» культурної, релігійної, етнічної та мовної приналежності з точки зору представників «корінного» населення як «інших», «чужих». [82]

Такий феномен, як масова імміграція викликає «розмивання» національної ідентичності. Цей процес являє собою збій в самоідентифікації всіх громадян (як іммігрантів, так і «корінного» населення), заснований на нерозумінні власної культурної приналежності і неможливості нормальної комунікації з іншими. При всій очевидності проблеми «розмивання» етнічної і національної ідентичності для Європейського Союзу, вона залишається недостатньо вивченою з наукової точки зору. Це можна пояснити, оскільки міграційні процеси стрімко змінюють обличчя Європи, тобто через швидке протікання імміграційних процесів збір емпіричного матеріалу утруднений, крім того емпіричні дані швидко втрачають свою актуальність. [83]

Тема міграції, легальної і нелегальної, і пов'язаної з цим соціальної напруженості, хвилює далеко не тільки скандинавські країни. Для більш детального аналізу проблеми необхідно подати коротку довідку про стан справ в ЄС в цілому. Повідомлення на зразок того, що голандське місто Роттердам виявилось в останні роки надто переповненим іммігрантами (скільки з них нелегальних, навряд чи хтось може сказати), так, що його окремі райони перетворилися на справжнісінькі гетто, а місцева влада змушена робити не завжди вдалі зусилля, щоб розподілити цих іммігрантів

більш менш рівномірно в межах міста, все більше і більше заповнюють західні ЗМІ. Про те, що щось подібне відбувається і у них, надходять звістки з усіх країн Західної Європи і Європейського Союзу як такого, від Великобританії, Ірландії, Португалії на його заході до Австрії і Німеччини на сході, від країн Бенілюксу в центрі, Данії, Швеції, Фінляндії на півночі до Греції, Італії, Франції, Іспанії на півдні. З огляду на гостроту проблеми і заклопотаність її рішенням з боку влади і всього населення, непогано придивитися до того, як західні країни намагаються пом'якшити наслідки неминучого, всі це тепер прекрасно розуміють, міграції та адаптації мігрантів в західне суспільство.

Міграційні потоки є прямим наслідком процесів глобалізації: величезний розрив у розвитку і рівні життя населення між розвиненою північчю і відсталим півднем пускає в хід масове переміщення населення з жебраків, «невідбутих» держав, із зон збройних конфліктів і політичної нестабільності в благополучні регіони світу. Це об'єктивний процес, який неможливо зупинити репресивними заходами. Однак, за відсутності належного регулювання міграційних потоків виникають серйозні проблеми як у країн, що експортують робочу силу, так і у країн, що приймають іммігрантів, а також країн, через які міграційні потоки проходять транзитом. На початку XXI століття сплеск тероризму призвів до зміщення балансу в політиці держав усього світу в бік посилювання правил прийому біженців і акцентування аспекту безпеки. На розробку державної політики вплинуло і зростання ксенофобії серед населення, а також відтворювані багаторазово в ЗМІ висловлювання політиків про пряме відношення біженців і нелегальних іммігрантів до підготовки терористичних актів. При цьому очевидно, що наявні на сьогоднішній день стратегії соціальної інтеграції іммігрантів визнані неспроможними. [85]

Проблема міграції на даний момент придбала настільки широкого розмаху, що на думку деяких експертів, можна говорити про революцію міграції. Причини міграції після 2-ї світової війни насамперед

- 1) втеча і насильницьке переселення (вигнання);
- 2) деколонізація Африки, Південно-Східної Азії і Карибського басейну;
- 3) залучення робочої сили, необхідної для бурхливого розвитку деяких європейських держав;
- 4) зростання числа мігрантів у зв'язку з переїздом цілих сімей і сімейних кланів.

У період з 1957 по 1990 рр. кількість мігрантів в Європі збільшилася в три рази. З настанням промислового кризи 1973 року багато держав намагалися повернути мігрантів на батьківщину, проте їм не вдалося це зробити.

Можна навести висловлювання відомого швейцарського письменника Макса Фріша: "Запрошували робочих, а приїхали люди".

У цей період європейські держави були змушені вирішувати політичні проблеми міграції самостійно, проте з часом стало ясно, що вирішення цієї проблеми має координуватися Радою Європи. [87]

Після вступу в силу Шенгенської угоди 1990 року про розширення ринку праці і фактичне скасування кордонів між державами-членами ЄС стало ясно, що самі держави окремо не в змозі вирішити політичні проблеми міграції.

На початку 90-х років значно збільшилася міграція до країн Західної Європи. Кількість мігрантів з країн – які не є членами ЄС збільшилася з 14,9 млн. чоловік в 1988 році до 20,5 млн. чоловік в 1997 році. Змінилися і причини міграції: політичні конфлікти, економічна криза, демографічна ситуація змушували жителів Африки, Близького і Середнього Сходу шукати притулку в економічно розвинених країнах зі стабільною політичною ситуацією. Безліч біженців, що рятувалися від політичних переслідувань і громадянських воєн, зокрема, біженці з Балканського півострова шукали притулку в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Швеції та Греції, а також у Франції та Великобританії.

Відзначається, що на даний момент з 7 млрд людей, що живуть на землі близько 200 млн проживають поза країнами, в яких вони народилися. Велика їх частина прагне в найбільш благополучні регіони світу і величезна їх частина прагне в ЄС.

Трудова міграція, за оцінками МОП, Міжнародної організації з міграції та Верховного комісаріату у справах біженців ООН в 1994 р. становила від 70 до 85 млн., до цієї групи належали 30-35 млн. трудових мігрантів і 40-50 млн. членів їх сімей .

Число біженців склало на кінець 90-х років 50 млн. чоловік. Найбільше їх число доводилося на Африку й Азію. У 1995 р. 16 млн. біженців було в Африці, 7 млн. в Азії і 5 млн. в Європі. Країни Європейського Союзу стали в 90-і роки головною метою потоку біженців, особливо з Югославії і деяких регіонів бойових дій в країнах колишнього Радянського Союзу. За відомостями Верховного комісаріату ООН, за 20 років, з 1974 по 1995 рр., Число біженців зросло з 2,4 млн. до 14,5 млн., збільшившись в 6 разів. Подібних переміщень не було ще в історії. [89]

Неможливо точно визначити цифри нелегальної міграції: за різними оцінками вона становить від 10 до 30 млн. чоловік, які проживають на території інших держав без дозвільних документів. На території США проживають 10 млн. нелегальних мігрантів, в Західній Європі 3 млн. Переміщення людей перетворено в великий прибутковий бізнес. Наводяться такі цифри. Нелегальне переміщення через кордон ЄС людини зі Східної Європи за допомогою автотранспорту обходиться йому в 500 американських доларів. Більш складний шлях, наприклад, з Китаю в США, коштує вже 30 тис. доларів. За оцінками проведеного МОП дослідження річний оборот подібного контрабандного транспортування людей становить від 5 до 7 млрд. доларів.

Причина імміграції в Західну Європу насамперед раціонально зрозуміла: тобто люди їдуть туди, щоб заробити грошей, щоб вижити. Але

також мігранти потрібні самій Європі, за рахунок них вона заповнює населення яке убуває.

За останні роки число людей, що проживають не на своїй батьківщині зросло в кілька разів. Велика частина іммігрантів припала на розвинені країни - країни ЄС, США. Проблема міграції в Європейському союзі, не така гостра, як в США. Незважаючи на те, що частка мігрантів у 15 найбільш розвинених країн ЄС, а також в Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейну, Швейцарії майже подвоїлася за 10 років (з 7,8 млн чоловік у 1985 році до 14,7 млн в 1995), їх частка в загальному населенні в Європі залишається не надто великою - близько 3,8% по Європі, навіть ті західноєвропейські країни, які раніше були основними постачальниками іммігрантів - Італія, Португалія, Ірландія самі отримали іммігрантські співтовариства, причому в основному з неєвропейських країн. У 1999 році на територію Євросоюзу проникло 500 тис. Нелегальних мігрантів, тобто в 10 разів більше, ніж в 1993. [90]

Основна проблема полягає в тому, що населення Європейського Союзу неухильно старіє. Частка людей похилого віку після 60 років виросте до 37%, а частка молодих до 20 років впаде до 15%. Зменшуваний робітничий клас не зможе повноцінно утримувати величезну кількість непрацездатних громадян. Міграція може пом'якшити подібну проблему, але навіть за умови, що сальдо міграції буде щорічно 100 тис. чоловік, населення Німеччини скоротиться майже на 20 млн. Підвищення пенсійного віку, рівня зайнятості населення, а також введення ефективних програм по регулюванню міграції могли б згладити, але не виправити цю проблему.

Тільки 25% мігрантів є вихідцями з країн-членів Європейського Союзу і ця цифра продовжує знижуватися. Велика частина іммігрантів приходить з Африки та Азії, має відмінну від європейської культуру та етнічну ідентичність. Причому серед них є величезна кількість нелегальних іммігрантів, які створюють серйозну проблему як владі держав ЄС, так і викликають невдоволення населення. [93]

Оскільки, як було сказано вище, європейські нації дещо гомогенні, то іммігранти іншої віри, іншого кольору шкіри. В західноєвропейських країнах так само, як і в США піддавалися соціальній ізоляції і прихованій дискримінації. Таким чином ці етнічні групи, з метою збереження своєї культури, своєї ідентичності утворили свої анклавні поселення в великих містах. Ці анклави, гетто відрізняються низьким рівнем життя і тісним зв'язком з тіньовою економікою, злочинністю. Також, на думку багатьох дослідників проблема ісламських громад несе в собі приховану загрозу для країн Європейського Союзу.

Нинішній стан справ добре передано в мові заступника директора "Тгоніех" Аріаса Фернандеса на прес-конференції в Брюсселі, де він заявив, що кожен день в Європу потрапляють в середньому 300 нелегальних іммігрантів.

Міграція є прямим наслідком глобальних процесів: в першу чергу це поглиблює розрив між розвиненим «Північчю» і відсталим «Півднем»: з бідних держав і гарячих точок, міграційні потоки спрямовуються в благополучні регіони миру.

Основну проблему також представляє покоління, народжене в Європейському Союзі. Соціальної допомоги і практично безкоштовного житла виявилось досить, щоб наступне емігрантський покоління відмовилося від спроб поліпшити своє матеріальне становище за рахунок наполегливої праці або отримання освіти. Паралельно формувалася заздрість до тих, хто отримував більше. Ці люди не змогли вписатися в націю корінних європейців, не будучи повноцінними громадянами в очах корінних жителів, разом з тим вважаючи себе вправі вимагати від держави більшого, ніж вони мають, часто навіть не ідентифікуючи себе з нею. Подібні групи громадян різних країн, які ототожнюють себе з будь-якої нацією або релігією і майже або не ототожнює себе з державою - його корінними жителями, культурою, тобто неінтегровані в європейське суспільство і є однією з основних проблем міграції. Через старіння населення Європа буде змушена прийняти до 14 млн.

мігрантів з неєвропейських країн. А це означає, що дану проблему - інтеграції подібних ізольовано-маргінальних груп в європейське суспільство слід вирішити якомога швидше. [92]

Як пише Д. З. Мутагіров: «Кожне суспільство і кожен народ має свої системи цінностей і дивиться на права і свободи людини крізь призму цих цінностей, що цілком природно». На даний момент ряд дослідників говорять про те, що замість поділу населення за расовою і національною ознакою, люди стали ділитися за ознакою культурної. І, виходячи з цього підходу, мігранти мають іншу культурну ідентичність, а значить вони «чужі». [48]

У свою чергу, Юрген Хабремас висвітлив цю проблему наступним чином: «На відміну від Америки, європейські нації щодо гомогенні. В їх історії майже не зустріти переказів про прийняття чужинців або асиміляції мігрантів. Тому прихід до Європи великої кількості людей іншого кольору шкіри, інших традицій, іншої віри викликає серйозні побоювання, тим паче, що відбувається воно на тлі розпаду європейських держав. Тут політика мультикультуралізму обумовлена: по-перше, масовою імміграцією кількох останніх десятиліть і комплексом проблем, нею викликаних, по-друге, активізацією регіональних етнокультурних і етнополітичних рухів, стимульованих як процесами глобалізації, так і європейської інтеграції, сьогодні ж ми живемо в плюралістичних суспільствах, які все більше відходять від формату національної держави, заснованої на культурній однорідності населення». [82]

У той же час розмивання етнічної ідентичності в результаті масової міграції та політики мультикультуралізму призводить до численних громадських та політичних криз:

З одного боку зростає радикалізація настроїв «корінного населення» по відношенню до мігрантів, «інший» перетворюється в «чужого», «ворога». А по відношенню до «чужого», «ворога» доречно все і на нього не поширюються ні правові норми, ні норми моралі. Це може не виражатися в публічному дискурсі, однак ця теза підтверджується значним посиленням

позицій праворадикальних націоналістичних партій і рухів в Європі за останні 20 років. Наприклад, в цей час зростає терористична активність праворадикальних угруповань в Європі. У цьому плані показовими є недавні події в Норвегії, коли представником корінного населення була організована серія терористичних актів, спрямованих на привернення уваги до небезпечної і провальною для Європи політиці толерантності та мультикультуралізму.

З іншого боку, члени іммігрантських спільнот, стикаючись як з неприйняттям з боку звичайних громадян, так і об'єктивною складністю розуміння місцевої культури і законів, замикаються у власній громаді і створюють тим самим вузьку культурну групу всередині тієї чи іншої європейської держави. Це протиріччя, крім створення серйозного культурного і цивілізаційного розлому, породжує також агресію по відношенню до Європи і її культурних цінностей. Мова йде, перш за все, про політизацію ісламу і зростанню глобальної терористичної активності, як асиметричної відповіді на процеси глобалізації та інтеграції в європейську культуру і європейські культурні цінності.

По-третє, слід торкнутися зовнішньополітичної реакції на зазначені вище процеси з боку мусульманських країн - країн походження багатьох європейських іммігрантів. Класичним прикладом в цьому відношенні є публікація в данській газеті Jyllands-Posten 30 вересня 2005 року низки карикатур на пророка Мухаммеда. Це викликало один з найпотужніших міжнародних скандалів останнього часу. [89]

Всі перераховані вище моменти мають відношення і до обох сторін спекуляцій, коли та чи інша сторона приписує будь-якої події політичного життя цивілізаційно-культурний підтекст, про який говорилося вище. Наприклад, організатори терористичних актів, рухомі тими чи іншими (часто абсолютно егоїстичними і корисливими) мотивами можуть заявляти, що причиною їхнього вчинку був етнічний, релігійний або культурний конфлікт.

Тепер докладніше зупинимося на кожному з чотирьох ефектів масової міграції.

Заява німецького канцлера Ангели Меркель про те, що спроби побудувати мультикультурне суспільство в Німеччині "повністю провалилися", стало сенсацією не тільки в Європі, але і далеко за її межами. Слова Меркель переграють з недавньою заявою консервативного баварського політика Клауса Зехофера, який закликав закрити країну для іммігрантів з Туреччини та арабських країн.

Глави інших європейських держав також поступово відходять від політики мультикультуралізму: це Франція, Нідерланди, Великобританія.

Політика мультикультуралізму тягне за собою не дуже втішні наслідки. Британська модель "комунітаристської" політики (де численні громади і групи, визнані державою мають право жити в своєму колі, відстоювати інтереси групи на національному рівні) призвела до того, що права індивіда ставилися в залежність від прав групи. Подібна політика в Нідерландах закінчилася сплеском ксенофобії і націоналізму. Прагнення зберегти релігійну та етнічну самобутність груп Міранте було занадто велике.

Після вибухів у лондонському метро, скоєних британськими підданими (вихідцями з Пакистану), і вбивство кінорежисера Тео Ван Гога в Нідерландах, ці держави посилили міграційну політику.

Слід зазначити цікаву оцінку мультикультуралізму в доповіді ЮНЕСКО 1989 року, згідно з яким його метою є «формування плюралізму навколо соціальної згуртованості і прихильності стрижневим цінностям, чого не припускала політика мультикультуралізму в Великобританії і Нідерландах. [90]

На даний момент Європейський Союз намагається проводити політику інтеграції іммігрантів в західне суспільство. Як заявив на конгресі генеральний секретар Ради Європи Вальтер Швімме: «мігрантів не слід розглядати тільки як тягаря. Західна Європа в них потребує»: вводиться поняття «члени сім'ї», якими є, наприклад особи, які мають сімейні стосунки

з громадянином ЄС, але не проживають в ЄС; приймаються нові договори, що дозволяють громадянам країн Європейського союзу вільно переміщатися по території інших країн союзу, а також збільшуються терміни перебування цих громадян на території будь-якої держави ЄС.

Східноєвропейські країни є деяким «буфером», де осідає частина мігрантів. Також влада Європи вважає, що потрібно надавати допомогу тим країнам, звідки мігранти прибувають, інакше Захід захлинеться від нескінченних хвиль біженців. Європа на даний момент переживає гуманітарну трагедію жахливого масштабу.

Подібні події відбуваються не випадково. Якщо ґрунтуватися на судженнях Юргена Хабермаса щодо проблем залучення «Іншого» в загальну комунікацію, то одним із наслідків ігнорування цього питання в контексті проблеми є наростання взаємної напруженості як з боку корінного населення (а відповідно і представників влади, що відбивається в прийнятті або НЕ прийнятті відповідних законів), так і з боку іммігрантських спільнот, які проживають в європейських країнах. Це все тягне за собою актуалізацію проблеми «іншого». На думку Габермаса, демократичний процес стає ефективний в тому випадку, коли всі актори думають про свободу «іншого». У випадку з мігрантами ми бачимо, що не всі актори в даному процесі знайомі з західними демократичними цивільними цінностями (які є логічним наслідком розвитку європейської культури). Виходячи з концепції «культурного шоку» К. Оберга, наведену вище, входження в нове культурне середовище супроводжується заплутуючим, збентеженим і дезорганізуючим переживанням, людина шукає свою ідентичність і, найчастіше, знаходить її об'єднуючись з такими ж як і він - мігрантами. Це найбільш простий спосіб захистити себе. Політика мультикультуралізму надавала мігрантам право вибору - інтегруватися в середу чи ні. Однак людина, найчастіше, йде по найбільш простому шляху адаптації, на відміну від більш складного, при якому потрібно опанувати мову, освоювати нові культурні цінності. [93]

У підсумку, політика мультикультуралізму призвела до зворотного ефекту - наростанню напруженості; - утворення численних гетто; - ізольованих районів проживання мігрантів. У ситуації, що склалася завданням держави стала допомога мігрантам в подоланні культурного шоку, в адаптації до нових культурних умов, виведення їх з гетто. Відсутність такого засобу комунікації як мова, робить цю задачу практично нездійсненною. У вивченні мови зацікавлені і самі мігранти - знання мови і контакти з місцевим населенням допомагають поліпшити своє економічне і соціальне становище. У той же час держава потенційно отримує в результаті не просто дешеву робочу силу, але кваліфікованих працівників. До того ж, згідно з наведеним вище дослідженням Клауса Циммермана «Етнічна ідентичність мігранта», емпіричним шляхом доводить корисність для держави саме шляхи інтеграції. Відповідно до думки С. Бочнера, під інтеграцією розуміється прийняття мігрантом цінностей держави, в яку він приїхав при збереженні зв'язків зі своєю культурою. [95]

Не секрет, що проблема «Іншого» є актуальною ще з часів античності. Стандартним рішенням завжди було жорстке розділення за принципом «ми - вони», «свій - чужий», «еллін - варвар». Відповідно і ставлення до «них», «інших» було не як до рівного, наділеного однаковими правами з «нами». Дана проблема стосувалася не тільки європейських суспільств, як часто вважається сьогодні. «Невірні» в релігії; «Ворог», який прагне знищити «нас» і «наш» спосіб життя і уклад; «Чужий» в побуті та повсякденному житті - все ці визначення з різних соціальних областей є єдиною проблемою, проблему сприйняття «іншого». У ХХ столітті людство зробило значний крок вперед в області забезпечення прав людини, кодифікації загальнолюдських прав і свобод, крок в сторону визнання, що фундаментальні права і свободи людини належать всім людям незалежно від раси, кольору шкіри, мови, релігії тощо. Нарешті, саме створення Організації Об'єднаних Націй і Європейського Союзу знаменує собою принципово новий етап у розвитку людської спільноти і її внутрішніх взаємин. [96]

Однак питання сприйняття «Іншого» як і раніше залишається актуальним, причому як з боку іммігрантського середовища, так і з боку суспільства країни-реципієнта. Інстинктивне сприйняття «Іншого» як чужого, «неправильного», «небезпечного» неминуче породжує сплески насильства з обох сторін. Найбільш наочним проявом такого конфлікту є акти тероризму, як у випадку з А.Брейвіком.

З усіх трьох країн тільки Швеція була країною імміграції в перші повоєнні десятиліття. Її система набору робочої сили з мігрантів була добре розвинена вже в 50-х. Тільки в кінці 60-х подібну політику стали проводити Норвегія і Данія, в яких з'явилися різні діаспори з таких країн, як Югославія, Туреччина, Марокко і Пакистан. На даний момент у Швеції найчисленніша діаспора мігрантів: Швеція (15% від населення), Данія (7% від населення), Норвегія (10%). У цій країні безліч громадян народилися в іншій країні, або мають батьків - іноземців. [98]

Коли мігранти тільки з'явилися в Скандинавії, держава загального добробуту знаходилась в стадії розвитку. Багато в чому вона стала реальністю завдяки внеску трудових мігрантів в економіку. Мігранти могли навіть приїхати як туристи і пізніше отримати дозвіл на роботу. З політичної точки зору, проблема міграції з'явилася як відповідь на потребу економіки в робочій силі, заради розвитку та процвітання держави загального добробуту. На той момент це був дуже важливий крок, коли уряд зміг змінити навіть заперечення профспілок і місцевих працівників. Але, по суті, як і в цілому в Європі, очікувалося, що мігранти пойдуть назад. Однак, незважаючи на це ніде в Європі не було прийнято такої моделі робочої імміграції, в якій мігрантів зобов'язували б повертатися. Також спочатку інтеграційна політика майже не проводилася, проте мігранти забезпечувалися соціальними інститутами держави загального добробуту всім необхідним нарівні з корінними жителями і це не викликало ніяких заперечень, у всякому разі, в перші роки імміграції.

Можливо, причина різниці в політиці Швеції від Данії і Норвегії саме в 10-річній різниці міграційних процесів. У Швеції імміграція почалася раніше, ніж в інших скандинавських країнах. Таким чином, для останніх двох це означало, що датські і норвезькі політики могли вчитися розвитку міграційної політики у шведів. І дійсно, політичні рішення спочатку багато в чому збігалися. Після кризи ранніх 70-х, гостро постало питання про соціальне становище мігрантів, а також про їх необхідність в принципі. [97]

Швеція так само однією з перших почала обмежувати міграцію. Спочатку вводили обмеження на в'їзд в 1966-67 рр, а потім зовсім закривши кордони в 1972. Подібний процес відбувся і в Данії, але трохи пізніше - з обмеженням в'їзду в 1969-70 рр, і повним закриттям в 1973, в Норвегії процес заборони почався в 1971 і завершився в 1975. В першу чергу була зупинена імміграція некваліфікованих працівників з бідних країн. Однак возз'єднання сімей і прийняття біженців продовжилося, що призвело до того, що біженці та сімейні іммігранти склали більшу частину нових мігрантів з іншої культурною ідентичністю, оскільки найчастіше були вихідцями з країн Сходу. [99]

Причина обмеження міграції була проста. Норвезький історик Френсіс Седжерстед говорив, що це був щасливий розквіт соціал-демократії, а держава загального добробуту знаходилась в своєму золотому столітті. Міграція після економічної кризи стала загрозою стабільності соціальної політики скандинавських держав. І, не дивлячись на всі блага подібної політики, мігранти залишалися вкрай бідним прошарком суспільства. Бідне житло, погані умови роботи, мали на увазі поступову люмпенізацію, криміналізацію іноземців. В успішних соціал-демократичних суспільствах імміграція становила загрозу устоям і основам цих товариств саме через крайню бідність мігрантів, незважаючи на всі зусилля соціальних інститутів. Цитата з норвезьких парламентських дебатів тих років ілюструє цю ситуацію більш ніж повністю:

«Покоління норвежців намагалися позбутися від бідності і нерівності людей. Ми прагнули зламати соціальні рамки і побудувати суспільство, засноване на правосудді і рівності. Ми багато досягли в цьому відношенні. Але, якщо ми не хочемо заразити наше суспільство новою хворобою, якоюсь зляканою пухлиною, нетрями з кастою недоторканих, то ми не можемо дозволити собі пустити на самоплив проблему міграції та мігрантів. Нам потрібен певний час, щоб розглянути і підготувати гарантії більш гуманних умов для наших гостей. Побажання роботодавців не можуть бути основою цих гарантій, тому ми повинні надати нашим гостям пристойні і однакові умови». [98]

Політики прийшли тоді до подвійного рішення - обмеження імміграції з одного боку, і соціальна політика, яка гарантувала гідний рівень життя мігрантам, які вже перебували на території країни, з іншого.

Незважаючи на те, що в цілому країни вирішували проблему однаково, хоч і в різні терміни, можна відзначити ряд розбіжностей в стратегії і розвитку міграційної політики. По-перше, ці країни обрали різні інституційні рішення щодо політики інтеграції. І по-друге вони по-різному вирішили питання про проведення мультикультурної політики. [100]

У всіх країнах головний принцип полягав у тому, що мігранти мали ті ж соціальні права, що і громадяни держав. Як вже було написано вище, вантаж цей лягав на соціальні інститути. Однак в шведському політичному дискурсі проблем етнічних меншин і їх культурного розмаїття приділялося більше уваги, ніж в норвезькому та данському. Подібна політика була сформульована шведським парламентом в 1974 році і зобов'язала державу загального добробуту піклуватися про потреби мігрантів, включаючи їх право на розвиток власної культури та релігії в межах Шведської держави. Фактично, мігрантам надавалася свобода вибору - інтегруватися в суспільство, або ж існувати в рамках власної культурної парадигми. При усій свободі вибору культурно Швеція як і раніше залишалася гомогенною державою, з чітко продуманою політикою і соціальними інститутами. Уже в

1969 році країна мала прекрасно працюючі інститути, що регулювали міграцію і інтеграцію і процеси, що відбувалися тоді в Швеції, були повністю під контролем уряду. [99]

У Норвегії політика регулювання міграції багато в чому була натхненна шведським прикладом і, як видно було з наведеної цитати, надихалася боротьбою із соціальною нерівністю. Однак, на відміну від шведів, культурні права мігрантів не були інституціоналізовані. Також в Норвегії не було створено спеціальних політичних інститутів з регулювання міграції, у всякому разі, відразу. Проблеми мігрантів були віддані на відкуп соціальним інститутам, муніципалітетам і недержавним організаціям, які перебувають на державному фінансуванні майже повністю. І саме з цієї причини, в цілому схожа політика, на даний момент привела до неоднорідного результату.

Данія пішла своїм шляхом, розвиваючи політику інтеграції, що в подальшому стало сильно відрізняти її імміграційну політику від скандинавської в цілому і навіть політики ряду європейських країн. Стратегія уряду передбачала надання прав в рамках вже існуючої системи, ігноруючи потреби в збереженні культури та релігії. З політичної точки зору, Данія практично відразу поставилася до міграції конфліктно, оскільки вже тоді мала антиімміграційного праву партію Прогресу при владі, вимагаючи від мігрантів інтеграції, і, по суті, асиміляції. [101]

Більшість політичних дебатів в скандинавських парламентах, в яких обговорювалися основні принципи інтеграції і в цілому проблема міграції, стосувалися саме трудових мігрантів. Якщо судити за документами того часу, політики вважали, що процес міграції міг бути легко відрегульований в залежності від стану ринку праці та без проблем міг бути підтриманий соціальними інститутами держав загального добробуту. Однак згодом з'ясувалося, що ці ідеї були помилкові. Незважаючи на те, що країни були повністю закриті для трудових мігрантів з півдня, трудову міграцію замінили біженці, і мігранти, що потрапили в країну через возз'єднання сімей. Всі ці

міграційні процеси були узаконені в міжнародних договорах, ратифікованих скандинавськими країнами. У більш пізньому варіанті це Дублінська конвенція (2001 рік), Шенгенська угода (2001 рік), «Північна» угода (1954 г.). Особливо кількість біженців підвищилась в 80-х. Якщо щороку в 80-і роки прибувало всього по кілька сотень претендентів на притулок, в 1987 році їх виявилось 8.600. [102]

Безумовно, невеликі групи біженців прибували в ці три країни і в післявоєнні роки. Але на відміну від трудової міграції, вони пройшли практично непоміченими скандинавськими політиками. Разом з тим, увага суспільства поступово перемістилась саме в бік проблеми біженців, а саме їх числа, культури і законності їх перебування на території скандинавських країн. Однак, на відміну від Швеції, Норвегія і Данія переклали відповідальність за соціальну адаптацію мігрантів на неурядові організації (наприклад, муніципалітети в Норвегії), що перебувають на державному фінансуванні. Так чи інакше, ця політика інтеграції багато в чому виявилася ефективною. Місцева влада всіляко допомагала мігрантам в перші два роки в країні. Вони надавали їм житло, мовні курси, а також консультували в питаннях працевлаштування та соціальної адаптації. Але на все це були потрібні гроші. І саме тоді вперше громадяни скандинавських країн задумалися про загрозу їх державі загального добробуту і соціал-демократичним засадам. [107]

У Норвегії підвищення кількості осіб, які шукають притулку, проклало шлях для антиімміграційної партії Прогресу. У 1987 році ця партія проводила кампанію не тільки проти імміграції, а й проти преференцій мігрантам, потенційно загрозливим засадам суспільства, стабільності економіки держави. Основними аргументами в полеміці лідерів партії були якраз спеціальні виплати для мігрантів, які не отримували корінні норвежці. За словами лідера партії Карла Хагена, "ці гроші могли бути використані на допомогу соціально незахищеним групам, таким, як інваліди, які відчують потребу, люди похилого віку та хворі люди".

Навіть в Швеції права популістська антиімміграційна партія здобула короткочасний успіх, отримавши 6, 7 відсотка голосів на виборах 1991 року. У Данії Партія Прогресу фактично домінувала, оскільки з 1970-х років жорстке рішення проблеми міграції було також серед ключових цілей партії. Це питання також отримало розвиток в дослідженнях Датської народної партії в особі Пії Кьєргсор. [104]

Наплив мігрантів змусив уряди скандинавських країн зіткнутися з низкою суто практичних проблем. Величезна кількість людей потребувала тимчасового житла, мовні курси, роботу. Спочатку вони почали звертатися до муніципалітетів, здебільшого тих, де була потреба в робочій силі. Але поступово з'ясувалося, що єдина можливість якось вирішити цю проблему - залучити до неї всю країну, відправляючи мігрантів туди, де було доступне житло.

Як результат такої політики - дуже низький коефіцієнт зайнятості мігрантів незахідного походження в кінці 1990-х років. Безробіття у всіх трьох країнах (в Норвегії в меншій мірі) виросло до критичної позначки. Особливо це торкнулося побуту і соціального статусу мігрантів. З'явилася значна кількість порівняльних досліджень рівня життя і місцевого населення, які показали великий розрив в рівні життя. "Дайте мені роботу" - таку назву є одним з яскравих прикладів подібних досліджень. Цей огляд, зокрема, показав, що нестача роботи ставить іммігрантів в Норвегії в залежність від соціальної допомоги. І, поступово, вони взагалі перестають працювати і інтегруватися в суспільство. [102]

Здебільшого, проблеми, що стоять перед урядами трьох країн були однаковими: проблеми управління гуманітарної міграцією, низькі коефіцієнти зайнятості, великий розрив в рівні життя між мігрантами і корінним населенням. Але були і відмінності. У Данії і Норвегії крайні праві партії змогли використати ситуацію в своїх інтересах і отримати певні політичні дивіденди на популярному скептицизмі в питаннях міграції. У Швеції Нова Демократична партія домоглася лише короткострокових успіхів,

тим самим звівши обговорення питання міграції в парламенті Швеції до мінімуму. [106]

Інституційно країни почали по-різному управляти імміграційним процесом. У Швеції спеціальні державні інститути, створені ще в кінці 60-х, займалися мігрантами відразу по прибуттю. Норвегія проводила схожу політику, правда, дещо пізніше, і перекладаючи частину відповідальності на муніципалітети. Данія ж аж до пізніх 90-х брала все ті ж рішення, що і раніше, причому перекладаючи відповідальність за вирішення проблеми на недержавні органи. Проте скрізь був колишній принцип, що мігранти мали ті ж самі формальні права на отримання допомоги від держави, що і будь-які інші громадяни, як якийсь ідеал, в якому держава загального добробуту має підтримувати багатство всіх його жителів. Хоча на ділі це було далеко від правди. Швеція ближче до 90-м все ж відмовилася від найбільш радикальної мультикультуралістської моделі, відзначаючи, що різноманітність культур повинно бути в рамках шведської держави загального добробуту. Тобто Швеція почала розуміти необхідність загальної солідарності і подолання кризи національної ідентичності.

В результаті надмірно жорсткої інтеграційної політики в Данії стали виникати різні соціальні фобії. Зокрема, невдоволення викликають мігранти-мусульмани. По суті своїй іслам для багатьох західних демократій став своєрідним символом-маркером негативної ідентичності для західних демократій. Не залишилися осторонь і країни Скандинавії. Причому, не тільки на прикладі однієї Данії. [108]

Отже, цікавий для дослідження сценарій розвитку розкривається в доповіді НСР США. У доповіді наведено ряд сценаріїв, які прогнозують розвиток міжнародних відносин. З усіх наданих сценаріїв найбільш яскраво відображає страхи європейських корінних жителів сценарій «Новий халіфат».

Даний сценарій описує, до чого може привести консолідація мусульман на основі релігійної ідентичності. Багато в чому, сценарій підтверджує

теорію В. Саїда, наведену вище, а також ряд європейських стереотипів про східні країни. За його логікою мусульмани об'єднуються в нове всесвітнє співтовариство - державу «Новий халіфат». Зростання впливу релігійної ідентичності прискорить падіння значущості національної ідентичності, що викличе пробуксовування процесів демократизації і можливе падіння деяких демократичних режимів, а також «можливе формування глобального руху, заснованого на радикальній релігійній ідентичності, наприклад глобального ісламського проекту, здатного струсити світопорядок і висунути на перший план міжцивілізаційне ідеологічне протистояння». Створення міждержавного об'єднання мусульман не знизить загрозу тероризму і конфліктів, а скоріше, навпаки. Цілком можливі конфлікти всередині самого мусульманського світу, наприклад між сунітами і шиїтами, і виникнення нових терористичних організацій, що захищають Халіфат від «невірних». Даний сценарій є, можна сказати, описом кризи системи міжнародної безпеки. Баланс сил в цій системі крихкий, протистояння Західного і мусульманського світів в будь-який момент може перерости в конфлікт (регіональний, локальний або навіть глобальний).

Даний сценарій найбільш небезпечний з точки зору європейців. Деякі навіть побоюються виникнення держави «ісламська Європа». І страх виникає не стільки через вторгнення цих країн до Європи, скільки через повільне заселення Європи мусульманами. При врахуванні того, що мусульмани вкрай складно інтегруються в суспільство, ця проблема стає все більш і більш актуальною. Для скандинавських країн мусульмани - одні з найбільш проблемних мігрантів. [111]

Отже, проблема ісламу в Європейському союзі, стоїть дуже і дуже гостро. Семюель Хантінгтон вважає, що мусульманам дуже складно інтегруватися в західне суспільство. Автор пише про особливу, І-образну систему цінностей мусульман - на першому місці лояльність сім'ї і роду - на іншому кінці іслам в цілому. Ототожнення себе з державою у них

відбувається слабо. Тобто в даному випадку ми можемо говорити про тотальне переважання етнічної і релігійної ідентичності над державною.

Б. Тібі стверджує, що лінія розколу проходить не між Заходом і ісламським світом (як твердить Хантінгтон) а між тими, хто приймає демократичне суспільство, і їх рішучими противниками. Таким чином, тільки світське суспільство може успішно протистояти тиску ісламістів і забезпечувати мирне співіснування в Європі різних етнічних і конфесійних груп. Автором стверджується можливість існування "європейського ісламу", який буде мати той же статус, що і християнство. Але не варто забувати про своєрідність ісламу. Для кожного правовірного мусульманина існує тільки одна батьківщина - Умма, тобто громада всіх віруючих мусульман. Світська держава - це найгірша несправедливість, що означає деісламізацію. Не варто забувати про І- образну систему цінностей, про яку говорилося вище. З цієї точки зору можна сказати, що по-своєму правий і Хантінгтон, оскільки заперечення світської держави закладено в самому ісламі.

Всі без винятку аналітики сходяться на тому, що чисельність європейських мусульман стрімко зростає. Уже сьогодні дані 2010 року здаються безнадійно застарілими. Для пояснення цього ефекту висувуються такі аргументи:

1. Високий приріст населення за рахунок підвищеної народжуваності в мусульманських сім'ях, в яких в середньому народжується 4 дитини і більше. Багато в чому це пов'язано з культурою людей, які сповідують іслам.

2. Вимирання «корінного» атеїстичного або номінально-християнського населення. У Європі багато хто вважає, що діти є тягарем, перешкодою для благополучного життя. А ті, хто мають одну дитину, народжують її досить пізно і рідко можуть дозволити собі другого, навіть якщо хочуть його. Сприяє цьому і феміністська пропаганда, яка стверджує, що діти, нібито перешкоджають жінці зайняти гідне місце в суспільстві.

3. Прірва між багатими і бідними країнами. Витоки цієї прірви сходять до багатовікового грабежу Європою і Північною Америкою країн третього

світу. У пошуках кращих умов існування і праці, населення бідних країн спрямовується на захід. Але без допомоги братів і товаришів влаштуватися на новому місці неможливо. Наприклад, у африканця-мусульманина братів завжди більше, ніж у африканця-язичника, бо сім'я першого - багатомільйонна умма, а другого - незначний, часто збіднілий клан.

4. Ісламізація населення Європи. У порівняно невеликій Франції білих французів-мусульман вже 50 тисяч осіб, що значно перевершує число, наприклад, російських мусульман.

Найбільша мусульманська громада знаходиться у Франції. Зараз там налічується від 5 до 7 мільйонів мусульман, що становить 10% від загального числа населення. Іслам у Франції став другою релігією після католицизму. Деякі сміливі аналітики стверджують, що в недалекому майбутньому Франція стане першою ісламською країною Західної Європи. [109]

Крім Франції значні мусульманські громади нараховуються в Німеччині (3,4 мільйона), Великобританії (1,6 мільйона) і Італії (1 мільйон). Наближається до мільйона мусульманська громада Голландії, де в 1997 було відкрито перше медресе (Роттердам). Менш значні мусульманські громади розкидані по всім без винятку західноєвропейським країнам, включаючи Фінляндію та Ірландію. Однак точну кількість мусульман в Європі визначити складно хоча б тому, що неясно, як порахувати мільйони нелегальних іммігрантів, яких «як би немає». Велика частина французьких мусульман - нащадки вихідців з арабського Магрибу (Алжир, Туніс, Марокко). У Німеччині, Нідерландах, Австрії та Данії мусульманське співтовариство в основному (2/3) представлено нащадками турецьких емігрантів. Британські мусульмани (69%) - нащадки вихідців з Британської Індії (Пакистан і Бангладеш). Тому, можна сказати, що в Скандинавії в цілому проблему ще можна вирішити політично, оскільки громада мігрантів з найбільш сильною негативною ідентичністю в цих країнах порівняно мала. [113]

В Європі в цілому і в Скандинавії, зокрема, спостерігається дуже серйозна расова напруженість між корінними жителями і «новими»

громадянами. І ті й інші, вважаючи себе європейцями (у випадку з приїжджими не завжди), і будучи такими в юридичному сенсі, в той же час часто не можуть взаємодіяти, причому перші відмовляються ідентифікувати останніх як таких же громадян, як і вони. Для європейців приїжджі - чужі, для нижчих шарів корінних європейського суспільства - претенденти на їх робочі місця. Небезпека невизнання, соціальної ізоляції мігрантів також в тому, що, в масі своїй, будучи мусульманами, при найменшій загрозі їх життєвому укладу і ісламськими традиціями вони об'єднуються в громади, гетто, де живуть окремо від решти суспільства, яке перебуває в страху перед тим, що зріє в цих гетто. [115]

На німецькій території, де найчисленніша громада - турецька, утворилися «замкнуті етнічні анклавні зі своїми правилами, неписаними законами, які нерідко розходяться з місцевими законами і Конституцією». В економічному плані іммігрантами створюється свій власний, паралельний світ бізнесу, який може брати під контроль економіки етнічних анклавів і регіонів, причому забезпечити «Дисперсне розселення» мігрантів практично неможливо.

Мусульманська громада в Німеччині ієрархічна і строго організована. Проти інтеграції мусульман виступає Європейська арабська ліга (ЕАЛ). Вона вимагає від ЄС офіційної відмови від політики інтеграції мігрантів - мусульман, вимагає надати арабській мові і релігії статус державних, а також ввести квоти в державних і навчальних закладах для мусульман. ЕАЛ, близька до палестинського «Хезболла» ставить за мету створення в Європі арабської держави. Багато в чому акція Брейвіка була викликана тим, що відбувається в Західній Європі. Загроза мігрантів, які не бажають інтегруватися в суспільство, як ми бачимо із запропонованих вище даних, не ілюзорна. [118]

Та все це сприяє зростанню неприязні і ворожнечі до мігрантів не тільки серед німців, а й серед громадян інших країн Європи. Найбільш радикальними щодо мігрантів є бідні регіони. Так, якщо на Заході Німеччини

проти міграції виступає половина населення, то на Сході - дві третини. При більш ніж 20% безробіття на території колишнього НДР наплив мігрантів, що погоджуються на будь-які умови праці і життя, збивають «німецькі» стандарти роботи, це сприймається дуже агресивно. Населення тієї чи іншої держави породжує стереотипи, ці стереотипи роздуваються правими партіями, які спритно грають на соціальних проблемах населення, приписуючи всі біди мігрантам. Однак, проблема міграції дійсно переросла в «нове національне питання» Німеччини, і, в зв'язку з полемікою ЕАЛ все більш стала популярна теза, висунута Фрідріхом Мерцем, колишнім головою фракції ХДС / ХСС у бундестазі - теза про «провідну культуру». 71% населення Німеччини вважають, що мусульмани не мають права жити в Німеччині за законами шариату і, як «гості» німецької нації, зобов'язані дотримуватися чинного законодавства. Тобто теза про провідну культуру передбачає, що реалізація принципу «мультикультурності» повинна здійснюватися при домінуванні німецької культури, а претензії інших культур на статус державних історично не обґрунтовані. У Скандинавії, як буде видно з подальшого аналізу, незважаючи на в цілому забезпечене населення, все одно поступово розвивається криза ідентичності. Причина полягає в страху перед крахом моделі держави загального добробуту. Тому ми можемо сказати, що забезпечені райони довше можуть «не помічати» проблем, пов'язаних з міграцією, але рано чи пізно навантаження на соціальні інститути буде настільки високе, що загострення протистояння національної та етнічної ідентичності в країні неминуче.

Також не варто забувати про те, що іслам не має, на відміну від християнства, єдиної ієрархічної структури. Тобто ми не можемо говорити про, скажімо, німецький іслам, або датський іслам, оскільки об'єднати часто ворогуючі течії ісламу (сунітів, шіїтів, курдів, алавітів та ін.) практично неможливо. [120]

Втім, справедливості заради варто сказати, що не всі течії ісламу (тільки здебільшого ісламістські) проти подібної інтеграції. Але подібний

плюралізм поглядів не сприяє пом'якшенню гостроти конфлікту, а навпаки, може спровокувати нові - вже всередині груп, які сповідують іслам. За прикладами протистояння ісламістів світській державі далеко ходити не треба - це Ірак і Саддам Хуссейн. [123]

Також потрібно відзначити, що західна людина бачить іслам через призму свого мислення. Про це добре пише Едвард Саїд у своїй книзі «Орієнталізм». Автор вважає, що Захід завжди занадто міфологізував Схід, дивився на нього не «в чистому вигляді», але через призму романтичних образів про чуттєвість, екзотичність, жорстокість Сходу. Орієнталізм по Саїду - це стиль мислення західних авторів. Догматичний сон з екзотичними мріями. Західні автори представляють застійний, нединамічний Схід лише тільки тому, що він не Захід, не вловлюючи його особливостей. Звичайно це все ж не в усьому так, але про цей аспект не варто забувати при аналізі ісламу. Зрозуміти Схід досить-таки складно, багато вищеописаних і подальших прикладів можуть виявитися в тому чи іншому випадку невірні. Недарма ж Хантінгтон сказав, що ми спостерігаємо зіткнення різних культур.

Для корінного населення іслам є певним символом-маркером, причому сприймається він як можливе джерело загрози. Причому іслам сприймається як щось агресивне саме в тих країнах, де ісламська діаспора досить велика (87% в Німеччині), а в країнах, де населення сповідує іслам не так багато, рівень агресії не такий великий (38% в Польщі). Для багатьох мусульман другого і третього покоління іслам також є деяким символом, але більше культурним засобом ідентифікації, ніж релігійним. Для Данії також характерно сприйняття Ісламу, як чогось негативного. Це, швидше за все, викликано порівняно невеликими розмірами країни і близьким сусідством з Німеччиною, а також різними скандалами на релігійному ґрунті в Данії, про що мова піде нижче. [127]

Здатність мусульманської громади до дуже швидкої реакції на яку-небудь спробу обмежити їх права відзначають німецькі влади. Турки і курди консолідуються і виходять на вулиці набагато швидше поліції. Цінності

громади, ісламу ці люди ставлять набагато вище національної ідентичності. У Скандинавії це яскраво було продемонстровано в Швеції в 2013 році, коли молодь вийшла на вулиці палити машини. Ми можемо в даному випадку сказати, що мусульмани в Європі - найяскравіші представники конфлікту ідентичностей, що розглядаються в даній роботі. [122]

Можна сформулювати деякі висновки. Основна маса європейського населення не хоче сприймати мусульман, як таких же громадян, як вони самі. Мало того, європейське суспільство намагається захиститися від мусульманських іммігрантів, бачачи в них загрозу для себе і звинувачуючи їх в своїх проблемах. Утворюється ґрунт для появи радикальних партій, які закликають до «відновлення» ідентичності та об'єднання на основі негативної ідентичності. Мусульмани ж "інтегрувалися в західне суспільство рівно на ту глибину і сприйняли західну модель рівно в такій мірі, щоб домагатися реалізації своїх вимог. Але при цьому, висувають їх політичним авангардом з метою радикально альтернативних фундаментальних принципів і підстав західного суспільства. Коротенько вектор подібної активності можна визначити як прагнення "мусульман" адаптувати західне суспільство під себе, а не адаптуватися до нього. Безумовно, все це не сприяє інтеграції мусульманських мігрантів в європейське суспільство і створює все нові і нові конфлікти, що вимагають якнайшвидшого вирішення.

В умовах кризи, соціальної нестабільності легко послухати тих політиків, які звинувачують у всіх гріхах "чужих". Хоча В. Артс і Л. Халман констатують, що "Ксенофобія не є визначальною для Європи, але етноцентризм, безумовно, має місце ... більшість європейців переконані, що при прийнятті на роботу національна приналежність повинна мати значення».

РОЗДІЛ 3. МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА І ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ В КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

На початку 20 століття Швеція була країною емігрантів. Ця ситуація змінилася після Другої світової війни. Зараз 15% населення народилися за кордоном і близько 22% населення є або іммігрантами, або їх нащадками. Раніше найбільше число іммігрантів переселилося до Швеції з Фінляндії, Норвегії, Данії. Потім пішли хвилі економічної імміграції з таких країн як Греція, Португалія, країни СНД, останнім часом Польща.

Органи статистики в Швеції визначають довгострокового мігранта, як людину, яка прибула в країну на термін від 12 місяців і вище. Серед основних категорій іммігрантів, крім трудових мігрантів, біженців, близьких родичів сімей, варто віднести осіб, що в'їхали в країну за квотою біженців, а також іноземців, що навчаються у ВНЗ і коледжах і усиновлених дітей. [127]

Швеція завжди була дуже лояльною по відношенню до мігрантів в рамках надання їм прав і свобод. Головна мета правового регулювання в Швеції в області міграції - це інтеграція мігрантів на рівних умовах. Будь-який іноземець, вперше опинившись в Швеції, володіє такими самими правами і свободами, що й місцеве населення (за винятком права голосу на парламентських виборах). Також слід додати, що в шведській державі право на політичний притулок є одним з головних прав людини, незалежно від її національності, політичних чи релігійних поглядів. Тому біженці на даний момент - одна з найчисленніших категорій мігрантів в цій країні.

Масова міграція сильно змінила обличчя Швеції і породила безліч соціальних проблем. У великих промислових містах, незважаючи на надані права і свободи набирає обертів процес сегрегації населення. У великих містах з'являються мігрантські гетто. Серед корінних шведів поширюються різні етнополітичні міфи і стереотипи щодо мігрантів, іноді не без підстави.

Зібрані в одному місці іммігранти виявляються відрізаними і ізольованими від корінної частини населення. Іммігранти, не володіючи належними соціальними навичками і не володіючи мовою, не дивлячись на захист законодавства швидко втрачають роботу, і підприємці вважають за краще наймати шведів, якщо є вибір. Крім того існує негласна дискримінація і по оплаті праці та іншим соціальним виплатам. Зокрема, це підтверджують ряд опитувань в рамках антидискримінаційної трудової політики. В результаті безліч мігрантів відчувають себе дискримінованими на ринку праці. І це при наявності найм'якшої, в правовому сенсі, політики щодо інтеграції мігрантів. Але в цьому і полягає основна проблема Швеції. [129]

На даний момент влада Швеції, аналізуючи прийом нових мігрантів-іноземців, усвідомлює необхідність чітких і цілеспрямованих заходів щодо інтеграції мігрантів які вже проживають в державі. Останнім часом шведський уряд, схоже, всерйоз перейнявся цією проблемою радикалізації мігрантів, особливо молоді. Шведи намагаються не заходити в гетто, де проживають мігранти, бо там панує високий рівень злочинності. Особливо небезпечна молодь 2-го і 3-го покоління, у якій, з-за відсутності комунікативних навичок і знання мови практично немає перспектив. [131]

Аналіз Шведського законодавства показує, що громадянство можна отримати в наступних випадках:

- отримати громадянство за фактом народження - дитина стає громадянином Швеції за фактом народження якщо мати громадянка Швеції, батько Шведський громадянин за умови, що дитина народжена в Швеції, батько Шведський громадянин і одружений на матері дитини, батько помер, але був громадянином Швеції, факт одруження на матері дитини не обов'язковий. Крім того дитина знайдена на території Швеції вважається громадянином Швеції, поки не буде доведено протилежне. У деяких випадках усиновлена дитина теж стає Шведським громадянином. Отримання громадянства через шлюб можливо, якщо особа громадянина підтверджена, є дозвіл на постійне проживання в Швеції, Швеція є постійною країною

проживання, або в разі якщо громадянин стає біженцем, крім того при проживанні громадянин має хороші заслуги. Але також легко втратити громадянство.

При імміграції до Швеції людину попросять пройти тест на знання Шведського мови, і набраний бал є мало не основним при прийнятті рішення про видачу дозволу на проживання.

Закон про іноземних громадян був прийнятий в 1990 р (поправки до Закону про іноземних громадян були внесені в 1997 р).

Даний документ визначає умови і процедури в'їзду в Швецію, виїзду з країни і проживання на її території іноземних громадян, а також умови здійснення трудової діяльності іноземців та право на отримання притулку. В Законі також містяться положення про відмову в наданні іноземному громадянину права на притулок і про умови депортації.

Закон про прийом осіб, які шукають притулку, прийнятий в 1994 р, регулює процедури прийому і розміщення осіб, які шукають притулку, а також основні умови отримання статусу біженця на території Швеції. Окремий нормативний акт з державних витрат, пов'язаних з прийомом і розміщенням осіб, які шукають притулку, регулює розподіл витрат між центральними фондами і бюджетами регіонів. [133]

Конституція Швеції 1975 року говорить: «державні органи повинні сприяти боротьбі з дискримінацією за такими ознаками, як стать, колір шкіри, національна і етнічна приналежність, віросповідання, фізична недієздатність, сексуальна орієнтація, вік тощо.»

Закон про боротьбу з дискримінацією на робочому місці за ознакою етнічного походження або віросповідання, і його доповнення, Закон про заборону дискримінації 2003 року, з поправками від 2004 року, регулює заходи по боротьбі з дискримінацією в сфері трудових відносин, а також в сфері освіти і житлового забезпечення.

Національне законодавство, що зачіпає питання інтеграції іммігрантів: Закон про рівноправність учнів університетів 2002 р.

В результаті толерантної політики Швеції кількість мігрантів з кожним роком все зростає. Урядом за підтримки Партії Зелених було прийнято рішення про вільну міграцію робочої сили. Це - найбільша в цій сфері реформа за 40 років. З 2008 року іноземцям стало легко отримати роботу в Швеції. З 15 грудня 2008 року, коли шведський уряд ухвалив законопроект, канцелярська тяганина, яка оточувала отримання дозволу на роботу, була в значній мірі усунена. У підсумку, в 2010 році Міграційне відомство Швеції видало 13 612 трудових віз, за перші 8 місяців 2011 року - 10 672 трудових віз. [136]

Разом з тим це спровокувало зростання кількості гетто. У школах Стокгольма, де 50% дітей іммігрантського походження, або передмістях, таких як Рінкебю або Щісте іммігранти складають до 70% учнів, шведи намагаються не залишати своїх дітей, оскільки школа з таким складом не може дати необхідних знань шведської мови.

Соціально-правова політика Швеції полягає в наданні рівних соціальних гарантій для іммігрантів, так і для місцевого населення і часто мігранту все одно, чи одержувати допомогу з безробіття, або ж працювати на низькокваліфікованому робочому місці.

На даний момент політика Швеції щодо мігрантів базується на наступних принципах:

- 1) Рівність в правах і обов'язках між іммігрантами і корінними жителями;
- 2) Свобода культурного вибору (тобто сам іммігрант вирішує, якою мірою «ставати шведом», а в якій - зберігати свої національні традиції);
- 3) Співпраця між шведами та іммігрантами, взаємна терпимість і повага.

Після переїзду в країну іммігрант зобов'язаний пройти курси Шведського мови, підтвердити свою кваліфікацію або навчитися нової професії. При отриманні громадянства необхідно скласти іспит на знання мови. [138]

У порівнянні з іншими країнами Скандинавії Швеція має, за даними індексу прав мігрантів, саме ліберальне законодавство, яке, однак не справляється зі своєю метою - благополуччя всіх жителів Швеції.

Данія, також як і багато інших західних країн відчуває кадровий голод. За розрахунками до 2022 року в країні буде не вистачати близько 15 тисяч кваліфікованих робітничих кадрів. Першим кроком у відповідь для збереження конкурентоспроможності країни в майбутньому стало ослаблення вимог до іммігрантів, які мають відповідну кваліфікацію та освіту в порівнянні з попередніми роками. [140]

Перехід до більш м'якої інтеграційної політики і законодавства призвів до того, що країна стає зручнішою для проживання мігрантів. У той же час, за даними Євростату, Данія обганяє Австрію за такими показниками як расизм і ксенофобія. Показники супротивників сусідства з представниками інших конфесій коливаються близько 31%.

З приходом до влади в Данії в 2001 році правої партії, сильно вплинула на законодавство щодо мігрантів з інших країн. І як наслідком цього стало внесення змін до «Закону про іноземців». У новому законопроекті громадяни Данії молодше 24 років не можуть запрошувати на проживання в свою країну чоловіка-іноземця. Якщо навіть вік входить в зазначені рамки він повинен мати високий матеріальний стан протягом попередніх трьох років, володіти житлом не менше 20 квадратних метрів на людину. Також необхідно внести на рахунок держави депозит 18 000 доларів США. Вжиті заходи різко знизили кількість шлюбів Датчан з іноземцями. [142]

В результаті вжитих заходів у 2002 році, за даними статистики, був зареєстрований 8151 міжнародний шлюб, то в 2005 році таких було лише 3525. І ця цифра продовжувала знижуватися.

Нові доповнення до «Закону про іноземців» і введення системи штрафних балів призвели до ускладнень в процедурі отримання посвідки на проживання. Влада в законопроекті зобов'язала мігрантів вивчити історію і мову своєї країни.

Неоднозначну реакцію суспільства викликало закриття датських кордонів. Однак цей захід виявився ефективним - в даний час іноземці в Данії налічують близько 9% від загальної чисельності (5,8 млн) населення. Даний показник є найменшим серед скандинавських країн. Причому до двох третин від цієї кількості становлять норвежці та шведи.

У новому законі про іноземців також посилюються раніше існуючі правила отримання ПММ в Данії. Іммігранти, які існують за рахунок допомоги по безробіттю, не можуть запрошувати до себе родичів або возз'єднуватися з сім'єю. До розгляду приймаються заяви про возз'єднання сім'ї від осіб старше 24 років і молодше 60 років, крім того Данський громадянин, який подає на возз'єднання сім'ї повинен внести заставу в розмірі 6700 євро. Мігранти старше 60 років не можуть отримати посвідку на проживання через родичів. Також з 3-х до 7 років виріс термін отримання політичного притулку. Крім того людина яка не має статусу постійного жителя, не має права отримувати допомогу навіть по безробіттю. Даний закон має і плюси - він покликаний полегшити процедуру підтвердження диплома, отриманого в іншій країні.

Закон про іноземців також регламентує мінімальну суму, яку іноземець повинен мати для отримання дозволу на в'їзд в країну (бл. 50 \$). [145]

Закон про інтеграцію іноземців у Данії (*Alien's Consolidation Act on Integration of Aliens in Denmark*). Основні цілі Закону про інтеграцію від 2001 р полягають в наступному:

1. забезпечення гарантій для новоприбулих іммігрантів рівних з данськими громадянами прав і рівноправної участі в політичному, економічному, соціальному, релігійному та культурному життю суспільства, а також рівні права і можливості на ринку праці;
2. сприяння якнайшвидшому отриманню фінансової та економічної незалежності новоприбулими іммігрантами;
3. придбання іноземними громадянами знань і уявлень про основні принципи і норми життя данського суспільства.

Відповідно до Закону, основні інтеграційні заходи включають в себе забезпечення житлом біженців, проведення ознайомчих та орієнтаційних програм та інших заходів для новоприбулих іммігрантів з метою їх якнайшвидшої інтеграції в життя данського суспільства.

Закон про вивчення португальської мови повнолітніми іноземними громадянами. Даний закон має на наступні три мети:

1. сприяння в отриманні достатнього обсягу знань і достатніх навичок володіння данською мовою, а також отриманню знань про культурні та соціальні особливості країни, для повноцінної участі в житті данського суспільства;

2. сприяння в оволодінні професійною лексиною і знанням португальської мови стосовно до утворення / професійної кваліфікації іммігранта та отриманні інформації про данський ринок праці з метою якнайшвидшого (в найкоротші терміни після отримання дозволу на проживання) входження на ринок праці і здобуття фінансової незалежності;

3. сприяння в подальшому активному використанні данської мови для отримання нових навичок і знань, необхідних для життя в данському суспільстві, зокрема для здійснення трудової діяльності.

Таким чином, на сьогоднішній день в Данії існують такі закони які стосуються іммігрантів і біженців:

- Закон про іноземців;
- Закон про інтеграцію іноземців;
- Закон про репатріацію;
- Конвенція і Протокол про статус біженця;
- Дублінська конвенція;
- Шенгенська угода;
- Декларація прав людини;
- Європейська конвенція про запобігання насильству.

Данія має досить високі вимоги до іммігруючих на її територію, причому ці вимоги часто поширюються і на іммігрантів з інших країн Скандинавського півострова. [149]

У Норвегії на поточний момент іммігрантами є понад 415 тисяч осіб, що налічують 8,9% населення країни. Іммігранти більш ніж з двохсот країн приїхали до Норвегії в пошуках роботи, щоб возз'єднатися з сім'єю або в якості біженців. Близько 54000 чоловік - вихідці з країн Північної Європи та Північної Америки, 80000 - вихідці з країн Східної Європи, 230000 - з Туреччини і країн Азії, Африки і Південної Америки.

З моменту останнього розширення ЄС 1 травня 2004 року в Норвегію хлинув потік робочої сили з Польщі і країн Балтії.

Головним завданням в імміграційній політиці і імміграційному законодавстві для уряду Норвегії є таке рішення міграційного питання, яке допомогло б забезпечити країні стабільний соціальний і економічний розвиток.

Уряд Норвегії працює над тим, щоб створити терпиме, багатонаціональне суспільство, в якому не буде місця расизму. Всі громадяни повинні мати рівні права, обов'язками і можливості, що не повинно залежати ні від етнічного походження, ні від статі, ні від віросповідання, ні від сексуальної орієнтації або дієздатності. У благополучному суспільстві маєтись на увазі рівноправність статей.

Влада Норвегії прийняла рішення про проведення необхідної роботи проти расизму, упереджень і дискримінації. Кожен житель Норвегії повинен мати можливість бути повноправним громадянином суспільства. Уряд очікує від жителів країни активної участі в суспільних питаннях, дотриманні законів і основоположних демократичних принципів. Фактично, законодавство передбачає прояв достатнього рівня громадянської активності, щоб отримати доступ до всіх державних благ. [150]

Вищевикладена політична програма була сформульована норвезьким урядом відносно недавно, тому за останні роки стався ряд серйозних змін:

- була проведена повна або часткова перебудова відомств, що займаються питаннями мігрантів

- було внесено безліч змін і поправок в основні закони, які регулюють імміграційні питання, як наприклад Закон про іноземців від 24.06.88.

- було прийнято кілька нових законів, як наприклад Закон про громадянство, який діє з 01.09.2006 і Закон про інтеграцію від 04.07.2003.

- була розроблена і впроваджена нова програма інтеграції іноземців в норвезьке суспільство, яка функціонує на основі нового Закону про інтеграцію. Програма ця розрахована на політичних біженців, осіб які отримали посвідку на проживання з гуманних міркувань, і членів їх сімей. Головною метою програми стало навчання норвезькій мові, надання інформації про норвезьке суспільство і підготовка до виходу на ринок праці або до продовження освіти.

- були внесені коректування і в систему курсів з навчання норвезькій мові для інших іммігрантів.

Мета цієї системи: навчання норвезькій мові та суспільствознавства, таким чином, щоб набуті знання були достатніми для конкурентоспроможної участі на ринку праці і в суспільному житті країни.

Нові іммігранти мають право і / або зобов'язані прослухати 300 годин на курсах норвезької мови та суспільствознавства. В програму навчання входить 250 годин норвезької мови і 50 годин суспільствознавства. Пройти навчання можливо тільки протягом перших трьох років життя в Норвегії. За новими законами іноземець зобов'язаний пройти це трьохсотчасове навчання чи інакше документально підтвердити знання норвезької, перш ніж він зможе отримати дозвіл на постійне місце проживання або норвезьке громадянство. Організацією курсів займається муніципальна влада. [153]

Іммігранти від 16 до 55, які отримали посвідку на проживання з подальшим правом на ПМЖ, мають право і зобов'язані пройти навчання на курсах норвезької мови та суспільствознавства. Правило стосується наступних категорій іммігрантів:

- які отримали політичний притулок
- які отримали посвідку на проживання з гуманних міркувань
- члени сімей двох вищезазначених категорій
- які отримали колективний захист
- які отримали посвідку на проживання, в зв'язку з возз'єднанням з сім'єю, возз'єднавшись з громадянином Норвегії, громадянином однієї зі Скандинавських країн або Фінляндії.

Іммігранти старше п'ятдесяти п'яти, якщо вони належать до однієї з перерахованих вище груп, мають право на курси норвезької мови та суспільствознавства, але проходити навчання не зобов'язані.

Трудові мігранти не мають право на безоплатну участь в програмі, але вони зобов'язані її пройти або задокументувати свої знання до отримання ПММ або громадянства.

Особи, які перебувають в Норвегії відповідно до положень про громадян ЄС не мають права і не зобов'язані проходити безкоштовне навчання норвезькій мові та суспільствознавства.

У Норвегії діють такі нормативні акти, які регулюють імміграційні питання:

- Закон про іноземців від 24.06.88
- Закон про громадянство від 01.09.2006
- Закон про інтеграцію від 04.07.2003

Ряд нормативних актів також має велике значення в регулюванні питань, пов'язаних з іноземцями:

- Адміністративний закон від 10.02.1967
- Закон про інформаційну систему Шенгену від 16.07.1999 та ін.
- Велике значення мають різні приписи, в яких найчастіше більш детально описується як розглядається те чи інше питання, що стосується іноземця. Особливе значення мають:

- Приписи про іноземців від 01.01.1991 з останніми змінами та доповненнями.

- Приписи про отримання норвезького громадянства від 01.09.2006

У першій інстанції всі імміграційні питання розглядаються Директоратом у справах іноземців (ПІТ). У випадках оскарження рішення, справа переходить на розгляд у другу інстанцію - Апеляційну комісію у справах іноземців (ПЛЕ). Після цих двох інстанцій можна подати позов до суду першої інстанції та оскарження до суду другої інстанції. Останньою інстанцією є Верховний суд Норвегії.

У Норвегії види на проживання розділені на два основних типи: що дають право на отримання ПММ (постійного місця мешкання) з подальшим правом на придбання норвезького громадянства, і ті, які такого права не надають. Це означає, що іноземець, який пробув в Норвегії встановлений час (як правило один рік) повинен покинути межі країни або запросити новий вид на проживання.

Іноземець може отримати дозвіл на роботу і посвідку на проживання з правом на отримання ПМЖ, якщо він:

а) має одного або двох норвезьких батьків. Один або обидва батьки повинні бути громадянами Норвегії на момент народження заступника.

б) возз'єднався зі своєю сім'єю, що постійно проживає в Норвегії. Особа, з якою відбулося возз'єднання, повинна мати дозвіл на проживання з правом на ПММ, ПММ або норвезьке громадянство.

в) має особливі кваліфікації або спеціальну підготовку на вищому рівні.

г) задовольняє вимогам системи посередництва (ОЕСІ). (Організація економічного співробітництва та розвитку)

д) збирається створити і практикувати власну діяльність в Норвегії.

е) призначений професором або на іншу наукову посаду при норвезькому університеті або науковому інституті.

Іноземець може отримати дозвіл на роботу і посвідку на проживання без права на отримання ПММ, якщо він:

є) влаштовується науковим співробітником, стипендіатом або викладачем при науково-дослідній установі або вищому навчальному закладі.

ж) влаштовується співробітником в діючій організації, чиєю метою є ведення ідеалістичної або гуманітарної діяльності.

з) влаштовується практикантом

и) влаштовується необхідним співробітником для виконання контрактів або співробітником для розвитку господарського норвезького життя.

і) влаштовується місіонером релігійної громади.

ї) влаштовується нянею.

Вищевикладений перелік випадків, при яких видається той чи інший вид на проживання є далеко не повним.

За новими правилами під час розгляду питань про надання ПММ і громадянства імміграційна влада повинна враховувати і пред'являти вимоги по таким критеріям:

- загальний термін проживання в Норвегії,
- наявність судимостей у Норвегії,
- участі в програмі навчання норвезькій мові та суспільствознавства.

Постійне місце проживання може бути отримано після закінчення трирічного терміну проживання в Норвегії. Громадянство може бути отримано після семирічного проживання в країні і за умови дотримання всіх інших критеріїв. [151]

Роботу з мігрантами в Норвегії веде міграційне управління. Воно розглядає можливості отримання іноземцями дозволу на в'їзд в країну, воно приймає рішення про надання притулку, про отримання громадянства, а також про депортацію іммігрантів і біженців.

Основний спосіб інтеграції мігрантів в Норвегії - це їх активна участь у громадському житті на однакових правах і з тими ж обов'язками, що і у громадян Норвегії.

Варто відзначити особливо, що міграційна політика в Норвегії за останні роки почала відчутно видозмінюватися. Це пов'язано з рядом терористичних актів, в яких виявилися замішаними іммігранти, а також з посиленням обстановки небезпеки в цілому по світу і з озброєними конфліктами, які викликали цілі потоки біженців з гарячих точок.

Також планується провести наступні зміни:

Удосконалення вступних програм з інтеграції іммігрантів в рамках проходження ними курсів з норвезької та видачі житла. Також плануються зміни в програмах професійної перепідготовки.

Удосконалення процедури визнання дипломів, отриманих за кордоном.

Створення спеціальної групи з п'яти членів міністерств по роботі з молодими мігрантами. Також планується збільшення представництва мігрантів в органах влади

Спрощення процедури повернення мігрантів на батьківщину в разі суворого порушення закону.

Кримінальна та цивільна відповідальність для мігрантів в разі їх участі в групах расистської, екстремістської спрямованості.

В цілому норвезьке імміграційне законодавство проходить стадію прийняття централізованих рішень. Правове регулювання має розпорядчий характер. Де-факто мігранти не зобов'язані ходити на курси. Однак, в разі успішної інтеграції через ринок праці у них є шанс отримати посвідку на проживання і житло. [156]

У міжнародному розумінні процесів міграції країни Скандинавії ніколи не розглядалися як єдина, цілісна модель. Їх практично не враховували в загальноєвропейській статистиці, аналізуючи міграцію у Франції, Німеччині та Великобританії. Вони не розглядалися як основні країни, які беруть мігрантів, і завжди залишалися на периферії. Ці країни, що мають настільки схожу політику і державний устрій, культурні цінності і норми, разом з тим використовують абсолютно різні підходи до інтеграції та адаптації мігрантів. Швеція відома своїм мультикультуралістським і ліберальним підходом до

інтеграції мігрантів. Однак не завжди ліберальний підхід здатний вирішити проблему міграції. В цілому Швеція має не менше проблем, пов'язаних з мігрантами, ніж будь-яка інша країна. І саме цими проблемами викликаний поступовий перехід до іншої політичної моделі інтеграції. Данія відома своєю драконівською версією інтеграції мігрантів і міграційної політики. Норвегія не перебуває в ЄС і проводить свою власну політику, по жорсткості по відношенню до мігрантів займаючи місце посередині між Швецією і Данією.

Схожість скандинавських країн полягає в наявності однакової форми правління - конституційної монархії, що, в цілому, сприяє формуванню позитивної національної ідентичності, центр якої - символ країни - монарх. Всі держави Скандинавії мають розвинені соціальні інститути, всі вони - держави загального добробуту. У них схожа правова система, соціальна політика, культура, спільна історія. Слід проаналізувати всі відмінності і подібності в міграційній політиці скандинавських країн, а також вплив цієї політики на внутрішній стан соціальних інститутів. [153]

Аналіз теоретичних концепцій в першому розділі показав нам, що до скандинавської міграційної політики найближчі ідеї Уолцера та Джоппке. Фактично, навіть шведська нація, незважаючи на активну полікультурну політику і «розмивання» власної ідентичності досі вельми гомогенна. В результаті того, що мігранти в цих країнах в меншості, держава загального добробуту з її соціальними інститутами і благами сприймається скандинавами як щось створене виключно для них самих і ніяк не для приїжджих. Зокрема, це найбільш яскраво виражається в відношенні Норвегії до вступу в ЄС. Навіть перспективи мати конкурентоспроможність з нафтопродажами Росії не викликають у Норвежців ентузіазму. Їх економічна система працює виключно для них самих. [155]

Ідеї Купменса, який є апологетом республіканської моделі інтеграції, чії роботи ми також розібрали в першому розділі, підтверджуються на даний момент практично повсюдно і особливо в Данії. Щоб довести теорію

Купменса можна розглянути проблему міграції з двох точок зору: успішності інтеграції та міграційної політики. У щорічному аналізі перспектив міжнародної міграції за 2007 рік, проведеному Організацією Економічного Співробітництва та розвитку, ми бачимо, що скандинавські країни за індексом інтеграції мігрантів, який вимірює участь мігрантів на ринку праці, займають останні місця, поряд з Нідерландами. Причому Швеція - найгірша країна за цим індексом, а Данія все ж ближче до перших місць, хоча далеко не попереду. Разом з тим, за індексом інтеграційної політики Британської ради (який, перш за все, демонструє рівень лояльності держави до мігрантів), Швеція займає перше місце серед 28 європейських держав. Норвегія знаходиться на 8-му місці, а Данія ділить 21-е місце поряд з Польщею, випереджаючи лише Мальту, Словаччину, Грецію, Австрію, Кіпр і Латвію. Варто відзначити різницю між цими двома індексами. Якщо перший - це саме індекс інтегрованості мігрантів в суспільство через трудовий ринок, то другий - це індекс розвиненості інтеграційної політики, тобто турботи про приїжджих, надання їм прав, свобод тощо. Це просте порівняння доводить, що надання прав мігрантам не сприяє їх інтеграції, а навіть навпаки, позбавляє їх стимулу (внаслідок стресу акультурації) до адаптації до нового суспільства і, в підсумку, призводить до досить тяжкого становища і їх самих і держава, чії витрати підвищуються з кожним новим приїжджим членом суспільства. Причому, держава загального добробуту заважає повноцінній трудової інтеграції навіть в Данії, де сильно розвинена інтеграційна політика через трудовий ринок. Швеція ж може в найближчому майбутньому зіткнутися з важкими економічними проблемами, в зв'язку з трудовою «втраченістю» своїх нових громадян. [154]

Варто відзначити, що спочатку ідеї соціальної єдності і гомогенності (Крепс, Купменс) все більше зміцнювалися в Данії і Норвегії. Культурні конфлікти зв'язувалися з проблемою стійкості соціальних програм і підігрівали дискусію про кризу скандинавської ідентичності та єдності. У Данії влада широко підтримувала обмеження мігрантів в ряді прав і в

отриманні громадянства, особливо для знаходження в статусі біженця або в разі возз'єднання сімей. Преференції давалися тільки працюючим мігрантам. Подібна підтримка підтверджує теорему Фрімена про те, що більшість не хоче платити за просунуту соціальну політику, вважаючи, що це щось для "них", оплачуване "нами". Однак в Швеції, з іншого боку, ми спостерігаємо яскравий приклад втілення в життя системи Крепса-Кімлика, коли держава в повній мірі використовує можливості своєї соціальної політики для підтримки існуючого порядку і єдності в суспільстві, надаючи широкі права для всіх, в тому числі і мігрантам, однак у підсумку залишаючи мігрантів маргіналами, які, по причині стресу акультурації, та й просто відсутність стимулів, не йдуть працювати і живуть на допомогу. Однак, не дивлячись на активну полікультурну політику, Швеція все ж не відмовилася від ідей культурної та релігійної гомогенності. Саме тому ця держава поступово йде на пом'якшення своєї політики.

Далі слід зазначити, що Данія, незважаючи на свою жорстку політику, все ж потребує мігрантів, як і інші розвинені країни. І так само, як Швеція схильна на даний момент до посилення міграційного законодавства, Данія, з економічних причин і після перемоги на виборах опозиції (лівоцентристи) поступово пом'якшує своє законодавство в міграційній сфері. Тобто ми спостерігаємо, по суті, процес уніфікації міграційної політики в скандинавських країнах, внаслідок надмірного навантаження на економіку держави. Даний процес можна назвати скоріше детермінованим різними викликами, пов'язаними з міграцією, як соціальними, так і економічними, а також спробою знизити фінансове навантаження, ніж бажанням побудувати єдину регіональну міграційну політику. [159]

Данська влада, в порівнянні з їх скандинавськими сусідами сильно запізнилася в розвитку інтеграційної політики. У підсумку, більша увага була приділена інтеграції через ринок праці, однак, на відміну від Швеції і Норвегії, абсолютно ігноруючи культурні відмінності. Данія почала проводити інтеграційну політику, вводячи численні обмеження, що

нівелюють "небажані" аспекти культури мігрантів. У підсумку ця політика стала однією з найрадикальніших в Європі, згадати хоча б про так зване 24-річне правило про міжнаціональні шлюби. Це призвело до суперечливих результатів. Надмірний тиск на мігрантів відштовхував їх від корінного населення, в той же час Данія недоодержувала трудові ресурси, що також поступово сприяло кризі держави загального добробуту. Тобто в Данії і Швеції при схожості наслідків інтеграційної політики, передумови міграційних проблем, поточні їх вирішення були часто діаметрально протилежні.

Як зазначалося раніше, до 1998 року за соціальну роботу з біженцями, їх адаптацію протягом перших двох років з моменту прибуття, відповідала недержавна організація «Данська Рада у справах біженців». Інші мігранти отримували необхідну соціальну допомогу від муніципалітетів, в яких вони жили, на таких же умовах, як і звичайні громадяни. Спочатку не було ні управління, ні міністерства, присвяченого проблемам імміграції та інтеграції. У 1990-х відповідальність за вирішення проблеми інтеграції та розробку відповідних законопроектів переклали на Міністерство Внутрішніх Справ Данії. В цей же час з'явилося безліч статей і досліджень, як в пресі, так і в академічних виданнях, в яких йшлося про те, що у мігрантів немає стимулу до роботи. Низькокваліфікована праця в Данії приносила набагато менше доходу, ніж отримання соціальної допомоги. Тут в черговий раз підтверджується теза Фрімена, що суспільство незабаром дійсно стало сприймати державу добробуту, як щось для «них» оплачуване «нами». Через активне обговорення цих проблем в данському суспільстві поступово створювалася негативна національна ідентичність, сформована навколо ідей невдоволення мігрантами і страху перед ісламом. Можливо, також в цьому питанні зіграла роль євроінтеграція і малі розміри Данії в порівнянні з її північними сусідами - страх втратити ідентичність на рівні держави вилився в неприязнь до мігрантів. [157]

У 1998 році був прийнятий закон про Інтеграцію, який підсилив державний контроль над поселенням і інтеграцією мігрантів які прибувають. Цей законодавчий акт включав в себе план з приводу розсіювання біженців по всій країні, не даючи їм об'єднуватися в гетто. Влада розподіляла новоприбулих по муніципалітетам згідно їхнім квотам, фактично прив'язуючи мігрантів до муніципальних утворень. Таким чином, відповідальність за мігрантів була перенесена з Данської Ради у справах біженців на муніципалітети (таке рішення ми побачимо в Норвегії). Тепер усіма мігрантами з неєвропейської етнічною ідентичністю займалися влади місцевого самоврядування. Вони повинні були пропонувати всім новоприбулим вступну програму, націлену на розвиток навичок для майбутньої роботи або одержання будь-якої спеціальності, ґрунтуючись на особистих даних кожного мігранта. Участь в програмі була пов'язана з іншим законом, який встановлював особливу "вступний грошову виплату" для непрацюючих і не отримуючих необхідну спеціальність мігрантів. Ця виплата була набагато нижче попередньої матеріальної допомоги. Фактично, саме цей закон про допомогу був найбільш обговорюваний в данському парламенті, так як ставив під сумнів універсалізм моделі держави загального добробуту, дискримінуючи мігрантів за соціальним статусом. Буквально через рік він був скасований.

У виборчій кампанії 2001 року ідеї міграційної політики відіграли певну роль, дозволивши змінити уряд з соціал демократичного на ліберально-консервативну коаліцію, з підтримкою Данської Народної партії. Новий уряд не тільки продовжував "інтеграцію через ринок праці", а й також став контролювати імміграцію, щоб обмежити в'їзд людей іншої етнічної ідентичності. [152]

Фактично держава стала боротися за збереження своєї національної ідентичності, правда, більше в негативному світлі. Політичні партії, граючи на виборах на настроях виборців, лякали їх можливою кризою держави загального добробуту в результаті приходу "інших". Проблеми, що

обговорюються в нашому суспільстві, до слова, не тільки в Данії, стосувалися примусових шлюбів (включаючи згадане правило 24 років) і мультфільми про пророка Мухаммеда. Навіть на даний момент проблеми, які поставлені деякими мультикультуралістами, наприклад, Пареха, щодо жіночого обрізання та інших своєрідних традицій східних товариств, навіть зараз різко заперечуються датським товариством, що знайшло відображення в Гайд для нових жителів Данії. Для датчан дуже важливі релігійні та культурні теми, тобто обговорення ідеї саме данської ідентичності, яка протиставлялася іншій - мусульманській, з їх примусовими шлюбами і іншими, чужими традиціями.

"Вступна грошова допомога " проіснувала з моменту введення максимум рік, саме через своє протиріччя соціальної політики, через дискримінацію мігрантів. Новий уряд розробив іншу програму, формально яка відноситься до всіх мешканців, але на ділі просто дублюючи функції тієї ж грошової допомоги, тільки завуальовано. Таким чином, Данія стала країною, яка перетворила свою соціальну політику по всій країні заради врегулювання проблеми міграції та пов'язаною з нею кризи ідентичності. [159]

Також цей період був відзначений появою і інших подібних законопроектів. Зокрема, батьків могли позбавити батьківських прав, якщо дитина не ходила в школу, а грошову виплату одному з подружжя скасували, якщо інший працював. Фактично, ці законопроекти були створені для всього населення, проте проблем з вмістом сім'ї та освітою дітей у корінних данців не було, на відміну від мігрантів.

Право отримання громадянства було перетворено так, що натуралізація ставала нагородою за інтеграцію. Претенденти повинні були бути економічно заможними, отримуючи допомогу не більше одного року з п'яти, пройти тест на знання мови, культурних і соціальних традицій Данії. Ці вимоги були єдині для всіх, а тому числі і для тих, хто хотів би возз'єднатися з сім'єю.

З іншого боку, головна ідея данської політики інтеграції в тому, що з мігрантами зверталися так само, як і з корінними громадянами, надаючи їм широкі права і можливості. Проведення інтеграційної політики через ринок праці, сприяло появі різних освітніх програм і програм підвищення кваліфікації, які були спрямовані на допомогу мігрантам в отриманні роботи. На відміну від Норвегії зі Швецією, ці спеціальні "вступні" програми підвищення кваліфікації відносяться не тільки до гуманітарних мігрантів, а й до тих, хто приїхав до Данії, щоб возз'єднатися з сім'єю. Таким чином, в Данії практично всі мігранти, крім тих хто переїхав з ЄС, мають право на безкоштовну підготовку та підвищення кваліфікації. Також, на додаток до цих програм, існують курси навчання мови, культури, історії. [162]

Данський політолог Гуль Андерсен підкреслив, що до цих пір Данія продовжує піклуватися про своїх нових громадян, дає їм освіту, нове життя і розвиток. Але в той же час проводить досить радикальну політику щодо біженців і сімейних мігрантів, обмежуючи їх культурні та етнічні права для більш успішної інтеграції в суспільство. Однак наявність високих виплат, навіть при обліку вищеописаних законопроектів не є достатнім стимулом для інтеграції через ринок праці. Незважаючи на те, що Данія займає місце за індексом інтеграції через трудовий ринок вище Норвегії та Швеції, і має розвинену систему працевлаштування мігрантів, наявність виплат послаблює цей ефект і ще раз підтверджує негативний вплив держави загального добробуту на інтеграційні процеси, про який йдеться в дослідженні Купменса.

На відміну від Данії, Норвегія спочатку не мала централізованої міграційної політики. Політика інтеграції, що проводиться в Норвегії, незважаючи на появу інститутів які її регулюють, і на даний момент є найбільш децентралізованою в Скандинавії. Муніципалітети вирішували самі, скільки біженців вони готові прийняти, і, фактично, постійно вели переговори на цю тему з центральною владою, маючи реальні важелі тиску, так як ніхто, крім муніципалітетів, мігрантами займатися не міг. Місцева

влада разом з тим отримували субсидію за кожного мігранта, тим самим держава стимулювала їх на розробку і впровадження програм по успішній інтеграції через ринок праці. Муніципалітетам було вигідно, щоб мігранти ставали незалежними, оскільки якийсь час вони все одно отримували фінансування, що виділяється на них. За фактом не було ніяких юридичних актів, що регулюють дані процеси, коефіцієнти залученості мігрантів в ринок праці були низькі, програми з адаптації не уніфіковані і не завжди відповідали реаліям життя. Також місцева влада не використовувала, як в Данії, економічний примус мігрантів до інтеграції. Разом з тим, досвід муніципалітетів Норвегії цікавий тим, що інтеграція мігрантів здійснюється шляхом розсіювання їх по країні, що перешкоджає об'єднанню їх в гетто. Плюс до всього, влада, яка займалася працевлаштуванням і освітою мігрантів в Норвегії все ж ближче до своїх об'єктів, ніж в Данії і навіть Швеції. Головний мінус полягав у незацікавленості влади в роботі з мігрантами та зловживанням квотами, на які виділялося додаткове фінансування.

Новий закон про інтеграцію в 2003 році, здійснив, нарешті, централізацію норвезької міграційної політики. Але рішення з питань поселення як і раніше залишилися за муніципалітетами, через описаних в попередніх розділах проблем з житлом для мігрантів з одного боку і відносної ефективності попередньої системи з іншого. Але тепер муніципалітети були зобов'язані запропонувати мігрантам єдину для всієї Норвегії адаптаційну програму, яка, багато в чому, копіювала данську. Дана програма діяла два роки з моменту поселення. Мігранти також отримали право на початкову грошову допомогу з фіксованою ставкою, на протипагу допомозі, в залежності від міри, від якої мігранти дуже сильно залежали раніше. Також це означало, що, як і в Данії, країна давала всі можливості, щоб знайти роботу, примушуючи безробітних до участі в програмах економічно. Однак в цілому подібна політика не сприймалася як дискримінаційна. Навпаки, її метою було звільнити мігрантів від залежності від допомоги, зробити їх соціально активними, успішними, вписати їх в нове

для них суспільство не як утриманців, а як повноцінних громадян. Тобто в даному дискурсі для уряду Норвегії саме грошова допомога була дискримінацією. А заходи з пошуку роботи та підвищення кваліфікації - заходами боротьби з нею. [161]

У 2005 році закон був виправлений, в нього включили менш тривалу програму адаптації, розраховану на 300 годин вивчення норвезької мови і соціальних питань норвезького суспільства (суспільствознавства), яку треба було пройти за 3 роки. Ця програма була єдиною для всіх мігрантів з країн не-членів ЄС. Економічних способів примусу для проходження курсів не було введено, але право на постійне проживання з'являлося тільки у тих, хто ходив на ці курси. Таким чином, в Норвегії також змінили законодавство про отримання громадянства - в нього був включений ряд особливих умов натуралізації. На відміну від Данії ніяких тестів проходити було не треба, достатньо просто ходити на курси. Однак введення тестів на даний момент обговорюється в Норвезькому парламенті. Так що багато в чому Норвегія в рамках інтеграційної політики копіює рішення Данії.

В цілому, нульові роки були дуже суперечливі для Норвегії. Політики намагалися знайти оптимальну стратегію. Разом з тим поступово назрівав культурний конфлікт, пов'язаний з ростом згвалтувань, примусових шлюбів, вбивств честі. Такий процес торкнувся не тільки Норвегію, але і всю Європу, але відчувати наслідки цих культурно-етнічних конфліктів Норвегія стала тільки в нульові роки. Особливо норвежців турбувало становище жінок в сім'ях мігрантів, що поклало початок узаконення більш високого ступеня втручання в культурне життя мігрантів. Готовність вводити нові заборонні пункти інтеграційної політики, тести і бар'єри, яскраво проявляється в одностайній політичній підтримці інтеграції через ринок праці по датському типу і обов'язковим курсам норвезької мови та суспільствознавства. Правда норвезька вступна програма спрямована не тільки на інтеграцію мігрантів через ринок праці, а й на отримання, в рамках 300 годин навчання, основних навичок і вмінь для адекватної соціалізації у суспільстві, навичок розуміння

норвежців, їх історії, культури. З точки зору професора університету Осло багато в чому влада Норвегії перегинає палицю, так як, наприклад, мусульмани повинні в школі співати разом з усіма церковні пісні. [160]

Незважаючи на, здавалося б, незаперечні позиції полікультурної моделі інтеграції, згідно роботі Керін Борєва шведська мультикультурна політика скасовувалася двічі. Спочатку досить суттєво, але непомітно в 1986 році. Потім більш явно в 1997. У 1986 році шведський уряд відмовився від попередніх прагнень захищати культурні права і свободи всіх новоприбулих. Політики ясно дали зрозуміти, що меншість не може існувати поза шведського суспільства. Всі громадяни Швеції з їх точки зору повинні бути рівні, а політика підтримки меншин може привести до сегрегації. Політика перестала бути спрямована на захист різних культурних груп. Нова мета полягала в задоволенні потреб людей з різноманітною культурою в рамках інститутів держави загального добробуту. Інформацію на мовах мігрантів більше не розглядали, як спробу захистити їхню мову від шведської експансії. Це, з точки зору місцевої влади, просто було необхідно, щоб людям було легше адаптуватися. Однак уряд применшував суб'єктивну сторону питання. Наявність інформації рідною мовою не додавало мігрантам бажання вчити шведську мову. І знову ми стикаємося з проблемою відсутності стимулу.

Нова політика 1997 року декларувала відхід від попередньої міграційної політики. Йшлося навіть про повну зміну парадигми адаптації мігрантів. Головна проблема цієї нової політики - змінити ставлення до мігрантів, поступово перестати вважати їх особливою, окремою від шведського суспільства групою. Стверджувалося, що мультикультуралізм розвивав негативну ідентичність між "ними" і "нами", і від цього страждало все шведського суспільство. Фактично подібний підхід створив з мігрантів свого роду маргіналів. Рішення було в тому, щоб створити виняткову політику для всіх новоприбулих, що включає в себе різні адаптаційні і вступні програми, і окремо, основну політичну програму для інтеграції

громадян, яка націлена на населення в цілому, різноманітне і мультикультурне. Тобто всім пропонувалося почати ставитися до мігрантів, як до корінних жителів Швеції, причому особливо це стосувалося другого і третього покоління переселенців. Однак, за словами Борєва, ця ідея була далеко не нова, і характерна для скандинавських товариств в цілому (Данія, Норвегія, Фінляндія). Але, по суті, вона ілюструє основну мету шведської політики - єдине, солідарне суспільство. [158]

Де-факто нові ввідні програми для мігрантів вже були створені, коли влада оголосила про зміну політики. Швеція почала вводити перші з них в 1994-му. Таким чином, Швеція і тут стала піонером, оскільки Данія ввела подібний закон в 1998, а Норвегія в 2003-му. Але, на відміну від своїх сусідів, програми Швеції були добровільні як для муніципалітетів (вони могли не пропонувати ці програми), так і для новоприбулих. Це в підсумку і позначилося на ефективності такої політики. Лише мала частина новоприбулих взяла участь у вступній програмі. Ні у муніципалітетів, ні у мігрантів не було стимулу для участі в ній, в першу чергу не було грошового стимулу. Де-факто вийшло, що, незважаючи на інновації, все залишилося, як було.

З точки зору ряду дослідників шведський підхід до регулювання міграційних процесів був орієнтований на постійну міграцію і був охарактеризований як «інтеграціоністський». Разом з тим, рівень зайнятості, особливо серед жінок залишався дуже і дуже низьким. Тобто ефективність інтеграційної політики Швеції, як через ринок праці, так і в цілому була дуже низька. Особливо при врахуванні того, що при низькій трудовій зайнятості переселенців, все навантаження лягало на економіку держави загального добробуту. Такий стан речей тільки наближало кризу. Виходило порочне коло - держава загального добробуту давало досить для нормального життя, відбираючи тим самим стимул до роботи і, внаслідок збільшення навантаження, прирікаючи себе на кризу - а суспільство – на кризу

національної та етнічної ідентичності. Корінні жителі починали бачити в мігрантах нероб, яких вони годують. [157]

У листопаді 2009 року, Шведський уряд, вже далекий від ідей соціалізму, представляє новий законопроект по інтеграційній програмі. Це сприяє сильної централізації надання цих програм таким чином, що всі мігранти змогли б отримати до них доступ. Програми і раніше були не обов'язкові, але через певні переваги, які вони давали за новим законом, в них стало брати участь набагато більше іммігрантів і в цілому вони стали більш централізованими і зрозумілими. Таким чином, всі скандинавські країни розробили приблизно однакову політику в області адаптації мігрантів, набуття ними нових професійних навичок і навичок соціального спілкування. Відповідно основним способом інтеграції в Скандинавії на даний момент ми можемо назвати інтеграцію через ринок праці. Різниця в підходах між країнами полягає в тому, яким чином мігранти змушені до інтеграції - в Данії найбільш жорстко, в Норвегії - трохи менше, в Швеції програми були добровільні. Ця різниця і є фундаментальною для міграційної політики Скандинавії. Що цікаво, в Швеції, незважаючи на її вкрай м'який підхід, мігранти мали доступ до інтеграційних програм набагато менший, ніж в Норвегії і Данії до 2009 року.

Ще одна відмінність Швеції від її сусідів - добровільність щодо поселення претендентів на отримання політичного притулку та, власне самих біженців, за якими вже було прийнято рішення. Претенденти в Норвегії і Данії розміщуються зазвичай в спеціальні центри прийому, і їх доступ до соціальної допомоги та суспільних благ пов'язаний з перебуванням в цьому центрі. Якщо мігрант йде звідти, то позбавляється всіх прав і взагалі може бути депортований. [161]

У Швеції з 1994 року навіть претенденти на отримання притулку можуть оселитися самотійно за підтримки з боку влади. Фактично це дало можливість мігрантам селитися анклавом, разом з друзями і родичами (що є немислимим в тій же Норвегії). Підсумок цілком очевидний - географічне

розселення мігрантів стало нерівномірним, здебільшого вони заселяли бідні передмістя, утворюючи гетто, в якому були основним населенням. Причому ті біженці, за якими було прийнято рішення, селилися точно так же. Якщо поселення претендентів на притулок ще виправдано тим, що вони потім можуть виїхати, то подібна політика стосовно родичів тих, кому надали цей притулок, призвело до виникнення районів які розростаються, де падав рівень життя, з'являлася бідність і високий рівень злочинності. Якщо в Норвегії і Данії біженці розподілялися рівномірно по муніципалітетах, а в Норвегії самі муніципалітети визначали ці цифри, в залежності від своїх можливостей, в Швеції ті ж муніципальні освіти зіткнулися з непропорційно великим навантаженням. Причому в деяких з них практично не було мігрантів, а деякі виявилися перевантажені понад усяку міру. З'явилися перші скарги в уряд, де муніципалітети заявляли, що не можуть впоратися з таким тиском на соціальні служби і фінансування не покриває витрати. Проте влада як і раніше проводить політику добровільного розселення біженців там, де вони хочуть, зосереджуючись на забезпеченні стимулів для їх самостійного розселення в місцях, де є робота і доступні соціальні послуги. Однак мігранти, внаслідок своїх стереотипів і стресу акультурації вибирають частіше близькість сім'ї та груп з їх етнічною ідентичністю, а не більш вигідні умови. Чому так відбувається доведено в першому розділі. Відповідно ліберальне шведське законодавство виявляється неефективним в досягненні кінцевої мети - благополуччя громадян.

На думку ряду дослідників політика виділення мігрантів, як окремого шару, інтернаціоналізує свого роду дискримінацію за трудовою і етнічною ознакою навіть в Швеції. До того ж заходи, які відрізняють Швецію, здавалося б, в кращу сторону від тієї ж Данії, в результаті призводять до перевантаження соціальних інститутів і не сприяють ні економічному та соціальному розвитку мігрантів, ні стійкості в суспільстві в цілому. [163]

В одному з офіційних звітів 2006-го року написано наступне:

Система держави загального добробуту, що має своєю метою скорочення соціально-економічної нерівності та пропозиція рівних можливостей усім, хто цього бажає, насправді вибіркова і умовна, і навіть сприяє зміцненню структурної нерівності в суспільстві. Оскільки система соціального захисту заснована на повній зайнятості, то зростання безробіття і сумнівні умови роботи привели до дискримінації системи ринку праці і соціального забезпечення. Але дискримінація не тільки результат зміни всієї системи. Новий дискурс, що стосується "культурних відмінностей", фактично сприяв відкритій дискримінації осіб іноземного походження і їх дітей.

Подібний спосіб пояснення вищеописаної проблеми зміщує політичний дискурс на зміну дискримінаційних заходів в цілому, замість конкретної роботи з мігрантами та місцевим населенням. В результаті єдиний спосіб вирішення проблеми - робота з населенням в цілому, адже інший спосіб фактично знову ж стає дискримінаційним. Але справа в тому, що уряд не має коштів для здійснення подібної політики, оскільки для держави загального добробуту простіше змінити програми навчання або стимули до роботи, ніж скорегувати расистську налаштовану негативну культурну ідентичність мігрантів і населення.

Завдяки зміні соціал-демократичного уряду ліберально-центристської коаліції в 2006 році з'явився новий підхід в політиці інтеграції та підтримки культурного розмаїття в Швеції. Ліберальна партія, з її міністром по інтеграції Ньямко Сабуні, почала проводити схожу з данською політику інтеграції через ринок праці. Також поступово стали розроблятися нові вимоги до знання мови і шведської культури для мігрантів. Фактично, вони перемогли на виборах завдяки цим гаслам. Поступово аж до нинішнього періоду, дискурс проблеми інтеграції перемістився від структурної дискримінації до інтеграції через ринок праці. Уряд офіційно опублікував цей процес як свою стратегію: "Головне в сучасній політиці це заходи, що дозволяють збільшити зростання попиту і пропозиції на ринку праці, які

зможуть змінити в кращу сторону різницю між доступною робочою силою і вимогами ринку". Однак новий уряд продовжив стару політичну практику, вводячи спеціальні заходи тільки для нових мігрантів, він навіть закрив управління по інтеграції, використовуючи головні політичні інститути, як основні засоби з регулювання міграції. Разом з тим в Швеції мігранти отримують стільки ж, скільки і корінні жителі, що в підсумку призводить до зростання напруженості і важким тягарем лягає на економіку держави загального добробуту.

Варто відзначити, що причина переходу до подібної інтеграційної політики для всіх країн Скандинавії єдина - інтеграція через ринок праці і «включення» мігрантів в економіку - єдиний спосіб стабілізувати перевантажені соціальні інститути. [165]

Так чи інакше, шведський підхід щодо регулювання міграції дуже своєрідний. За весь час було виховано кілька поколінь мігрантів, які жили за різними законами. Також на даний момент як і раніше зберігається досить лояльне ставлення до нових громадян, які не знають мови. Заходи щодо інтеграції через ринок праці досі слабкі. Однак спостерігається поступовий перехід від мультикультурної політики до політики інтеграційної. І та і інша політика переслідувала мету інтеграції мігрантів в шведське суспільство. Однак перша зазнала цілком логічне фіаско, а введення другої проводиться дуже повільними темпами. У цьому питанні, незважаючи на те, що Швеція намагалася проводити подібну політику першою, на даний момент вона відстає і від Данії, і від Норвегії.

У першому розділі були проаналізовані кілька точок зору на вплив міграційних процесів на державу загального добробуту. Один з підходів, апологетом якого виступав Фрімен, бачить основну проблему в економічній стійкості, інші ж зосереджувалися на важливості соціальної єдності для суспільства соціального добробуту і, знову ж таки, побоювалися краху цієї соціальної системи в результаті міграції. [164]

Окремо тут варто виділити підхід мультикультуралістів, які вважали і вважають, що така модель соціального устрою, як держава загального добробуту може впоратися з усіма проблемами, викликаними міграцією та сприяти адаптації мігрантів в новому суспільстві.

Разом з тим, теоретики, які займаються питаннями взаємовпливу моделі держави загального добробуту і міграційних потоків, навряд чи розглядали скандинавські країни як предмет свого дослідження. Однак гомогенність нації, схожість соціальних і політичних систем фактично дає можливість проведення "керованого раціонального експерименту" в цих країнах, так як умови для порівняльного аналізу на даний момент склалися найоптимальніші. [160]

Проаналізувавши спочатку інтеграційну політику трьох скандинавських країн, ми з'ясували, що найбільш ліберальною в цьому питанні є Швеція, самою радикальною - Данія, а Норвегія займає місце десь посередині. Це легко довести, проаналізувавши в цілому суспільно-політичний дискурс і правове поле, що регулює міграцію в цих країнах. Данія вважає причиною кризи національної ідентичності етнічну і релігійну, здебільшого ісламську, негативну ідентичність мігрантів. Однак ця країна сама розвиває негативну національну ідентичність, ускладнюючи інтеграцію. Данці вважають, що основна проблема полягає в культурі мігрантів, що зайвий раз підтверджує гіпотезу авторів книги "Парадокси культурного розпізнавання" про "культуралістській" погляді на мігрантів. Зовсім інший підхід ми бачимо в Швеції, яка бачить причину кризи ідентичності в надмірній інтолерантності своїх інтеграційних інститутів. Фактично, шведи вважають, що структурна дискримінація заважає мігрантам повноцінно функціонувати в суспільстві і надання більших прав може вирішити дану проблему. Однак такий підхід, як довів Р.Купменс і К.Ціммерман далекий від реальної ефективності. Тут ми стикаємося з такою ситуацією, коли мігранти практично повністю позбавлені стимулу інтеграції в суспільство. Крім того, відсутнє єдине поле комунікації та діалогу. Відповідно шведський підхід

також не є ідеальним, оскільки виключає створення того базису, на якому може бути побудовано полікультурне суспільство - єдиний культурно-комунікаційний простір, що має на увазі єдину мову і схожу етику поведінки в суспільстві. Норвегія вважає, що з міграційними проблемами просто не справляються муніципалітети і проводить кілька усереднену політику, запозичуючи дещо від Данії і дещо від Швеції. Але через неузгодженість в підходах така політика теж не може бути визнана ефективною. Однак в цілому, шведська модель дуже зручна для всього суспільства в разі створення ефективних інтеграційних інститутів, а данська дозволяє швидко інтегрувати мігрантів в суспільство через ринок праці, норвезька - рівномірно розподілити навантаження. Разом з тим у всіх країнах ми стикаємося з проблемою відсутності стимулу в умовах стресу акультурації. Відповідно можна стверджувати, що без політичного втручання модель держави загального добробуту не просто не сприяє, а заважає повноцінній інтеграції та економічному процвітанню мігрантів. Як результат ми можемо спостерігати підвищену напруженість в регіоні і ризик терористичних актів і зростанню злочинності, в тому числі і міжнародної, на ґрунті виникаючих ксенофобських настроїв.

Якщо зробити більш короткий висновок - Данці бачать проблему в мігрантах і їх культурі, Швеци - в расизмі своїх громадян, а Норвежці - в якості наданих послуг в муніципалітетах.

Однак слід зазначити, що якщо раніше шведи більше уваги приділяли саме змінам інститутів, зниженню рівня дискримінації та расизму, то тепер вони більше спрямовані на інтеграцію мігрантів через ринок праці. У Данії фактично була проголошена політика дискримінації, однак можливості для роботи і стимулів для роботи було більше, що показують індекси, наведені в дослідженні Купменса. Разом з тим, без прийнятих інтеграційних заходів, велика частина мігрантів виявилася виключена з високооплачуваного сегмента трудового ринку. Норвезький підхід може бути охарактеризований як підхід прав і обов'язків, обов'язків для мігранта докласти ряд зусиль, щоб

повноцінно інтегруватися в співтовариство і отримати повні права. Однак невідповідність реальних послуг з надання роботи та інтеграційних програм від заявлених зробили свою справу, і норвезька соціальна система також знаходиться під тиском, пов'язаним з міграційними потоками. [166]

По суті, оптимальною політикою є централізована інтеграція через ринок праці, з супутніми інтеграційними освітніми програмами, в тому числі і для місцевого населення і чітко продуманим планом розподілу мігрантів. На даний момент у всіх трьох країнах спостерігається перехід саме до подібної політики, як до єдиного способу подолання кризи етнічної і національної ідентичності.

Данський вчений, що займається міграційними процесами, Ульф Хедетофт, вважає, що все-таки політика цих країн поступово приходять до спільного знаменника. В першу чергу всі країни почали сприймати ринок праці, як основну арену для інтеграції. За 40 років інтеграційної політики країни виробили свої підходи, однак в цілому прийшли приблизно до одного і того ж. Всі три країни пережили схожі хвилі імміграції, у всіх трьох іммігранти залишилися на низькооплачуваних робочих місцях, замість того, щоб йти вгору по кар'єрних сходах. Багато в чому в цьому звинувачують велику грошову допомогу, яка не є такою для корінного населення, проте для приїжджих є більш ніж достатньою.

Відчуття, що інтеграція зазнала невдачі, існує зараз у всіх трьох скандинавських країнах. І саме це відчуття кризи ідентичності призвело до поступової зміни політики на сучасному етапі. У цьому сенсі скандинавські політики більш песимістичні, а багато в чому, реалістичні, ніж апологети мультикультуралізму. Адже ті ж Бентіг і Кімлик стверджують, що здатність держав загального добробуту нівелювати проблеми масової міграції безпосередньо пов'язані з їх можливостями до «включення» мігрантів в співтовариство. Однак ми вище проаналізували, що така точка зору досить утопічна. [168]

Точно можна стверджувати, що інтеграція мігрантів і рішення проблем національної та етнічної ідентичності можливі тільки в результаті прийняття політичних рішень, які можуть сприяти прийняттю єдиної програми по інтеграції мігрантів в суспільство. Ми довели, що мультикультурна інтеграційна політика не працює без інтеграційних процесів, характерних для республіканської моделі. Відповідно єдиним способом по вирішенню кризи ідентичності може бути прийняття низки правових актів стимулюючих інтеграцію мігрантів через трудовий ринок. [163]

Отже, за останні 20 років політика скандинавських країн поступово стала прагнути до якогось спільного знаменника. Вона пройшла досить складний шлях, на якому кожна держава вибрала свій варіант вирішення проблеми. Однак через крах політики інтеграції всі три країни стали поступово змінюватися - Данія, пом'якшувати, Швеція - посилювати міграційну політику, Норвегія - оптимізувати те, що у неї було. Фактично вони стали втілювати в життя логіку активної держави загального добробуту, в якій уряд, безпосередньо використовуючи свої владні повноваження, втручається в інтеграційний процес, створюючи умови і правову базу для повноцінної інтеграції мігрантів, щоб, в рамках парадигми цієї держави - забезпечити всім прийнятний рівень буття.

Причиною поступового зближення політики, швидше за все, стали праві партії, які поступово стали спекулювати на міграційних процесах в скандинавських країнах. Зростання підтримки правих було своєрідним "відкатом" від класичної держави загального добробуту, однак в скандинавському контексті це стало навіть вигідно, так як праві в Скандинавії все одно залишаються соціал-демократами, але вони, на відміну від лівих не бояться урізати допомогу, що, в кінцевому рахунку, позитивно позначається на мігрантах і їх здатності до інтеграції. Також праві, як показує приклад Данії, розробляють надійні програми для інтеграції через ринок праці. З цієї точки зору перемога правих на виборах, можливо, здатна вирішити проблему міграції, на думку ряду авторів. Ослаблення позицій

правих партій в Данії не спростовує, але зайвий раз доводить цю тезу - до влади в Скандинавії поступово приходять помірні праві, а точніше (в дискурсі Скандинавії) праві ліві, здатні розвивати соціальні програми і в той же час піклуватися про приїжджих переселенців.

У підсумку можна зробити висновок, що найбільш оптимальною політикою регуляції процесів, пов'язаних з масовою міграцією є поєднання данського методу по інтеграції, і шведського - по поводженню з мігрантами. Данія, фактично, інституціоналізує негативну ідентичність. У Швеції, як показали останні бунти, негативна ідентичність з'явилася внаслідок проведення політики радикального мультикультуралізму, в результаті якої загострилася негативна етнічна ідентичність мігрантів. Норвегія ж страждає від відсутності централізованої і послідовної політики.

ВИСНОВКИ

Оскільки сучасний світ постійно змінюється, в політичній науці існує ряд прогалин у вивченні імміграційних процесів. Вибір скандинавських країн для дослідження проблеми ідентичності в аспекті міграційних процесів був обумовлений їх гомогенністю, однаковою політичною, культурною та соціальною системою. При цьому в кожній з країн виробився свій, унікальний підхід до врегулювання проблем, пов'язаних з міграцією.

У роботі здійснено комплексний аналіз кризи ідентичності в контексті масових міграційних процесів на сучасному етапі. Новизна дослідження визначається, перш за все, тим, що в роботі використовуються новітні джерела, що дозволяють вибудувати картину міграційних процесів в скандинавських країнах. У кваліфікаційній роботі розроблено понятійний апарат дослідження. Проведено аналіз ролі держави загального добробуту в регулюванні міграційних процесів. У вітчизняній політичній науці дана проблема представляється мало вивченою, не так багато джерел, які аналізують міграційні проблеми скандинавських країн, особливо в порівнянні з їх соціальною системою.

Як методологічні підстави були використані моделі, концепції ідентичності, інтеграції та мультикультуралізму, уточнено їх понятійно-методологічний зміст. У роботі представлено детальний розбір і аналіз взаємозв'язку інтеграційної політики, її республіканської і полікультурної моделей в умовах скандинавських держав загального добробуту, що дозволяє вибудувати понятійно-методологічне підґрунтя для подальших досліджень масових міграційних процесів в сучасній Європі.

В роботі розглядається своєрідність етнічної і релігійної ідентичності, їх ролі в посиленні кризи ідентичності, приділяється особлива увага значенням і ролі держави загального добробуту в врегулюванні міграційних процесів.

Мета роботи полягає в аналізі кризи етнічної ідентичності в контексті міграційних процесів в скандинавських країнах. Структура роботи відповідає поставленим цілям і завданням.

Перша глава носить теоретико-методологічний характер. У ній наданий аналіз понятійного апарату, визначення ідентичності та її складових - національної, етнічної, негативної та позитивної, проаналізовано політичний і психологічний аспекти даних понять.

Далі в дослідженні представлені концепції, що підтверджують ефективність інтеграційної політики в рамках республіканської моделі інтеграції, проаналізовано особливості мультикультурної моделі інтеграції, більш детально розглядається і обґрунтовується положення про те, що мультикультурна модель неможлива без інтеграційних процесів. Однак, ідеологічно, ідеї мультикультуралізму входять в протиріччя з республіканською моделлю, оскільки в останній наявний елемент примусу.

В кінці розділу наведено погляди ряду вчених на вплив міграційних процесів на державу загального добробуту і його можливостей щодо нівелювання негативних наслідків міграції.

У другому розділі проводиться аналіз історії міграції в Європі і Скандинавії, розглядається проблема ісламу, як символу-маркера негативної ідентичності в міграційних процесах.

У третьому розділі аналізується безпосередньо міграційна політика та правові основи міграційного регулювання в країнах Скандинавії, описані особливості інтеграційної політики трьох скандинавських країн. В рамках проведеного порівняльного аналізу особлива увага приділяється аналізу концепції держави загального добробуту.

В кінці дослідження автор приходить до наступних висновків:

Мультикультурна політика сама по собі, без попередньої інтеграції мігрантів є причиною виникнення і розвитку кризи ідентичності, оскільки не створює стимулів для адаптації до нового спільноті.

У дослідженні доведено, що відсутність централізованої інтеграційної політики призводить до її краху і розвитку кризи ідентичності.

Надмірний акцент на дихотомії ми-вони в рамках республіканської моделі інтеграції призводить до кризи ідентичності, загострює потребу суспільства в «традиціях», етнічної ідентичності.

Скандинавські країни мають порівняно невелику, по відношенню до країн центральної Європи іммігрантську діаспору і, відповідно, поки що здатні врегулювати проблеми, пов'язані з міграцією політичними методами, що, при обліку гомогенності країн Скандинавії створює свого роду природне «експериментальне поле» для подальших досліджень в цій області.

Модель держави загального добробуту, яка реалізована в країнах Скандинавії не просто не здатна вирішити проблему міграції, а й ще поглиблює кризу ідентичності, оскільки не дає мігрантам стимулу для інтеграції, в той же час несучи тягар фінансової відповідальності за переселенців. Таким чином, при з'єднанні з мультикультурною моделлю інтеграції ця система породжує, фактично, добровільну сегрегацію серед мігрантів, оскільки, внаслідок стресу акультурації і ряду стереотипів, вони виявляються нездатними до інтеграції за відсутністю стимулів до неї.

Данія є країною з найжорсткішою інтеграційною політикою, причому не тільки в рамках скандинавських країн. Данія має найефективнішу систему інтеграції мігрантів, однак, порівняно високі допомоги по безробіттю як і раніше позбавляють мігрантів стимулів інтеграції, що зайвий раз доводить нездатність моделі держави загального добробуту впоратися з міграційними потоками навіть при жорсткій політиці інтеграції. В результаті довготривалого правління правої партії в Данії в політичний дискурс увійшло уявлення про негативну культурну та релігійну ідентичності, як причини розмивання ідентичності. В уряді Данії на даний момент спостерігаються труднощі з мусульманським населенням, особливо з салафітами, саме внаслідок виникнення вищезгаданого дискурсу. Однак на даний момент данська влада поступово пом'якшує заходи з регулювання

міграції. Резюмуючи, можна сказати, що в Данії найефективніша інтеграційна система з усіх трьох країн, яка, однак, ослаблена соціальними інститутами держави загального добробуту, які відчувають навантаження внаслідок міграційних процесів та ксенофобського настрою корінного населення країни.

Норвегія займає проміжну позицію по жорсткості проведеної інтеграційної політики між Швецією і Данією. У цій країні проголошені такі ж права для мігрантів, як і в Швеції, однак вони не закріплені інституційно. У Норвегії працюють схожі з данськими інтеграційні програми, однак, до останнього часу, вони були децентралізовані і повністю віддані під контроль муніципалітетів. Відповідно, в провалі інтеграційної політики і кризи ідентичності норвежці звинувачують неефективність муніципальних утворень. На даний момент проводиться централізація політики і вироблення більш ясних і закріплених формально рішень.

Швеція - перша країна з надання мігрантам прав і свобод. Шведи бачать причину кризи ідентичності у власній нетолерантності та структурної дискримінації. Однак, нами вже доведено, що надання прав, за відсутності обов'язків і елемента примусу до праці на перших етапах, при наявності високих виплат з безробіття призводить до відсутності стимулів до інтеграції, і як результат - до сегрегації, зниження рівня життя як мігрантів, так і корінних жителів. Швеція - країна, де фактично офіційно заявляють про наявність гетто. Їх поява викликана непродуманою мультикультурною політикою розселення. Нарешті, останні виступи молоді показали наочно неефективність такої політики. Незважаючи на те, що влада заявила про збереження політичного курсу в рамках міграційного питання, законодавство Швеції поступово змінюється у бік посилювання.

Таким чином, можна сказати, що всі країни, безвідносно один одного, прагнуть до схожої міграційної політики, в якій мігранти інтегруються через ринок праці, стаючи повноцінними громадянами. Уряди країн через 40 років інтеграційної політики приходять до розуміння того, що без адекватної

адаптації мігрантів до нового будинку, соціальна система держави загального добробуту може не вистояти, що призведе до глибокої кризи у всіх сферах, в тому числі і кризи національної та етнічної ідентичності. Модель держави загального добробуту не може витримувати міграційне навантаження і, за відсутності інших альтернатив вирішення проблеми лежить виключно в політичній сфері.

Порівняльний аналіз міграційної політики Данії, Норвегії та Швеції дозволяє виявити загальні тенденції і особливості кожної країни. Досвід країн загального добробуту є достатньою підставою для визнання необхідності політичного рішення для врегулювання процесів масової міграції, надаючи прямий вплив на процеси ідентичності в Європі і в скандинавських країнах. Держави Скандинавії мають потенціал і час для політичних рішень даної проблеми, тому, можливо незабаром буде сформована єдина міграційна політика в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Франкл В. Людина у пошуках сенсу: Збірник/Пер. з англ. та ньому. Д. А. Леонтєва, М. П. Папуша, Є. В. Ейдмана. -М.: Прогрес, 1990. -368 с.;
2. Франції пошуках нових шляхів / Відп. ред. д. в. н. Ю.І. Рубінський. -М.: Видавництво «Весь Світ», 2007 -624 с.
3. Фрейд З. Масова психологія та аналіз людського "Я" // Фрейд З. По той бік принципу задоволення. -М., вид. гурт "Прогрес", "Літера", 1992. -с. 256-324.
4. Фуко М. Слова та речі. Археологія гуманітарних наук.-СПб., 1994.-С.5-23.
5. Фукуяма Ф. Кінець історії? // Питання філософії. -1990. -№ 3. -С. 84-118.
6. Хабермас Ю. Європейська національна держава: її досягнення та межі. Про минуле і майбутнє суверенітету та громадянства// Нації інаціоналізм. - М., 2002. -С. 374
7. Хабермас Ю. Залучення іншого: Нариси політичної теорії. -СПб.: Наука, 2008. –417 с.
8. Хайдеггер, М. Буття та час / Пер. з ним. В. В. Бібіхіна -М.: Ad Marginem, 1997. Перевид.: СПб.: Наука, 2002; М: Академічний проект, 2010. -621 с.
9. Хайдеггер, М. Феноменологічні інтерпретації Аристотеля (Експозиція герменевтичної ситуації)/Пер. з ньому., Предисл., Навч. ред., сост. Н.А. Артеменко. -СПб.: ІЦ "Гуманітарна Академія", 2012. -224с.
10. Хантінгтон З. Хто ми? Виклики американської національної ідентичності. -М: АСТ, 2008. -640 с.
11. Денисенко М.Б., Іонцев В.А., Хорев Б.С. Міграціологія -М.: Видавництво МГУ,1989.11. Александрова Н. В. До питання про формування європейської ідентичності// Політична експертиза: ПОЛІТЕКС. Науковий журнал. СПб.: СПбГУ, 2008. -N 3. -с.272;

12. Аналітичні доповіді Науково-координаційної ради МДІМВ (У) МЗС Росії. Випуск 9(14). Тема «Росія та мир у 2020 році: прогнози зарубіжних аналітиків». - М.: МДІМВ. -С.38;
13. Артемов Г. П. Політична соціологія. -СПб.: Вид-во СПбГУ, 2000. -256 с.
14. Ачкасов В. А. Етнополітологія: підручник. СПб.: Вид-во СПбГУ, 2005. - 340 с.
15. Ачкасов В. А.. Етнічна ідентичність у ситуаціях суспільного вибору// Журнал соціології та соціальної антропології. 1999. -Т. 2, вип. 1.-С. 45-56.
16. Бенхабіб С. Домагання культури. Рівність та різноманітність у глобальному еру. М., Логос, 2003. - 350 с.
17. Большаков Г.А. Порівняльний аналіз політики інтеграції та мультикультуралізму в країнах Скандинавії // Теорія та практика у суспільному розвитку. Науковий журнал. №5, 2013. С.226-229.
18. Большова Н.М. Криза «соціальної держави» та масова міграція як виклики сучасній державі-нації (на прикладі ФРН) / Вісник МДІМВ-Університету. -№ 5, 2009.-с. 94-108.
19. Брубейкер Р. Етнічність без груп. М., 2012. -408 с.
20. Вітковська Г. С. Вимушена міграція: проблеми та перспективи. М., 1993. - 174 с.
21. Висоцька, Н.А. Від «універсуму» до «плюриверсуму»: зміна культурної парадигми США [Текст] / Н.А. Висоцька// Американський характер. Нариси культури США. Традиції у культурі. – М., 1998. -С. 309-330.
22. Геллнер Ернест. Нації та націоналізм. М: Прогрес, 1991. -с. 320.
23. Генон Р. Криза сучасного світу [Електронний ресурс] URL: <http://www.philosophy.ru/library/guenon/01/index.html> (дата звернення 10.05.2021)
24. Губогло М. Н. Ідентифікація ідентичності: Етносоціологічні нариси. М: Наука, 2003. -764 с.
25. Гудков Л. Д. Ерозія ідентифікації та соціальна напруга в регіонах // Куди йде Росія? М., 1996. -С. 318-327.

26. Гудков Л. Негативна ідентичність. Статті 1997-2002 років. М: Новий літературний огляд, 2004.-816 с.
27. Гумільов Л. Н. Етногенез та біосфера Землі. СПб.: Кристал, 2001.-642 с.
28. Дадун Р. Фрейд/Пер. із фр. Д. Т. Федорова. Передмова канд. Філософ. наук А. М. Руткевича. -М.: Видавництво АТ «Х.Г.С.», 1994. -512 с.
29. Делез Ж. Критика та клініка / пров. із франц. О. Є. Волчек та С. Л. Фокіна. Післясл. і прямуючи. С. Л. Фокіна. -СПб.: Machina. -2002.-240 с.
30. Делез Ж., Гваттарі Ф. Анти-Едіп: Капіталізм та шизофренія / пров. із фр. та післясл. Д. Кралечкіна. -Єкатеринбург: У-Факторія, 2008. -672с.
31. Денисенко М.Б., Хараєва О.А., Чудіновських О.С. Імміграційна політика в Російській Федерації та країнах Заходу Москва 2003-283 с.
32. Дерріда, Ж. Про граматології / Пер. із фр. та вст. ст. Н. Автономової. -М: Ad Marginem, 2000. -512 с.
33. Дерріда, Ж. Поля філософії. /Пер. із фр. Д. Кралечкіна. -М.: Академічний проект, 2012. -376 с.
34. Жижек З. Піднесений об'єкт ідеології. -М.: «Художній журнал», 1999.-114 с.
35. Здравомислов А.Г. Трансформація смислів у національному дискурсі // Мова та етнічний конфлікт/За ред. М. Олкотті. Семенова. -М. -2001. -С. 41.
36. Золотарьова Є. В. Росія та світова спільнота: проблеми самоідентифікації // Третій міжнародний філософський симпозіум «Діалог цивілізацій: Схід - Захід».-М.-1997. З. 178-179.
37. Зотова О. М. Ідея європейської єдності та національна ідентичність // Вестн. Моск. ун-ту. Сер. 18: Соціологія та політологія.-1999.-№ 3.-С. 154-162.
38. Іонцев В.А. «Міжнародна міграція населення: теорія та історія вивчення. М., 1999.
39. Клімова З. Соціальна ідентифікація особистості. -М: Інститут соціології РАН, 1993. -168 с.
40. Кон І. Психологія забобону. Про соціально-психологічні корені етнічних упереджень [Електронний ресурс] URL:

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/kon_pspredr.php; (дата звернення 10.05.2021)

41. Ксенофобія у світі. СПб.: СПбДУ, 2008 – 354 с.

42. Лакан Ж. Імена-Батька. пров. з фр/ переклад А. Черноокого. -М: Видавництво «Гнозіс».-2006. -160 С.

43. Лакан Ж. Стадія дзеркала як така, що утворює функцію «Я» // Ж. Лакан. Семінари. Т. 1-М., 1998.

44. Лефор Клод. Політичні нариси (XIX-XX століття) / Пер. із фр. Є. А. Самарський. -М.: РОССПЕН, 2000. -367 с.

45. Любін В.П. Революція міграції та її регулювання. Досвід Росії, Німеччини та ЄС у відображенні наукової літератури та ЗМІ (За матеріалами виступу на Секції "Міграція, інтеграція та сегрегація в російському суспільстві". II-й Всеросійський соціологічний конгрес. Москва: Московський державний університет, 30 вересня -2 жовтня 2003 р.) ; (ІНІОН РАН) [Електронний ресурс]. URL: <http://alestep.narod.ru/lubin/migration.htm> (дата звернення: 22.04.21).

46. Малахов В. С. Незручності з ідентичністю// Питання філософії. 1998. -№ 2.-с. 43-53.

47. Мусульмани проти безбожної Європи? Захід і Схід: до чужого монастиря зі своїм статутом [Дискусія]// НГ – релігія. 2006. 15 лютого ц. 4.

48. Мутагіров Д. З. Національні інститути з просування та захисту права і свободи людини і громадянина. Ч.1 // Політична яекспертиза: ПОЛІТЕКС. 2009. № 1. С. 7-25.

49. Низамова Л.Р. Російські та західні трактування мультикультуралізму // Соціологічні дослідження. 2009. - № 10. С. 80-89.

50. Парех, Б. (2007) Переосмислюючи мультикультуралізм: культурна різноманітність та політична теорія (фрагмент) // Хом'яков, М. Б. (авт.сост.). Хрестоматія з дисципліни "Сучасна політична філософія: лібералізм, комунітаризм, мультикультуралізм".

51. Плевако Н.С., Чернишова О.В. Чи можна стати шведом? Політика адаптації та інтеграції іммігрантів у Швеції після Другої світової війни. -М.: КРАСАНД, 2012. -320с.
52. Політична ідентичність і політика ідентичності: в 2 т. Т.2: Ідентичність та соціально-політичні зміни / отв.ред. І.С. Семененко. Редколегія тому: І.С. Семененко, В.В.Лапкін, Л.А.Фадєєва. -М.: РОССПЕН, 2012. -471 с.
53. Пінюгіна Є.В. Проблема імміграції та концепція «провідної культури» у німецькій політиці. [Електронний ресурс]. URLhttp://www.perspektivy.info/misl/cenn/problema_immigracii_i_konsercija_v_edushhej_kultury_v_nemeckoj_politike_2014-07-24.htm (дата звернення: 24.10.21).
54. Попова О. В. Особливості політичної ідентичності в Росії та країнах Європи // Поліс. 2009. № 1.-С. 143-157.
55. Попова О. В. Політична ідентифікація в умовах трансформації суспільства. -СПб.: Вид-во СПбГУ, 2002.-258 с.
56. Попова О.В. Дослідження проблем політичної ідентичності у Росії. [Електронний ресурс]. URL: http://www.perspektivy.info/rus/gos/issledovanije_problem_politicheskoi_identichnosti_rossii_2014-04-22.htm дата звернення: 13.08.21).
57. Порохова А. Євразійський Союз та майбутнє міграційної політики Росії: Антидискримінаційне законодавство як умова успішної євразійської інтеграції. [Електронний ресурс]. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0513/analit05.php> (дата звернення 22.06.2021)
59. Потьомкіна О.Ю. Європейський Союз на порозі XXI ст. Співробітництво у сфері внутрішніх справ та правосуддя.-М., 2001. -С.193-235.
60. Потьомкіна О.Ю. Росія та Європейський Союз на шляху до співпраці у боротьбі з нелегальною міграцією. // Відповіді Росії та Євросоюзу на виклики XXI століття. Частина 3. Політичні аспекти. Доповіді Інституту Європи №182. -М., 2006. 87-116.

61. Прокоф'єв А.В. Теорія міжкультурної справедливості: пошук нормативних підстав / А. В. Прокоф'єв // Людина. 2006. – № 1. – С. 19 – 36.
62. Ренан Еге. Що таке нація? // Ренан Еге. Зібрання творів у 12-ти томах. Переклад з французької за редакцією В.М. Михайлівського. Т.6. Київ, 1902.
63. Російський архіпелаг. Організаційний устрій імміграційної політики у низці країн Заходу. [Електронний ресурс]. URL: http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/povestka-immigration/org_ustroistvo/org_main (дата звернення: 20.02.21).
64. Рибаківський Л.Л. "Міграція населення: прогнози, фактори, політика". - М.: Наука, 1987.-199 с.
65. Рязанцев З. «Вплив міграції на соціально-економічний розвиток Європи: сучасні тенденції. -Ставрополь,2001. -542 с.
66. Рязанцев З. Міграційні тренди // Міжнародні процеси. Філософія міжнародних відносин. Том 2, № 1, Січень-квітень. -2004.
67. Семененко І.С., Лапкин В.В., Пантин В.И.Идентичность в системе координат мирового развития // Полис. 2010. -№ 3. -с. 40-59.
67. Семененко І.С., Лапкін В.В., Пантін В.І.Идентичність у системі координат світового розвитку // Поліс. 2010. -№3. -с. 40-59.
68. Сергеев С. М. Російський націоналізм та імперіалізм початку ХХ століття / [Електронний ресурс] URL: <http://www.portal-slovo.ru/history/39051.php> (дата звернення 23.02.2021)
69. Соловей В. Повстання етнічності та доля Заходу. Новий тип конфліктності у світі // Політичний клас: Журнал політичної думки Росії. – 2006. – №7 (19). - с. 61
70. Соловйов В. С. Три розмови про війну, прогрес і кінець всесвітньої історії, з включенням короткої повісті про Антихриста. М.: Знання, 1991. - 191с.
71. Соціальна психологія за редакцією Г.П. Предвічного. Москва, Політвидав, 1975р, 319с.

72. Тейлор, Ч. (2002) Демократичний виняток (і «ліки» від нього?) [Електр. ресурс] // Російський архіпелаг. URL: http://www.archipelag.ru/geoculture/new_ident/multiculture/exclusion (дата звернення: 02.05.2021).
73. Тібі Б. Чи є іслам політичною релігією? // <http://magazines.russ.ru/nz/2002/tib1.html>;
74. Тимофєєв І. Н. Політична ідентичність Росії у пострадянський період: альтернативи та тенденції: монографія / Моск. держ. ін-т міжнар. відносин (ун-т) МЗС Росії, каф. політ. теорії. -М.: МДІМВ -Університет, 2008. -176 с.
75. Узнадзе Д.М.. Психологічні дослідження. М: Наука, 1966. -451 с.
76. Франкл В. Людина у пошуках сенсу: Збірник/Пер. з англ. та ньому. Д. А. Леонтьєва, М. П. Папуша, Є. В. Ейдмана. -М.: Прогрес, 1990. -368 с.;
77. Франції пошуках нових шляхів / Відп. ред. д. в. н. Ю.І. Рубінський. -М.: Видавництво «Весь Світ», 2007 -624 с.
78. Фрейд З. Масова психологія та аналіз людського "Я" // Фрейд З. По той бік принципу задоволення. -М., вид. гурт "Прогрес", "Літера", 1992. -с. 256-324.
79. Фуко М. Слова та речі. Археологія гуманітарних наук.-СПб., 1994.-С.5-23.
80. Фукуяма Ф. Кінець історії? // Питання філософії. -1990. -№ 3. -С. 84-118.
81. Хабермас Ю. Європейська національна держава: її досягнення та межі. Про минуле і майбутнє суверенітету та громадянства// Нації інаціоналізм. - М., 2002. -С. 374
82. Хабермас Ю. Залучення іншого: Нариси політичної теорії. -СПб.: Наука, 2008. -417 с.
83. Хайдеггер, М. Буття та час / Пер. з ним. В. В. Бібіхіна -М.: Ad Marginem, 1997. Перевид.: СПб.: Наука, 2002; М: Академічний проект, 2010. -621 с.
84. Хайдеггер, М. Феноменологічні інтерпретації Аристотеля (Експозиція герменевтичної ситуації)/Пер. з ньому., Предисл., Навч. ред., сост. Н.А. Артеменко. -СПб.: ІЦ "Гуманітарна Академія", 2012. -224с.

85. Хантінгтон З. Хто ми? Виклики американської національної ідентичності. -М: АСТ, 2008. -640 с.
86. Денисенко М.Б., Іонцев В.А., Хорев Б.С. Міграціологія -М.: Видавництво МГУ,1989.
87. Цапенко І.П. Управління імміграцією: досвід розвинених країн. / Інститут світової економіки та міжнародних відносин РАН. - Academia, 2009. - 384с.
88. Щербакова Є. М.. Міжнародна міграція: тенденції та перспективи [Електронний ресурс] URL: http://www.perspektivy.info/srez/val/mezhdunarodnaja_migracija_tendencii_i_perspektivy_2009-12-04.htm (дата звернення 22.02.2021)
89. Едвард В. Саїд. Орієнталізм. Захід концепції Сходу. / Пер. з англ. А. В. Говорунова. – СПб.: Російський Світ, 2006. – 637 с.
90. Еріксон Еге. Ідентичність: юність і криза: Пер. з англ. / Загальн. ред. та предисл. Толстих А. В. -М: Видавнича група "Прогрес", 1996. -344 с.
91. Отрут В.А. Соціальні та соціально-психологічні механізми формування соціальної ідентичності особистості // Світ Росії. 1995. №3-4, 3 158-181.
92. Alder, PS. (1975). Transitional experience: an alternative view of culture shock. *Journal of Humanistic Psychology*, 15, pp.13-23;
93. Alesina A & Glaeser E. Fighting poverty в США та Європі.
94. Alghasi S., Eriksen TH, Ghorashi H. Paradoxes of cultural recognition. Ashgate 2009 303 с.
95. Allievi S. Яким є прихильники, як муслім: Public debates on Islam in Europe // *Rev. europ. des migration intern.* – 2005. – Vol. 21, N 2. P.3
96. Andersen, JG 2004, 'Danmark, Fremskridtspartiet och DanskFolkeparti', in *Från Le Pen till Pim Fortuyn –populismoch rlamentarisk högerextremism i dagens Europa*,eds J Rydgren & A Widfelt, Liber, Malm
97. Bacchi, C 2009, *Analysing policy:what's the problem represented tobe?* Pearson Education, Frenchs Forest, NSW.

98. Banting, K & Kymlicka W (eds) 2006, *Multiculturalism and the welfare state. recognition and redistribution in contemporary democracies*, Oxford University Press, Oxford.
99. Barry B. *Culture and Equality: an Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Polity Press, 2001.
100. Bendel Petra. *Geschichte der europäischen Migrationspolitik. Erste Phase: Koordinierte Politik der Mitgliedsstaaten (1957-1990) - Bundeszentrale für politische Bildung*. 29. Juli, 2005)
101. Benhabib, S 2002, "Transformations of citizenship: the case of contemporary Europe", *Government and Opposition*, vol. 37, no. 4, pp. 439-465 1999
102. Bochner, S. (Ed.) (1981). *The mediating person: bridges between cultures*. Cambridge, Mass., Schenkman.
103. Bock, PK. (1970). *Forward: On "culture shock"*. In Philip Bock (Ed.), *Culture shock*. New York: Alfred A. Knopf;
104. Borevi, K forthcoming, 'Sverige: Mångkulturalismens flaggskepp i Norden', in *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat Skandinavia 1945-2010*, eds G Brochmann & A Hagelund, Universitetsforlaget, Oslo;
105. Brekke, JP & Borchgrevink, T 2007, *Говорячи про integration*.
106. Brekke, JP & Borchgrevink, T 2007, *Говорячи про integration*.
107. Brochmann Grete *Governing immigration в розширених країнах. The Scandinavian case 1*. [Електронний ресурс].
108. Brox, O 1973, 'Fremmedarbeiderproblemene i politisk sammenheng', in *Fremmedarbeidere i Norge – debattbok*, eds J Karlsen & Dalin, Universitetsforlaget, Oslo;
109. Brox, O 1973, 'Fremmedarbeiderproblemene i politisk sammenheng', in *Fremmedarbeidere i Norge - en debattbok*, eds J Karlsen & Dalin, Universitetsforlaget, Oslo.
110. Castels, Stephen 1989 *Migrant Workers and Transformation of Western Societies*. Ithaca, Нью-Йорк: Center for International Studies, Cornell University.

111. Castles S., Miller M. Ведення міграції: Міжнародна популяція руху в сучасному світі. Нью-Йорк. 1993. Р. 39.
112. Срепаз ММ. Trust beyond borders. Імміграція, щастя, і визнання в модерних суспільствах, University of Michigan Press, Ann Arbor 2008.
113. David A. Hollinger. Nationalism, Cosmopolitanism, і в США // Noah Pickus (Ed.). Immigration and Citizenship in the Twenty-First Century. Landham, MD., 1998;
114. Djuve, AB & Hagen, K 1995, 'Skaff meg en jobb!' Levekår blant flyktninger i Oslo;
115. Djuve, AB & Kavli, HC 2007, Integrering i Danmark, Sverige og Norge. Felles utfordringer –like løsninger? TemaNord report 2007:575, Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
116. Etzioni A. A Moderate Communitarian Proposal // Political Theory. 1996. Vol. 24. No. 2. Pp.155–171.
117. Freeman G. Migration and the political economy of the welfare state // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 1986. Vol. 485. № 1. P. 51–63.
118. Glazer N. We Are All Multiculturalists Now. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997.
119. Goodhart D, 'Too diverse? Is Britain becoming too diverse to sustain the mutual obligations behind good society and the welfare state', Prospect, no. 95, February 2004.
120. Gür, T 1996, Staten och nykomlingarna. En studie av den svenskainvandrarpolitikens idéer, City University Press, Stockholm;
121. Hedetoft, U 2006, 'Divergens eller konvergens? Perspektiver i den dansk-svenske sammenstilling', in Invandrare och integration i Danmark och Sverige, eds U Hedetoft, B Petersson & L Sturfelt, Makadam Förlag & Centrum för Danmarksstudier, Halmstad;
122. Immigration, Housing and Segregation in the Nordic Welfare States. Roger Andersson, Hanna Dhalman, Emma Holmqvist, Timo M. Kauppinen, Lena

Magnusson Turner, Hans Sk ifter Andersen, Susanne Søholt, Mari Vaattovaara, Katja Vilkkama, Terje Wessel, Saara Yousfi Department of Geosciences and Geography C2 / Helsinki 2010

123. Joppke C. Immigration and the Nation-State, Oxford University Press, Oxford 1999;

124. Jørgensen, MB 2006, 'Dansk realisme og svensk naivitet? En analyse af den danske og svenske integrationspolitik', in Invandrare och Integration i Danmark och Sverige, eds U Hedetoft, B Petersson & L Sturfelt, Göteborg & Stockholm, Makadam Förlag;

125. Karen N. Breidahl Ethnic diversity, social policy and the Scandinavian welfare states: Similar or different policy responses? [Электронный ресурс]. http://vbn.aau.dk/files/53389782/Breidahl_2011_.pdf (дата звернения: 25.06.2021)

126. Kelly P. Introduction: Between Culture and Equality // Paul Kelly (ed.) Multiculturalism Reconsidered. «Culture and Equality» and its Critics. Polity Press, 2002. Pp. 1–17.

127. Klaus F. Zimmermann. Migrant Ethnic Identity: Concept and Policy Implications. Bonn, IZA 2007;

128. Koopmans R. 'Trade-offs between equality and difference: immigrant integration, multiculturalism and the welfare state in cross-national perspective', Journal of Ethnic and Migration Studies, vol. 36, no. 1, pp. 1–26, 2010.

129. Kukathas Ch. Are There any Cultural Rights? // Will Kymlicka (ed.) The Rights of Minority Cultures. Oxford: Oxford University press, 1995. Pp. 228–256.; Kukathas Ch. The Liberal Archipelago. A Theory of Diversity and Freedom. Oxford: Oxford

130. Kukathas Ch. The Liberal Archipelago. A Theory of Diversity and Freedom. Oxford: Oxford University Press, 2003.

131. Kukathas Ch. The Life of Brian, or Now For Something Completely Difference-Blind // Paul Kelly (ed.) Multiculturalism Reconsidered. «Culture and Equality» and its Critics. Polity Press, 2002. Pp. 184–203.

132. Kymlicka W. Western political theory and ethnic relations in Eastern Europe. Oxford: Oxford University Press; 2001. p.
133. Kymlicka W. Contemporary Political Philosophy. Oxford: Oxford University Press, 2001.
134. Kymlicka W. Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Oxford University Press, 1995, pp. 85-96
135. Kymlicka W. Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship. Oxford: Oxford University Press, 2001.
136. Kymlicka W. Tolerance, Justice and Security: Comparing Minority Rights in the West and Eastern Europe. Morrell Memorial Lecture. The University of York, 2001a. May 28.
137. Kymlicka W. Two Models of Pluralism and Tolerance // D. Heyd (ed.) Toleration. An Elusive Virtue. Princeton: Princeton University Press, 1996. Pp. 81–105.
138. MacIntyre A. After Virtue. London: Duckworth, 1981.
139. Mamdani Mahmood. Good Muslim, Bad Muslim. America, the Cold War, and the Roots of Terror.
140. Matravers M. Responsibility, Luck and the «Equality of What?» // Debate, Political Studies. 2002. Vol. 50. No. 3. Pp. 558–72.
141. MP Tor Oftedal, Labour Party, Stortinget 10.12.1974
142. Mulhall S., Swift A. Liberals and Communitarians. London: Blackwell, 1992.
143. Nagel T. Equality and Partiality. Oxford: Oxford University Press, 1995. New York: Pantheon Books, 2004
144. Nicholson P. Toleration as a moral ideal // J. Horton, S. Mendus (eds.). Aspects of Toleration. London: Methuen, 1985.
145. Nordic Journal of Migration Research. Volume 1, Issue 1, Pages 13–24, ISSN (Online) 1799-649X, ISSN (Print) , DOI: 10.2478/v10202-011-0003-3, August 2011
146. Oberg, K. (1960). Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. Practical Anthropology, 7, pp.177-182;

147. Parekh B. Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory. London: Mac-Millan Press, 2000.
148. Putnam, RD 2007, 'E Pluribus Unum: diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte prize lecture', Scandinavian Political Studies, vol. 30, no. 2, pp. 137–174.
149. Raz J. Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics. Oxford: Clarendon Press, 1994.
150. Regeringskansliet 2003 «Seden's Action Plan against Poverty and Social Exclusion 2003-2005». S2003:032. Stockholm: Regeringskansliet. June.
151. Regeringskansliet 2003 «Seden's Action Plan against Poverty and Social Exclusion 2003-2005». S2003:032. Stockholm: Regeringskansliet. July.
152. Robin D. G. Kelly. Yo' Mama's Dysfunctional! Fighting the Culture Wars in Urban America. Boston, 1997;
153. Ross Posnock. Before and After Identity Politics // Raritan. 1995. No. 15. Pp. 95-115;
154. Rydgren, J 2004, 'Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med den radikala högerpopulismen i Sverige' in Från LePen till Pim Fortuyn –populismoch parlamentarisk högerextremism i dagens Europa, eds J Rydgren & A Widfelt, Liber, Malmö;
155. Sandel M. Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge University Press: Cambridge, 1982.
156. Sejersted, F 2005, Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige idet 20. århundre, Pax, Oslo;
157. Sejersted, F 2005, Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige idet 20. århundre, Pax, Oslo.
158. Taylor Ch. Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989;
159. Todd Gitlin. The Twilight of Common Dreams: Why America is Wracked by Culture Wars. New York, 1995;

160. University Press, 2003; Kukathas Ch. The Life of Brian, or Now For Something Completely Difference-Blind // Paul Kelly (ed.) Multiculturalism Reconsidered. «Culture and Equality» and its Critics. Polity Press, 2002. Pp. 184–203.;
161. Walzer M. On Toleration. New Haven: Yale University Press, 1997a.
162. Walzer M. Spheres of justice, Basic Books, New York 1983.
163. Young I.M. Racism and Sexism // R.A. Wasserstrom (ed.). Philosophy and SocialJustice. NotreDame, Ind.: Notre Dame University Press, 1980. Pp. 11–50.
164. Castles S., Miller M. The age of Migration: International Population Movement in the Modern World. New York. 1993. P. 39.
165. Crepaz MM. Trust beyond borders. Immigration, the welfarestate, and identity in modern societies, University of Michigan Press, Ann Arbor 2008.
166. David A. Hollinger. Nationalism, Cosmopolitanism, and the United States // Noah Pickus (Ed.). Immigration and Citizenship in the Twenty-First Century. Landham, MD., 1998;
167. Djuve, AB & Hagen, K 1995, 'Skaff meg en jobb!' Levekår blant flyktninger i Oslo, Fafo-rapport 184, Fafo, Oslo;
168. Djuve, AB & Kavli, HC 2007, Integrering i Danmark, Sverige